GOD. XI. ▪ BROJ 4.-5.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(Glasilo „Leonova Družva“ u Senju).

Urednik: Dr. FRAN BINIČKI.

Cijena 7 Kr. na god. — Redoviti i podupirući članovi „L. D.“, sveučilištarci, đaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 Kr.

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA.

Rijeka, 1913.

Tisk. umjet. zavod „Miriam“

Obznana.

Koncem će lipnja izaći zadnji svezak „Hrv. Str." Umoljavaju se gg. suradnici, da pošalju što prije - najzad do konca svibnja - sve članke. Imade ih mnogo, koji obećaše odavno, odavno. Obećaše i - zaboraviše. A obećanje teško dugovanje. Držimo ih za riječ. Ta ljudi se vežu za jezik.

Uspjesi i neuspjesi moderne psihologije.

Piše: Fr. Ign. Radić.

(Svršetak).

Psihofizički paralelizam.[1]

40. Titraj zvuka podražuju okrajke slušnih živaca (fizička činjenica), te ja čujem (psihička činj.); treptaji zraka podražuju okrajke vidnih živaca, te ja vidim; na zapovijed volje (psihička činj.) stežu se i skrče moje mišice, to ja dižem ruku, hodam, i t. d.

Pita se, da li između tih činjenica postoji koji odnos? kakvi?

Stalno je, da se psihičke činjenice ne mogu svesti na fizičke, ni obratno fizičke na psihičke; jer psihičko nije isto što i fizičko, tijelo isto što i duh. Neznanstvena ze dakle pretpostavka, (34-37), materjalističkog evolucijonizma, da se iz materije postepenim preobraživanjem izvija svijest, da intelektualni život nije no posebni oblik ili posebno gibanje materije.

Sam materijalist Radosavljević tvrdi, da se vanjska podražica ne može preokrenuti u oćut niti prouzročiti svijesnog sta-

---

[1] a) Mercier, Psychologie, II, 279 ss.
b) Isti, Le origini della psicologia moderna, 193 ss.
c) Külpe, Der Mensch, 1908, str. 63 ss.
d) Radosavljević, Uvod u eksperimentalnu psihologiju, Zagreb 1908, str. 53 ss.
e) Willems, Inst. philosophiae, V. II, 309 ss.
f) Čas, Ljubljana, Letnik II, 306 ss.

nja. »No osjet (sjetilna spoznaja) ne može da bude pokret (vanjski podražaj). Tako nam kaže naše neposredno iskustvo. Nosilac toga pokreta jest nešto tjelesno, nešto što se proteže. Nama se ipak čini, kao da su ovaj pokret i osjet, koji je s njime spojen, članovi jednog kauzalnog procesa; pokret = uzrok, osjet = djelovanje. No to je gledište neosnovano *s naučnog stajališta*«. (53).

A da slijedimo *logiku paralelista,* mi ćemo odmah primijetiti da je to gledište neosnovano i s *filosofskog stajališta;* jer je kauzalni zamjeniti odnos između podražajnog gibanja sjetila i susjednog svijesnog stanja nemoguć; jer je ono gibanje fiziološke ili kemičke naravi, dočim je svijesno stanje psihološke naravi.

Dakle zamjeniti kauzalni odnos između fizičkih (izvanjskih) i duševnih (unutarnjih) činjenica ne bi, po mnijenju paralelista, mogao postojati, on je nemoguć.

Tomu se zaključku oni i ne uklanjaju, »naučno iskustvo — kaže isto Radosavljević (54) — stoji tu pred čudom kao pred kakvom sfingom i prosto konstatuje s ovim nadražanjem *dat* je ovaj osjet. Drugim riječima: ovomu nadražaju iđe paralelno ovaj osjet i obrnuto: ovom osjetu iđe neposredno ovaj nadražaj«.

Isto misli i fiziolog Wundt, koga R. uzastopce slijedi. Ako ja n. pr. — kaže W. — postavim činjenicu htijenje *podići ruku,* tad će se doista mišice stegnuti i ruka podići; ali ne zbog htijenja volje već u povodu poražaja motornih živaca, koji se stječu u mozgovnim motornim centrima; jer, nastavlja doslovno isti učeni profesor, »u slučaju da prihvatimo, da bi volja ili čovječja predodžba imala sama po sebi silu da čovječjim laktom pokreće... bilo bi to *pravo čudo.*« (Phisiol. Psychol. III.[5] 769.)

41. Psihički dakle pojavi ne mogu utjecati na fizičke ni obrnuto fizičke činjenice na psihičke. Jedino mogu — tvrde dalje paralelisti — psihički čini prouzrokovati kompleksnije psihičke čine (asocijacija predodžbi); a tako i fiziološke funkcije pobuditi istovrsne funkcije. Tu imademo tako zvanu *zatvorenu kauzalnost:* dva reda sasvim različitih pojava, koji idu svaki svojim pravcem, ali su ti pravci jedan drugomu paralelni. Pravac je opet određen istorodnim uzrocima, a on ne prelazi granice određene mu od same naravi uzroka. Amo red fizičkih a onamo red psihičkih pojava.

Dva odijeljena reda, dva zakona, tjelesni i duševni dotiču se stalno u jednoj tački, a mjesto, gdje se odigravaju duševni procesi, jest *mozag.* »Tamo je pozornica gdje polažemo oružje, dalje se ne može i ne smije; jer ko dalje ratuje taj se ne bori u službi nauke već u službi metafizike. U onim bestvarnim regionima empirijska psihologija nema posla«. (Radov. l. c.)

Empirijski paralelizam se zadovoljava da naprosto konstatuje činjenicu da psihičkim činjenicama paralelno teku fizičke i obratno. *Ja hoću* i *ruka se diže,* dvije su činjenice za koje mi svjedoči iskustvo svijesti. Dalje ne treba ići. Paralelizam — kaže Rad. (57) — je samo prosta empirijska hipoteza, veleći samo to, da psihička ispoljavanja prate fizički procesi. Psihofizički paralelizam hoće dakle samo da opiše fakat iskustva i ništa više.

42. Što da rečemo o tom *empirijskom psihoparalelizmu?*

Rado dopuštamo činjenicu, da psihičkim činima spoznaje i težnje redovito odgovaraju paralelni fiziološki čini živaca i mišica. Pa i čisto duševne činjenice, ideje, pošto ih stječemo apstrakcijom s pomoću fantazije (causa instrumentalis), u ovoj se one nekako i odrazuju. Fantazija bo je organska moć sa sjedištem u mozgu. Sve ideje zaodijevamo mi nekom slikom, uzorom, predodžbom, koje imadu i svoju fiziološku stranu u nekom gibanju i trošenju mozgovnih živaca. Kod napornog se intelektualnog rada utrudimo, glava se svrući i boli; bit će to stoga, što uzdržavanje i obnavljanje odnosnih slika vodi sa sobom organsko trošenje spoznajnih živaca; trošenje je pako posljedica izgaranja stanovitih čestica, odatle vrućina i umornost.

Dovle smo mi sa Wundtom i drugima suglasni, ali istodobno opažamo, da moramo redovitom toku našega mišljenja postaviti neku prisilnu ogradu, kad bi se morali zaustaviti kod označenih rezultata. Čovječji se um ne zadovoljava samom empirijom, samom analizom, samim konstatovanjem pojedinačkih čina, već ovima traži sintetičku formulu, koja ih ujedinjuje. Empirija traži sintezu, fizika metafiziku. S tog je pogleda empirijski psihoparalelizam nedostatan; jer nije dosta psihičke činjenice konstatovati već ih po mogućnosti moramo i tumačiti sa svakog pogleda.

43. Ali Wundt svom psihofizičkom paralelizmu ne pripoznaje nikakve metafizičke vrijednosti, do samo empirijsko-fiziološke; vrijednosti dakle omeđašene prostorom i vremenom.

Istina je, da psihičkim činjenicama paralelno teku fizičke, i obratno; ali je također istina, da ove stoje i u *zamjenitom kauzalnom* odnosu; inače ih mi ne bi razumijevali, dapače bi bili primorani prihvatiti nesmisao t. j. učinak bez svoga dovoljnog uzroka. Da duša utječe na tijelo a tijelo na dušu, stalna je psihološka činjenica, za koju mi jamči svijest. Svijest je pako isto tako izvor psihologije kao i kušnja. Kad se dakle na zapovijed volje moja ruka kreće, moja noga miče, te ja radim ili hodam, dosta je, da se samo časkom saberem te uvidim, kako ova radnja, šetnja stoji u savezu s mojom voljom. Pa kad ja njihov međusobni odnos označim *psihičkom kauzalnošću* tad i ne činim drugo nego određujem jedan *psihološki zakon* stečen posrednim svjedočanstvom svijesti.

Mi smo gori obrazložili tumačeći Weberov zakon (26.-27), kako vanjske podražice i od njih prouzročeni fiziološki procesi stoje s duševnim procesima koji slijede, u *određenom logaritmičkom* odnosu. Kako da paralelist, koji stoji na stanovištu usporednosti fizičkih i psihičkih čina, protumači to logaritmičko surazmjerje? Tumačili mi Weberov zakon kako mu drago, stalno je, da on svoju, u stanovitim granicama dokazanu valjanost, temelji na kauzalnom odnosu, koji fizički čn (geom. progresija 2. 4. 8.) spaja s psihičkim, (arit. progresija 1. 2. 3.) Empirijski psihoparalelizam stoji tu pred sfingom.

44. Paralelizam ne može protumačiti ni *psihopatološke abnormalne pojave.* Oslabljenjem živaca blijede i predodžbe. Trajno pak poremećenje živaca vodi sa sobom i pomutnju duševnoga života; on sve više zapije, dok ne posrne i padne. Neposredni je razlog tim pojavama taj, što psihički život imade svoju organsku podlogu u tjelesnom ustroju, poimence u živčanom sustavu, s kojim stoji ne samo u paralelnom surzmjerju već i u kauzalnom odnosu. (Čas, l. c. 315.)

Psihofizične činjenice nijesu dva reda pojava, jer izviru iz jednog subjekta čovjeka = osjetno — duševno biće. Te su činjenice zajedničke duši i tijelu,*sunt composita;* al taj *compositum* nije neka *jednostavna* realnost, već se sastavlja iz dviju potencija prve materije i forme supstancijalne, što je duša. Taj je compositum *metafizički.* Psihofizičnom dualizmu mi suprotstavljamo supstancijalizam. Nu prije nego te pojmove protumačimo, moramo nešto kazati o metafizičkom paralelizmu.

Metafizički paralelizam i supstancijalizam.

45. Nedvoumno je, da psihički i fiziološki čini traže neku jedinstvenu podlogu. Koju?

U glavnom su dva glavna nazora, koji dijele duhove: jedni s *Aristotelom* prihvaćaju *supstancijalno jedinstvo* čovjeka, drugi sa *Spinozom* neku supstanciju, koja uključuje dva oprečna elementa: protežitost i mišljenje.

Koje je tumačenje bolje? Razjasnimo pitanje!

Duša i tijelo tvore jedan subjekat, jednu osobu, jednu narav. Svaki čovjek pripisuje sebi svoje ideje, svoje misli, čuvstva i osjećaje. On im je subjekat. S osobitom je kratkoćom i tačnosti izrekao sv. Toma tu misao: *»Idem homo est, qui perscipit se intelligere et sentire«.* (Sum. Theol. 1.a, q. 76, a. 1.) Kod sjetilnih pomisli, kod predodžbi, kod čuvstava i afekata se nekako živčani procesi stapljaju sa duševnim u jednu realnost.[1]) Jedan je *ja,* koji osjeća sjetilne dojmove i koji spoznaje nadosjetne ideje. To je *psihološka činjenica,* koju svijest bjelodano potvrđuje. Konsekventno je jedan subjekat — čovjek = osjetno duševno biće.

46. Kako da *shvatimo* to psihološko jedinstvo individua?

Po Aristotelovoj je teoriji duša supstancijalna forma tijela; *ona je actus primus corporis,* prvi čin tijela. Tijelo pak — materia prima — shvaća se kao prosta mogućnost, — potentia — koja po formi dobiva svoju aktualnost. Ova teorija, koju ovdje tek napominjem, (Sravni Mercier, l. c.) stoji u opreci sa *metafizičkim paralelizmom,* a zove se *supstancijalizam;* jer nam supstancijalno jedinstvo dvaju potencijalnih elemenata duše i tijela što bolje tumači.

I sam Wundt priznaje, da Aristotelova teorija najbolje tumači harmoniju i redovitu ovisnost dvaju redova događaja psihičkih i fizičkih; al je ipak ne prihvaća, valjda stoga, što mu njegov pozitivistički nazor — spoznaja preko sjetila — dovoljno ne zajamčuje njezinu istinitost i iskustvenu valjanost; kao da povrh empiričkih znanosti ne stoji i filosofija.

Zato i traže oni novu podlogu.

---

[1]) Da se izbjegne svaki nesporazum ovdje primjećujemo, da je duši za djelovanje nužno tijelo, ali ne *intrinsece;* jer duša može djelovati i bez tijela, već *entrinsece,* jer se ona poslužuje tijelom kao svojim *naravnim istrumentom.*

Materialistički i pozitivistički empirizam, koji se usmjelio da poistovjeti duševne činjenice sa fiziološkim, danas već nema kredita, također i spiritualistički monizam, koji iz materijalnih pojava izvija duševne, ne nalazi već danas odziva.

47. Pokušalo se dušu i tijelo barem *pojmovno* poistovjetiti. Spinoza je nastojao, da dva *koordinovana reda* duševno i tjelesno, odnosno psihičko i fizičko, svede na *jedinstvo metafizičko*. On pomišlja jednu apsolutnu supstanciju: *Bog* ili *svijet*, sa dvama bitnim atributima: *protežitost* i *mišljenje* — extensio et cogitatio —. Odraz je te sveopće supstancije mikrokosmos-čovjek, gdje se stječu sve kozmičke sile; napose gdje se duševne i tjelesne energije dodiraju u jednoj jedinstvenoj supstanciji, koja čudnim načinom u sebi neutralizuje oprečne elemente protežitosti i mišljenja.

Temeljna se misao Spinozima javlja u raznim oblicima i kod moderne filosofije. I ova uči, da je duševno i tjelesno jedna te ista realnost promatrana s dva pogleda: s pogleda *opažanja* s vana i s pogleda *introspekcije* iznutra. »Mi smo prisiljeni — piše Höffding — shvatiti recipročne čine, elemente, koji sastavljaju mozag i živčani sustav kao izvanjski oblik unutarnjeg idealnog jedinstva svijesti«. (Kod Mercier, le origini, 197.)

Isto tvrdi i Ebbinhaus: »Isti su procesi promatrani s vana materijalni, promatrani iznutra jesu intuicije, misli, želje«. (Ib.) Konačno su ipak u sebi nešto jedno *apsolutno*, koje razdvajajuć se davaju početak dojma spomenutim koordinovanim ili bolje paralelnim pojavama. Drugi pak apsolutno pomišljaju u glavnom kao duh, (Fichte, Hegel), drugi kao volju (Schoppenhauer, Paulsen, Fouillée), drugi opet kao duh i volju ukupno (Schelling, Hartmann). Svi se pako naklanjaju individualističkome monizmu; jer hoće da kosmos tumače sviješću, gdje *ja* (svijest) apsorbira ne*ja*. (Svijet).

48. Kad se dakle povratimo na pitanje u početku postavljeno, koji je prvi subjekat psihičkih i fizičkih čina, koji bi ujedno tumačio njihovu harmoniju i međusobnu ovisnost, stara škola upotrebljuje teoriju Aristotelovu o duši kao supstancijalnoj formi tijela, koja tijelu saopćuje prvi čin i jedinstvo; moderna pak filosofija u temelju prihvaća Spinozinu supstanciju, gdje se čudnim načinom stječu oprečni elementi protežitosti i mišljenja, kao neophodno nužnu podlogu empirično psihologije. Ova je nauka danas najviše proširena kod onih, koji Aristotelovu teoriju slabo ili nikako ne poznaju.

49. Da je metafizički paralelizam bludnja slijedi iz toga što on uništava božju narav, kad joj uz duševne pridijeva i materijalne elemente, koji su, kako svaki znade, promjenljivi; Bog je pako nepromjenljiv. Konačno paralelizam, ujedinjivanjem oprečnih elemenata protežitosti i mišljenja u jednoj supstanciji dovađa do materijalističkoga ili spiritualističkog monizma, koji smo već zavrgli; a da i ne spominjem, kako je ta sinteza oprečnih elemenata nemoguća. Niti tumači paralelizam empirične činjenice međusobnu ovisnost između duše i tijela i njihov kauzalni zamjeniti odnos, već se utječe apstraktnim pojmovima; okasijonalizmu, »harmoniji praestabilità« Leibnizovoj, i sličnim izvanjskim pomagalima koji ništa stalnoga ne dokazuju. Tim se pako niječe i svojstveno naravno djelovanje samih stvari. Uništuje se konačno supstancijonalno jedinstvo čovjeka, neumrlost duše, sloboda volje, odgovornost i t. d.

50. Ali nam je metafizički paralelizam i koristio. Dokazao je potrebu metafizike, potrebu ujedinjivanja spoznaja. Iza analize slijedi sinteza, iza fizike metafizika. Tome logičkom i psihološkom zakonu ne mogoše se oduprijeti ni krvni neprijatelji starodrevne metafizike. Oni zabaciše staro, tolikim radnicima prokušano metafizičko oruđe, metafizičku metodu, da pronađu drugu, novu; ali brzo uvidješe, da je ova slaba i nepodesna; zapletoše se u gusto šikarje nerazrješivih protuslovlja, odakle izlaza nema. Gore spomenuti sustavi niti mogoše održati svijetla zdrave logike, niti tumače činjenice na način njihove realne opstojnosti. Uzalud je; pozitivistički empirizam sa stanovišta svoje omeđašene metode i pojedinačkog objekta, ne može nam *protumačiti* više duševne pojave niti njihove međusobne odnose.

Izim eksperimentalne psihologije imade u svojem pravom smislu i *nacionalna psihologija*, koja nam jedino može protumačiti više pojmove o duši, o njezinoj naravi, o slobodnoj volji, o besmrtnosti; sve aktualne vrednote za čovjeka, tu krunu sveg stvorenja. Nu o tom u narednom poglavlju.

Pozitivizam je ili zapostavljanje metafizike glavni uzrok neuspjeha moderne psihologije.

51. S onim istinoljubljem, kojim smo priznali uspjehe moderne psihologije na području iskustva, na području psihofizike i psihofiziologije, bili smo prinuđeni da osudimo njezine bludnje na nacionalnom psihološkom području.

A zašto onamo uspjesi a ovamo bludnje?

Bludnje metafizičkog paralelizma, fenomenalizma, okasionalizma imadu svoj izvor u krivoj pozitivističkoj metodi.

Da stvar razjasnimo, moramo zahvatiti malo s daljega.

Devetnaesto je stoljeće, doba prirodnih nauka i iskustvenog istraživanja ,udarilo i filosofiji nov izrazitiji pozitivistčk pravac. Otac pozitivizma Comte i s njime drugi mislioci nastojali su opravdati kao znanstvenu jedino iskustvenu metodu, i to ne samo u prirodnim znanostima, gdje je ona postigla zamjernih rezultata, već i u filosofiji. Pozitivizam, odnosno njegova metoda, morao bi prirodnim naukama biti zaleđe i osnov; on je morao pružiti najuspjeliju sintetičku formulu za kondensiranje i ujedinjenje empirijskog znanja; on je sa iskustvenog prenesen na nadiskustveno polje, sa fizičkog na metafizičko područje, imao nadomjestiti staru metafiziku, kojoj se i izrazito suprotstavlja.

Ali je to principijelna bludnja. Ujediniti empiriju u neku apstraktnu formulu moguće je jedino starom metafizikom; jer proiznašao pozitivizam, kao filosofski sistem ma koju drugu formulu, on ovoj, sa svoga stanovišta ne može nikako zajamčiti objektivne i znanstvene vrijednosti. Temeljni razlog ove tvrdnje jest, što pozitivizam ne može dokazati objektivnu vrijednost općenitih pojmova.

52. Pređimo na psihologiju. Ona imade svoju iskustvenu i svoju nadiskustvenu stranu. Iskustvena psihologija uporabljuje metodu samoopažanja, kušnje i konstatovanja činjenica; nadiskustvena povrh toga tim činjenicama istražuje unutarnju podlogu, njihovu narav i svojstva; ona duševne činjenice ne samo konstatuje već i tumači.

Empirijska psihologija sabira induktivni materijal; ali ona sama po sebi ne može doći do neke sinteze, do neke univerzalne formule, do nekog psihološkog zakona bez metafizike, ili

bolje bez racionalne psihologije, koja svojom posebnom metodom zaključivanja omogućuje više istine širokog zamašaja.

Ma kolika bila odvratnost modernih spram metafizike, ipak mi šmo skloni vjerovanju, da je toj odvratnosti korijen u nesporazumku i u neshvaćanju našeg stanovišta.[1])

Paulsen tvrdi, da ima »općenitih, zadnjih, univerzalnih problema, a čovjek da će neminovno tražiti odgovora, dok god bude u srcu ćutio želje za spoznajom, a sa tog je stanovišta metafizika općenita«. (Einleitung 46—47). Iskustvo treba upotpuniti metafizikom, kaže Wundt. (Kod Merciera o. c. 288.) Princip dovoljnog razloga, poduprt iskustvenim činjenicama, podržava razum u svom lijetu spram transcendentalnog, te ga u psihologiji, kozmologiji i ontologiji dovađa do upotrebljivosti ideja jedinstva i cjeline«.

Nu uza sve to mi stojimo ispred činjenice, da se moderna psihologija odrekla metafizike, napose pak za nacijonalnu psihologiju ne će ništa da znade. Brižljivo se ona uklanja svakom metafizičkom zaključivanju, konstatuje samo duševne činjenice, koje stoje u savezu sa fiziološkim i fizičkim preduvjetima, a dalje ne ide; jer da joj nije do apstraktnih pojmova već samo do pozitivnih rezultata. *Dušu* su već izbacili iz područja psihologije, te se omeđašuju na puke duševne pojave; toliko zaziru od jednostavnog zaključka: duševne pojave traže svoj subjekat — dušu. Dosljedno: netvarnost, jednostavnost, besmrtnost duše, pa slobodna volja, moralna odgovornost su naslovi u modernoj psihologiji nepoznati ili veoma slabo obrađeni.

Ali baš ovi »pojmovi« podižu čovjeka povrh osjetnih bića, oni određuju pravac njegovom višem i dostojnom čovjeka djelovanju. Kad se čovjek tim »pojmovima« podlaže, t. j. kad gleda spasiti tu ***besmrtnu dušu,*** t. j. kad radi prema njezinom naravnom određenju, kako mu zdrav razum diktira, tad on ne radi u službi iluzornih pojmova, koji ne mogu volju djelotvorno i postojano sklanjati na dobro, već radi u službi temeljnog zakona, koji svim stvarima određuje svoju svrhu, te i duši zajamčuje prekogrobni život. Tako misle i osjećaju svi plemeniti umovi a instinktivno i cijeli ljudski rod. A to je realnost.

53. Ona pretjerana zabrinutost psihologa, da se ne odaleče od *neposredno svijesnih* čina, pa ono bezumno vjerovanje, da sve, što je nadosjetno, jer ne potpada neposredno pod svjedo-

---

[1]) Vidi Mercier, Le origini... predzadnje poglavlje.

čanstvo svijesti, da se ne može ni stalno spoznati, svelo je psihologiju u skrajnost monističkog idealizma i subjektivizma, kako smo već vidjeli; toj je zloj sreći mogla psihologija ubjegnuti, da je racijonalnoj psihologiji priznala njena prava.

I prije Kartezija je racionalna psihologija opstojala te vršila svoju misiju na čovječanstvu, sačuvajuć mu najviše vrednote spiritualnost i besmrtnost duše. Mi ne smijemo misliti, da bi ta nauka, koja je kroz 2 tisućlјeća nesmetano odoljevala kritičkom vaspitanju toli svijetlih umova kao Aristotela, Platona, Agustina, Tome, Suareza bila prosta iluzija; jer da se ne da skučiti u omeđašenu i ograničenu pozitivističku formulu.

Empirijska se i racionalna psihologija dadu veoma lijepo sljubiti.

Ne stoji podjela psihologije u empirijsku i racionalnu.

54. Što da rečemo o odvojenju empirijske psihologije od racionalne? Mi je ne možemo nego žaliti, jer je ona na štetu psihologije u opće. Psihologija je jedna, te je ne treba dijeliti u empirijsku i racionalnu. Prva skuplja materijale, konstatitra psihološke činjenice, druga ih ujedinjuje i tumači. Prva je analitička, druga sintetička disciplina. Različne su njihove metode, ali im je jedna svrha, jedan objekat — duša i njeni pojavi.

Psihologija »se nesmije podijeliti u empirijsku i racionalnu. Ona ne može biti nego jedna, u kojoj se marno sabrane i fiksirane činjenice istodobno opisuju, klasifikuju i tumače. I košto mora psihologija najtačnije izgrabiti činjenice i odnose između njih konstatovane, tako ne smije logično ni zazirati od metaempirijskih oslona empirijskih činjenica, kad toliko zahtijevaju zakoni mišljenja«. (Geyser, Lehrbuch d. algm. Psych. 1908. 48.)

55. U svijetlu svih principa nek nam se dozvole kao zaključak nekoje primjedbe praktičke naravi. Po našem mnijenju griješe protiv ovog principa i stanoviti »racionalisti« i »empiristi«.

Nedostatak je kod nekojh školskih filosofskih tekstova, koji su namijenjeni crkvenim učevnim zavodima kad fiziološke i psihofizičke rezultate samo u kratko i »obiter« napominju.

Tako n. p. Boedder u svojoj *Psychologia rationalis,* tim pitanjima namjenjuje tek nekoliko stranica, inače tekst opsiže 414 stranica.[1]) Drugi prelaze preko pitanja mukom, premda su ovi starije dobe.

To ne ide. Gimnazijalac je prikupio kroz 8 godina dosta empirijskog znanja; al je to znanje nesređeno, koje se mora upotpuniti i sistemizovati. To je posao filosofije, koja mora te prilike u obzir uzeti, e da ne postane neplodna i bez realnog doticaja sa životom. Tako bi n. pr. *kosmologija* morala kondensirati geografsko i fizičko znanje; *biologija* ujediniti spoznaje iz botanike i zoologije; *psihologija,* ta filosofija čovjeka = mikrokosmos — morala bi iskoristiti sve znanosti, napose anatomiju čovjeka, akustiku, fiziologiju, pak individualni i socialni, povjesni i kulturni razvtak čovječanstva. Dakako da je to teška zadaća; kojeg se ipak psihologija, kao svoga ideala nesmije odreći.

Uzmite Willemsovu »*Institutiones philosophiae*«. Koliko krasnih i korisnih bilježaka iz svih područja znanosti i umjetnosti. One metafizici pružaju materijalnu bazu za daljne operacije, te svak bez poteškoće uviđa, da je školastična filosofija nepravedno diskreditirana, kad ozbiljnom misliocu pruža uspješnu formulu za tumačenje i ujedjivanje empirije.

Još to bolje umije Mercier. On je u svojoj »*Psychologie*« košto smo se tekom naše rasprave osvjedočili, tako uspješno rezultate eksp. psihologije sveo u sklad sa racionalnom psihologijom.

Da griješe »empiristi«, već smo na dugo prikazali. Manjkave su sve one *Psihologije* empirijske i neempirijske, koje o višim psihološkim vrednotama, o duši i njezinim svojstvima, o neumrlosti, o slobodnoj volji, ili ništa ne spominju, ili sasvim u kratko, bez ikakve znanstvene i filosofske obrazložbe. Tako se doista ne obrađuje *filosofija čovjeka.*[2])

[1]) Karakteristična je u tom pogledu ova teza: Observationes et theoriae phisiologorum, psychologorum empiricorum et psycho-phisicorum de qualitate, excitatione, intensitate sensationum breviter adumbrantur et expediuntur.

[2]) I naš Arnold o tim pitanjima raspravlja samo u »dodatku«.

Ćudorednost.

Etično razmatranje o njezinoj biti u stvorova.

Napisao: Franjo Šanc D. I.

Je li važno ovo pitanje?

Razmatranje o biti ćudorednosti u stvorova! Nedvoumno je to zamašno pitanje. Tä, o tome, što na ovo pitanje odgovoriš, zavisi također odgovor i na ono drugo: što ćeš raditi, a čega se čuvati, da ti bude čestit i srétan život i na ovome i na onome svijetu.

Nego zar je tako mučno riješiti ovaj problem. Nijesu li već davno našli jasan odgovor? Nije li suvišno iznova razmatrati o tome pitanju? Da nije tako jednostavan ovaj problem, o tome ne sumnja nitko, tko je iole zavirio u etiku; općenito se priznaje, da naše pitanje spada među najteža u čitavoj etici. A kako bi i moglo biti lako pronaći bit ćudorednosti, kad je uopće tako teško pronaći bit koje mu drago stvari.

Iz toga je lako razumjeti, što se mnijenja ili odgovori razilaze na sve strane. Samo se sobom razumije, da oni, koji Boga ne poznaju ili bar ne će da ga poznaju, posve drukčije odgovaraju na naše pitanje, nego li oni, koji i poznavaju i priznavaju Boga. Nego bi neupućena štioca moglo iznenaditi, čuje li, kako se i sami katolički bogoslovi i filosofi na ovome polju dijele u više tabora, koji se višeputa junački »otimlju o carstvo«, ako mi dozvolite, da prispodobim ovu prepirku s onom na Kosovu polju, štono je tako lijepo opjeva ona narodna pjesma, koja se ovako započinje:

»Sastala se četiri tabora
Na ubavu na polju Kosovu«.

Razni odgovori.

Da saslušamo samo nekoje od novijih katoličkih moralista. Cathrein[1]): »Ćudoredno dobro je čovjeku to, što mu dolikuje po odnosima njegove razumne naravi spram same sebe i svih drugih bića, i to u onim konkretnim prilikama, u koje ga je postavila providnost Božija«.

Protiv Cathreina usta Mausbach[2]) te htjede dokazati, da je »volja ćudoredno dobra, kad obdržava pravi odnošaj spram teleološkog reda (t. j. reda svrhâ), ako li ne obdržava ovoga reda, da je ćudóredno zla«. Tako je došlo do žestoke kontroverze. Nije mi svrha, proslijediti ovu borbu niti suditi, tko je održao mejdan.

Slično, kô što Cathrein opredjeljuje ćudorednost ljudskih djela Rieth[3]), ali u svojoj definiciji ne spominje odnošaja čovjeka spram ostalih bića.

Posve drukčiju opredjelbu daje Frins[4]). Zapravo nalazimo u Frinsa dvije definicije; ali prva je tako neodređena, te joj ne može prigovarati ni sam ateista. Ili tko ne bi odmah priznao, da je »ćudorednost odnošaj suglasja ili nesuglasja ljudskog čina sa ćudorednim pravilom«? Tä, glavno je, kakvo je ono »ćudoredno pravilo«. Stoga je druga definicija glavna: »Ljudski je čin ćudoredan (dobar ili zao) time, što je slobodno teže-

---

[1]) Moralphilosophie[3], I, S. 240: «Sittlich gut ist dem Menschen das, was ihm mit Rücksicht auf sein Verhalten nach seiner vernünftiger Natur in sich und in ihrem Verhältnisse zu allen anderen Wesen geziemend oder angemessen ist (u. zw. in den konkreten Verhältnissen, in die ich die Vorsehung hineingestellt hat».

[2]) Die katholische Moral und ihre Gegner, S. 129: «Wie aller Wesen Endzweck einer ist, nämlich Gott, so ist auch aller Willen Endzweck einer, nämlich Gott. Dabei bleiben aber die Eigenzwecke verschieden; und wenn gemäss dieser Zwecke die rechte Beziehung des Willens zum Endzweck gewahrt wird, so ist der Wille, sittlich gerecht, wenn nicht, sittlich verkehrt».

[3]) Stimmen aus M. L. XXXV, S. 487: «Sittlich gut sind diejenigen freien Handlungen, welche der Würde der menschlichen Natur und eben deshalb dem Willen Gottes entsprechen und dadurch den Menschen seinem Lebensziele entgegenführen».

[4]) Zeitschrift für kath. Theol. 1887, S. 86: «Der menschliche Akt, ist stets dadurch ein sittlicher Akt, dass er ein freigewolltes vitales Streben des Willens auf objektive Momente ist, welche nach ihrer objektiven Sittlichkeit hinlänglich in den Gesichtskreis des Handelnden eingetreten sind».

nje volje za objektivnim momentima, koji su po svojoj objektivnoj ćudorednosti dosta jasno stupili pred oči onoga, koji protivnoj ćudorednosti dosta jasno stupili pred oči onoga, koji proizvodi čin«. A razlikuje dvije vrsti ćudorednosti: subjektivnu ili formalnu ili u pravome smislu, koja zavisi o tome, kako sudimo o ćudorednosti čina, što ga namjeravamo, a druga je objektivna, koja je nezavisna o sudu.[5]) »Objektivna je ćudorednost čina ovaj sam, u koliko se smatra i mjeri gledajući na njegovu sposobnost biti predmetom ljudske težnje, u svome odnošaju spram razboritoga objektivnoga reda stvari u konkretnim prilikama«.

Drukčija, ali opet srodna je ovoj defeniciji ona, koju nalazimo u Göpferta[6]): Ćudoredna dobrota čina sastoji se u tome, što se čin podudara s redom, koji je Bog ustanovio na svoju slavu i na sreću stvorova«.

Schindler[7]) razlikuje dvije »norme ćudorednosti«: apsolutno vrhovnu i najopćenitiju neposrednu: ona je bitnost Božija, ova je za čovjeka ljudska narav.

Slično i Noldin[8]); razlika je samo u tome, što Schindler ne spominje to, da je čovjek uzvišen u nadnaravni red, a Noldin to izrično stavi u svoju definiciju.

Drugih moralista ne ću navoditi, jerbo mi nije svrha zabilježiti sve različite opredjelbe ćudorednosti, nego sam htio tek pokazati, kako ne samo među katolicima i nekatolicima, nego i među istim katolicima nema jednodušnosti u odgovorima na

[5]) ibid. str. 88: «Die objektive Sittlichkeit eines Gegenstandes ist diese Handlung oder diese Sache selbst, sofern sie mit Rücksicht auf ihre Begehrungswürdigkeit für den Menschen betrachtet und bemessen wird, in ihrem Verhältnisse zur vernünftigen objektiven Ordnung der Dinge im Konkreten».

[6]) Moraltheologie[3] I. Bd, S. 182: «Da... jedes Ding sein Ziel erreicht, insofern es die von Gott gewollte Ordnung einhält, so ist gut, was die von Gott gewollte Ordnung einhält. Demnach besteht auch die sittliche Güte einer Handlung in der Konformität mit der von Gott zu seiner Ehre und zum Glück der Geschöpfe festgesetzten Ordnung».

[7]) Moraltheologie, I Bd., S. 91: «Die absolut höchste Norm des Sittlichen kann allein die Wesenheit Gottes selbst sein; ihr Ebenbild, die vernünftige und von Gott als Ursprung und Endziel abhängige Menschennatur, ist die unmittelbare allgemeinste Norm der Sittlichkeit des Menschen».

[8]) Summa theol. mor., I tom., pag. 80: «Norma moralitatis proxima est natura rationalis qua talis ad ordinem supernaturalem elevata, adeo ut bonum sit, quod naturae rationali conveniens est, malum quod eidem disconveniens est».

Ibid. pg. 83: «Norma moralitatis suprema est essentia divina».

pitanje, u čem stoji bit ćudorednosti, i koje je »pravilo ćudorednosti«. Istina je dakle, a sva je prilika, da će i nadalje ostati istina, što Schindler kaže u uvodu svoje rasprave o ćudorednosti[9]): »Zu aller Zeit war die Frage von der höchsten sittlichen Norm die Kernfrage der Moral, der Gegenstand eifriger Untersuchung, und kaum eine andere Frage von praktischer Bedeutung fand so widersprechende Beantwortung. Naturgemäss kommt in ihrer Beantwortung die jeweilige Stellung zur Frage über das Endziel des Menschen zur Geltung; aber auch bei den Vertretern der vernunftgemässen und christlichen Lehre vom Endzweck des Menschen herrscht einige Verschiedenheit der Meinungen über unsere Frage«.

Zar dakle ne znamo, koja su djela moralno dobra, a koja zla? Ne, toga nam se ne treba bojati, možemo znati i znamo, koja su djela dobra, a koja zla. *Ali posve je drugo znati da je jedno djelo dobro, a drugo opet, razgovjetno znati, u čem stoji dobrota onog djela.* Kad samo znamo za jedno djelo, da je dobro, a ne znamo, zašto je dobro, slični smo pisaru u štedionici, koji upotrebljava matematičke tablice i formule, a ne zna, kako su one formule postale. Ali, je li to znanstveno? A zar se dolikuje, da u ćudorednim stvarima radimo tako neznanstveno?

Kad ima dakle toliko različitih mnijenja, ne ćemo ni mi tako jasan odgovor naći, te bi svi bili posve zadovoljni. Jerbo se ipak nadam, da bi se moglo pitanje a možda i stvar kome donekle razbistriti, vidi li, kojim putem ja kušam riješiti ovo pitanje, to ću predložiti svoju misao, te je razviti i obrazložiti bez ikakve polemike.

Kako ćemo naći, što je ćudorednost?

Da ne lutamo po mraku, ne znajući, što tražimo, valja prije svega točno opredijeliti pitanje i lučiti razne pojmove, koji dolaze u ovome razmatranju. *Najprije dakle valja dobro razlikovati između ćudorednosti (moralitas) i ćudorednog pravila (norma moralitatis). Isto tako je velevažno, lučiti razne vrsti ćudorednog pravila.* Drugo je naime pravilo, u kojem je izražena bit ćudoređa, a drugo opet ono, u kojem je izraženo nešto, što nam pokazuje kao vanjski znak, da li je ona stvar, koja nosi

[9]) Moraltheologie, I. Bd. S. 83.

onaj znak, dobra ili zla u moralnom pogledu. Iz toga je jasno, da je velika razlika između onog prvog pravila, koje možemo zvati bitno ili sastavno ili unutarnje pravilo (norma essentialis vel constitutiva vel interna), i onog drugog pravila, koje možemo zvati pokazno ili vanjsko pravilo (norma manifestativa vel externa). Manje poteškoća čini razlika između općenitog i djelomičnog ili posebnog, između vrhovnog i podređenog ili posrednog i neposrednog (po Schindlerovu nazivlju) pravila (norma universalis et particularis, suprema et subordinata seu ultima et proxima seu mediata et immediata). Možebiti ne bi bilo tolike rascjepkanosti na našemu polju, da su se više obazirali na one razlike.

Što je ćudorednost? I sada, kad smo već ustanovili razliku između pravila i ćudorednosti same, pitanje još nije posve jasno. Tä pojam »ćudorednosti« nije jednoličan (univocus) nego raznoličan (analogus), t. j. riječ se »ćudorednost« ne upotrebljava svagda u istome smislu. Ne samo što ne možemo govoriti o ćudorednosti u Stvoritelja u istom smislu kao i u stvorova, nego i u stvorova »ćudorednost« drugo znači, kad govoriš o ćudorednosti volje same, a drugo, kad o ćudorednosti voljina čina; čin bo volje moralan je t. j. dobar ili zao sam po sebi, a volja je dobra ili zla po svome činu. Da je volja dobra ne po svome činu, bila bi dobra sama sobom, dobrota bi bila identična s voljom pa stoga nerazdjeljiva jedna od druge; i tako ne bi nikad mogla postati zlom. A slično bi bila nepromjenljivo zla, da je zla sama po sebi, a ne po svome činu.

Jerbo smo dakle dobri ili zli, kad je naša volja dobra ili zla, a jerbo je opet naša volja dobra ili zla, kad su činovi naše volje dobri ili zli, pa jerbo isto vrijedi za svaki slobodni stvor, stoga je glavno pitanje:

u čem stoji ćudoredna dobrota ili zloća čina u stvorova?

Hoćemo li da nađemo, zašto jedne ljudske činove nazivamo dobrima, a druge zlima, ili u čemu se sastoji bitno svojstvo svakoga dobroga čina, u čemu li pako bitna oznaka kojega mu drago zla čina, valjat će nam pomno promatrati čitavu skupinu ćudoredno dobrih čina s jedne strane, a s druge opet čitavu skupinu ćudoredno zlih čina, kao što čine prirodoznanci, kad ustanovljuju bitne znakove ili bit prirodnih predmeta, n. pr. kad nas upozoruju na bitnu razliku između ruda i bilina. A da odredimo ona dva skupa dobrih i zlih činova, treba nam naći bar jedan kojigod znak, koji se nalazi samo u ćudoredno do-

brih, i to u sviju, a jedan opet, koji se nalazi samo u ćudoredno zlim činima, i to u svima bez iznimke.

Koji se znak nalazi samo u ćudoredno dobrim i to svim činovima? Je li njihovo slobodno porijetlo? Za stalno ne, jerbo volja i zle čine slobodno proizvodi. Da nije zao čin slobodan, ne bi zaslužio ni kazne ni ukora; ko što i dobar čin, ako nije slobodan, ne zasluži ni pohvale ni nagrade. Ima li slobodnih činova, koji nisu ni dobri ni zli nego indiferentni u moralnom pogledu, o tome ćemo još kasnije razmatrati. Što se dakle može tvrditi za svaki ćudoredno dobri čin, a ne može ni za koji drugi? *Svaki ćudoredno dobri čin, a nikakav drugi, Bog želi.* Promotrimo dobro, što tvrdimo, jerbo od toga zavisi sve ostalo, što će slijediti; ako ovo nije stalno ni ostalo neće biti stalno.

Što znači ono »željeti«? Je li to isto, kô što zahtijevati? ili zapovijedati? Nije. Je li isto, ko što savjetovati ili preporučivati? Opet nije. U opsegu pojma *željeti* nalazi se istina i zahtijevanje i savjetovanje, ali i nešto, što ne znači ništa drugo nego to: biti zadovoljan. »Bog želi svako ćudoredno dobro djelo«, to će reći: »Bogu je bar ugodno svako ćudoredno djelo.«

A je li to istina? Zar zaista mogu kazati: »Kadgod učinim dobro djelo, ugađam time Bogu«. Ako je išta stalno u etici, to je sigurno ovo. Tä, Bog sigurno želi, da mu slobodni stvor iskazuje slobodno toliko slave, koliko može. A u čemu sastoji ova slava, koju može stvor slobodno iskazivati, ako ne u moralno dobrim djelima? Dakle Bog sigurno želi, da slobodni stvor čini toliko dobrih djela, koliko samo može.

Ali je li i to istina, da Bog ne može željeti nikoji drugi čin, nego samo ćudoredno dobar? Ni ob ovome nije moguće pametno dvoumiti. Inače bi valjalo reći, da Bog ne želi, da mu stvor slobodno iskazuje toliko časti, koliko mu sile dopuštaju, ili da mu je svejedno, da li ga njegovo stvorenje slavi dobrim djelima ili ga zlim djelima obeščašćuje. A tko bi mogao pomisliti, da bi mogao neizmjerno mudri Bog biti tako nedosljedan? Bog je stvorio sve stvorove i sve njihove sile poglavito poradi svoje slave tako, ter mu ne može biti milo, da se stvor ikada svojom slobodnom voljom posluži, da Stvoritelja obeščasti zlim djelom. Ili će tkogod pomisliti, da ona djela, koja nisu dobra, baš tako slave Boga, ko što i dobra djela?

Pouzdano možemo dakle kazati: *svako dobro — i jedino dobro, a nikoje drugo — djelo želi Bog.* Ovo je dakle zajednički

znak svih dobrih djela, ovaj znak ih također luči od svakoga drugoga djela na ćudorednom polju.

A koji je znak, što stvara od svih zlih djela jedan poseban skup? Odgovor: *samo zlo, i to svako zlo djelo je od Boga zabranjeno.*

Da je svako zlo djelo zabranjeno, suvišno je dokazivati, pošto smo već spomenuli, kako Bog želi, da mu stvorovi iskazuju slavu, tvoreći dobra djela, koliko samo mogu.

Nego i to stoji, da je samo zlo djelo zabranjeno, jerbo ni dobro, a ni indiferentno djelo nije zabranjeno. Takav je naime pojam indiferentnog djela: djelo, što Bogu nije ni milo ni mrsko. Da li je taj pojam realan, t. j. da li može slobodan stvor ikada slobodno proizvesti čin, koji ne služi na slavu Božiju, o tome ćemo skoro razmatrati i vidjet ćemo, da indiferentnog djela u ovome smislu nema.

Našavši tako jedan znak, koji pripada samo dobrim, i to svim dobrim činima, a drugi, koji pripada samo zlima, i to svim zlima činima, približismo se donekle svome cilju, ali jošte nijesmo stigli do njega. *Tražiti nam valja, koji se još drugi znak nalazi samo u dobrim, i to u svim dobrim činima s jedne strane, a koji opet u samim zlim, i to u svima zlim činima.* Takav ćemo znak naći, razmotrimo li, koja djela Bog želi, a koja mora da zabrani.

Bog želi (t. j. mili mu se) samo ono djelo, i to svako ono djelo, koje pospješuje kakvu svrhu, koju Bog želi (t. j. koja je Bogu mila), a da ne priječi nijedne svrhe, koju Bog zahtijeva. U ovoj rečenici ili tvrdnji valja razjasniti samo to, da Bog ne može željeti djela, koje ne pospješuje cilja, što ga Bog želi, ili koje priječi kakav cilj, koji Bog zahtijeva, makar s druge strane pospješivalo cilj, koji Bog želi (t. j. koji se Bogu mili). Ali oboje se dade lako uvidjeti. Osobito je jasno, da Bog ne želi takvo djelo, što smeta (. j. onemogućuje) cilj, koji Bog zahtijeva, pa makar isto djelo jedan drugi cilj pospješivalo, koji Bog samo želi, a ne zahtijeva. Kad tomu ne bi bilo tako, tada bi Bog zahtijevao, da jedan stvor pospješuje jedan cilj, a ujedno, da isti taj cilj priječi; htio bi dakle jedan cilj, a ujedno ne htio onaj isti cilj. A tko će pomisliti takvo protuslovlje u hotenju Božjem?

Nego ni onog djela ne može Bog željeti, koje — kako se bar čini — ne stoji na putu nijednom cilju, što ga Bog zahtijeva, ali koje ni ne pospješuje nijedan cilj, što ga Bog želi ili zahtijeva, nego valjda kakav drugi cilj. Ako je uopće moguće takvo djelo,

to ga ipak Bog ne može željeti, nego ga mora da zabrani. Jerbo Bog hoće ili želi, da stvor ne samo katkad, nego uvijek, kadgod može, upotrebljava svoje sile, da vrši njegovu volju, t. j. da proizvodi takva djela, kojima se postizava kakavgod cilj, koji Bog želi; proizvodeći pak stvor djelo, koje ne pospješuje nijedan takav cilj, ne upotrebljava svojih sila po želji Božjoj, a toga jamačno Bog ne može željeti; dapače on mora htjeti, da se to ne zbude, t. j. mora to zabraniti. Istina je dakle, da Bog želi samo ona djela, i to sva ona djela, što pospješuje jedan Bogu mio cilj, a nijedan cilj ne osujećuju, koji Bog zahtijeva. Istina je i to, da Bog zabranjuje sva ona djela, i to samo ona djela, koja pospješuju jedan cilj, koji Bog ne želi.

Saberimo sada plodove dosadašnjega razmatranja, da vidimo, hoćemo li već moći odgovoriti na ono dvojako pitanje: u čem stoji ćudoredna dobrota, u čem li zloća djela u stvorova. Iz našeg razmatranja slijede ova dva zaključka:

1.) budući da Bog želi svako ćudoredno dobro i to samo takvo djelo; a jer opet želi svako, i to samo takvo djelo, što pospješuje cilj, koji Bog želi, a ne priječi nijedan cilj, koji Bog zahtijeva; to je *ćudoredno dobro djelo isto, što i djelo, koje posješuje kakav cilj, koji Bog želi, a da ne priječi nijedan cilj, koji Bog zahtijeva;*

2.) budući da Bog zabranjuje svako ćudoredno zlo, a nijedno drugo djelo, a jer opet zabranjuje svako ono djelo, koje služi u prospjeh cilju, kojeg Bog ne želi, a nijedno drugo djelo ne zabranjuje; to je *ćudoredno zlo djelo isto, što i djelo, koje pospješuje cilj, kojega Bog ne želi.*

Jesmo li sada već stigli do mete? Znademo li već, u čem stoji dobrota ili zloća moralnog čina? Jošte ne. Ono bo »pospješivanje« posljedica je naime ili nekakav učinak one dobrote ili zloće, a u posljedici ili učinku dobrote ili zloće ne može stati bitnost dobrote ili zloće, budući da uzroka fizički ili bar metafizički predilazi učinak ili posljedicu. *Što dakle fizički ili bar metafizički* (t. j. tako, da je od pojma ovoga ovisan pojam učinka ili posljedice) *predilazi ono »pospješivanje« ili »osujećivanje«, u tome ćemo naći bitnost ćudoredne dobrote ili zloće.* Nije teško kazati, što dolazi prije onog »pospješivanja« ili »osujećivanja«: to je naime sposobnost »pospješivati« ili »spriječavati«. Dakle

bit će ćudoredne dobrote biti sposobnost djela pospješivati

cilj, koji Bog želi, a da ne priječi nijednog cilja, koji Bog zahtijeva;

bit će ćudoredne zloće biti sposobnost djela pospješivati cilj, kojega Bog ne želi.

Kušajmo stvoriti malo bistriji pojam ovih dviju sposobnosti, to dobrih to zlih činova, označiv im metafizične dijelove. Fizičnih dijelova dakako ni nemaju, budući da nema stvarne razlike (distinctio realis) između čina i njegove sposobnosti, a čin je volje, duhovne moći, jednostavan ili nesastavljen (simplex).

Metafizični su dijelovi stvari rod (genus) i razlika vrsti (differentia specifica). Rod je onih dviju sposobnosti ono, što je zajedničko svakoj sposobnosti, a razlika je vrsti to, što treba je rodu dodati, da imademo one dvije posebne vrsti, naime dobrotu i zloću. Ono dakle, što se može istim pravom reći o dobroti i zloći i drugim sposobnostima, naime rod, jest baš »sposobnost«; a ono, što »sposobnosti« valja dodati, da dobijemo vrstu »zloće« i vrstu »dobrote«, jest kod »dobrote« odnošaj uzročnosti (nexus acusalis seu quasicausalis) spram cilja, koji Bog želi; a ne ujedno pram cilja, kojeg Bog ne želi; a kod »zloće« isti odnošaj spram cilja, kojega Bog ne želi.

Tako možemo sad odgovoriti na glavno naše pitanje, u čem stoji bit dobrote i zloće u stvorova:

dobrota stoji u sposobnosti djela zajedno s odnošajem uzročnosti spram cilja, koji Bog želi, a ne ujedno spram cilja, kojega Bog ne želi; a

zloća stoji u sposobnosti djela zajedno s odnošajem uzročnosti spram cilja, kojega Bog ne želi.

Čini mi se, ko da smo se popeli na visoku goru, s koje nam se otvara lijep vidik na sve strane, tako te možemo jasno razabrati svu okolicu na blizu i na daleko. Pogledajmo dakle, što nam otkriva ovaj pojam.

Što slijedi iz našeg pojma o ćudorednosti?

Prije svega nas dakako zanima vidjeti, kakvo je po našemu pojmu ćudoredno pravilo, i to poglavito *bitno ili sastavno ili unutarnje pravilo* (norma essentialis seu constitutiva seu interna). U gornjoj definiciji razabiremo ovo bitno pravilo ćudorednosti:

svako ćudoredno djelo, što pospješuje cilj, koji Bog želi, a ne priječi nijednog cilja, koji Bog zahtijeva, i to samo takvo djelo jest ćudoredno dobro, a svako djelo, koje pospješuje cilj, kojeg Bog ne želi, i to samo takvo djelo, jest ćudredno zlo.

Samo se po sebi razumije, da je bitno pravilo također općenito (norma universalis), t. j. da vrijedi za svaki ćudoredni čin bez iznimke. Isto se tako razumije, da može biti bitno pravilo samo jedno, ali sastavljeno od dva dijela, od kojih jedan izraža bit dobrote, a drugi bit zloće. Nema dakle podređenog, a ni vrhovnog bitnog pravila.

Drukčije valja kazati o vanjskom ili pokaznom pravilu (norma externa seu manifestativa), koje ne izriče zloće ili dobrote, nego samo znak, što je dobrotom ili zloćom nužno skopčan. Ako n. pr. znademo za jedno djelo, da ga Bog zapovijeda, to je ova zapovijed siguran znak, da je ono djelo dobro; a zabrani li Bog jedan čin, to možemo za stalno kazati, da je onaj čin zao. Znak, što nam za nekoja djela pokazuje, da li su dobra ili zla, ne mora da nam za svako djelo pokaže, da li je dobro ili zlo; pa stoga ima djelomičnih vanjskih ili pokaznih pravila (norma manifestativa particularis). N. pr. što crkva zapovijeda, dobro je, a što zabranjuje, to je zlo. Ovo je pokazno pravilo djelomično, budući da ima i drugih dobrih djela kojih crkva ne zapovijeda, i zlih, kojih crkva ne zabranjuje. Ali ima i općenito *pokazno pravilo* (norma manifestativa seu externa universalis): *samo ono djelo, i to svako takvo djelo, koje Bog želi, jest dobro; a svako, i to samo ono djelo, koje Bog zabranjuje, jest zlo.*

Iz našeg je pojma ćudorednosti jasno i to, što treba da učinimo, da nam bude djelo dobro. Djelo naime mora da bude takvo, ter pospješuje kakav cilj, koji Bog želi. A da to spoznamo, treba nam upoznati cilj i djelo, jerbo ne može svako djelo biti u prospjeh onome cilju. Ne treba nam pako znati, da li je onaj cilj, koji Bog želi, posljednji cilj (finis ultimus) ili bližnji (finis proximus), posredni (finis mediatus) ili neposredni cilj (finis immediatus).

Jasno je i to, što valja odgovoriti na pitanje, da li može biti bjelo dobro, ako ne mislimo na to, da ga Bog žel, ili premda mislimo na to, da ga Bog želi, ipak ga ne učinimo poradi toga, što ga Bog želi; a opet, da li može biti zlo djelo, ako ne mislimo na to, da ga Bog zabranjuje. Odgovoriti valja: *djelo, koje vršimo, a da ne mislimo, da ga Bog želi, nije ni dobro ni zlo u ćudorednom smislu.* Da nije takvo djelo zlo, tome ne će prigovo-

riti nitko. Ali, da nijedno djelo, koje vršimo, a da ne mislimo na želju Božiju, ne može biti dobro, to ne će svatko dopustiti. Tä, koliko dobrih djela činimo, a da ne mislimo na Boga! A da su sva ova djela izgubljena! Nemoguće. Ali poteškoća nije tolika, kô što se čini na prvi pogled. Zar zaista nikako ne mislimo na volju Božiju? Da znači ono »misliti« isto, što i »razgovijetno«, »tako te smo toga svijesni«, onda bi ona poteškoća istina bila velika. Ali misliti možemo na volju Božju i više i manje razgovijetno, pa i tako te nemamo svijesti o tome. Ako li zaista nikako ne mislimo na volju Božiju, kad vršimo djelo, nije moguće, da je Bogu milo takvo djelo, isto tako ko što ne ćemo učiniti Bogu milo djelo, ako u snu razdijelimo sav svoj imetak. Tä, slučajno onda vršimo volju Božju. A tko će pomisliti, da je Bogu milo, ako mu služimo samo slučajno, i da će nagraditi takvo djelo? Slično valja kazati i za djelo, koje Bog zabranjuje. *Ako ne mislimo, vršeći ono djelo, nikako, da ono djelo Bog zabranjuje, ono djelo nije zlo.*

Iz svega toga razabiremo, da *svakim dobrim djelom vršimo volju Božiju, a svakim zlim djelom preziremo volju Božiju.*

Budući da moralna dobrota stoji u sposobnosti djela pospješivati cilj, koji god Bog želi, a da ne priječi nijedan cilj, koji Bog zahtijeva, bjelodano je, da je ova dobrota to veća, što bolje koje djelo pospješuje onaj cilj; a s druge strane opet mora da je i bolje ono djelo, koje Bog više želi, nego ono, koje Bog manje želi.

A iz svega toga opet očito slijedi, da nije najvažnije pitanje kod našega djelovanja ili uopće u našem životu, što je ugodno ili što je probitačno ili časno, nego što odgovara cilju, koji nam je označio Bog; *najvažnije je pitanje u našem životu, što je Bogu po volji, što li njemu drago.*

Ali tko bi mislio, da je to previše nesebično, da bi tako zanemario sreću i čast svoju i svoga bližnjega i drage domovine, tko bi tako mislio, taj bi se ljuto varao.

Tä, *između interesa Božijih i naših nema nikakve protivštine, nego divno suglasje,* tako te je ono, čime ugađamo Bogu, ujedno i nama i našemu bližnjemu i domovini na uhar i diku i dobrobit na ovome, a osobito na onome svijetu; a ono, što je protivno Bogu, protivno je i časti i koristi i sreći našoj i našega bližnjega i mile nam domovine, i to ne samo vječnj, nego i vremenitoj sreći.

Da li ne stoji naša *čast* u dobrim djelima? Naša su slobodna djela naša čast; ali jamačno ne sva slobodna djela; inače bi zavrijedio najveću čast onaj, koji je učinio najviše slobodnih djela, pa makar bila sva opaka. Sama su dakle dobra djela naša čast. Što više i što boljih djela imaš, to si veću čast zavrijedio pred Bogom i pred svim razumnim stvorovima. Jest, to je za nas slobodne stvorove najveća čast, da vjerno vršimo volju svoga stvoritelja i neograničenog, neizmjernog uzvišenog i ujedno dobroga gospodara.

Kako bi ti zla djela mogla služiti, u čast? Tä, ili znaš, da imaš Bogu gospodaru služiti, ili toga ne znaš. Ne znaš li, tad si neznalica u najvažnjoj stvari; a znadeš li, da si sluga ovoga stvoritelja, pa se ipak gradiš, ko da si sâm svoj gospodar, tad si malo dosljedan. A ni jedno ni drugo nije časno po te.

Ili je možda naša *sreća* nezavisna od naših dobrih djela? Jasno je ko nebesko sunce, da naša vječna sreća zavisi od naših dobrih djela, tako te bez njih vječnog blaženstva postići ne možemo.

Nego ni vremenite sreće ne možemo postići zlim djelima, nego samo dobrim. Bog naime hoće da djelima postignemo svoju vremenitu sreću; dakle Bog hoće naravski, da postignemo sreću djelima, koja on želi, koja odobrava; a djela Bog odobrava, ne mogu biti nego dobra u moralnom pogledu. Zar će dakle Bog htjeti, da svoju sreću postignemo zlim djelima baš tako, ko što i dobrim djelima? Može istina Bog htjeti ili dopustiti, da i zlim djelima postignemo blagostanje i čast pred ljudima. Ali kako ćemo biti sretni, sretni u pravome smislu, kad nam u srcu nema mira, kad sa strahom očekujemo, što će Bog učiniti, kad će pokazati svoje gospodstvo, kad ćemo oćutjeti njegovu tešku ruku? A kad se k tomu još bojimo, da ljudi ne saznaju naših zlih djela, kako možemo onda govoriti o sreći?

Ali ne samo sreća pojedinih ljudi zavisi o vršenju volje Božje, nego i *sreća ljudskog društva,* domovine. Tko savjesno i vjerno čini volju Božju, on je pravi altruist, on je pravi dobri sin svog naroda, svoje domovine; tko ne haje za volju Božiju, u njegovu srcu ne gori vatra prave ljubavi spram bližnjega, on nije vrijedan zvati se vjernim sinom svoje domovine. I jedno ćemo i drugo lako uvidjeti, ako promotrimo red ciljeva, koje je Bog dao stvorovima.

Neživim je i uopće svim bezumnim stvarima Bog naredio, da imaju služiti nama ljudima, da možemo živjeti, i to ugodno

živjeti i doći do toga, ter spoznamo i priznamo zajedničkog nam Stvoritelja. To je dakle cilj i zemlje, koja nas nosi, i životinja i bilina, koje nas hrane i odijevaju, to cilj sviju velikih i malih čudesa u prirodi, koja nam tako izvjesno zbore i neizmjerno mudrom i beskrajno dobrom i neograničeno silnom biću, koje se tako očinski brine za nas. Kad bi ove nežive i nerazborite stvari također jednom ustale pa rekle: »Stvoritelju, mi ne ćemo više da idemo za ciljem, što si nam ga dao«, što li bi od nas bilo? Ali nežive i nerazborite stvari nemaju slobodne volje, nego vrše neodoljivim nagonom volju Božiju pa stoga i nama vjerno služe i tako pospješuju našu sreću.

No nije Stvoritelj samo nerazboritim stvarima naložio, neka služe ljudima, nego i ljudima, da jedan služi drugomu, sin domovini, a domovina svojoj djeci te tako da vrše volju Božiju. Dă, u cilju, štono je Bog dao djetetu, sadržaje se također ovaj, da ljubi i štuje i potpomaže svoje roditelje, a slično je Bog i roditeljima nametnuo dužnost, da ljube djecu svoju i da je odgoje tako, te uzmognu biti sretna i u ovome smrtnome i u onome neumrlome životu.

Zaista, sreća mora da cvate u obiteljskome životu, gdje god i roditelji i djeca vrše sve, što im je propisao Bog, vršeći djela, koja odgovaraju ciljevima, što ih je Bog dao i djeci i roditeljima, da ih usreći.

A koliko li je djela Bog zapovijedio ili preporučio, kojima da usrećimo bližnjega! Često su puta ova djela teške žrtve. Ali volju Božiju vršiš time, od njega ćeš barem dobiti obilnu nagradu. A zavlada li u svim srcima ono načelo, da valja činiti bližnjemu, što Bog želi, ne će se ni drugi žacati, da prinesu i oni za te sličnih žrtava. Kako bi krasno dakle bilo, da svi vrše svoje dužnosti spram bližnjega!

I domovina bi bila sretna i slavna majka sretnih sinova. Tă, ljudi, koji se drže načela, da valja vršiti sve svoje dužnosti, što im je Bog naznačio, vršit će i onu, da ljube svoju domovinu, da joj vjerno služe, da žrtvuju za nju sve, ako ustreba, i krv da proliju za nju na bojnom polju. Sretna li dakle ljudskoga društva, u kojem vlada načelo, da se ne smije ni u čem iznevjeriti svojoj dužnosti, t. j., da valja ići za onim ciljevima, koje nam je Bog dao, da ne valja nikad ništa raditi, što nije ćudoredno dobro. A teško ga ljudskome društvu, teško ti ga domovini, gdje zavlada načelo, da ne treba mariti za volju Božiju, da ne treba

težiti za onim svrhama, što ih je Bog odredio za pojedince, kô što i za zajednicu ljudi.

Možda će reći kakav moderni etičar: »*Ljudi će za onim ciljevima težiti i ne obazirući se na Božiju volju* i želju, pa će tako ipak vladati i požrtvovnost i vjernost i red i sreća u ljudskome društvu«. Ne varajmo se! Kad Bog hoće, da i pojedinci i narodi prispiju do sreće — bilo vremenite bilo vječne — onim putem, što im ga je Bog označio, t. j. tvoreći dobra djela, zar ćemo onda stranputicom, t. j. zlim djelima, prkoseći Bogu, ne hajući za nj, isto tako doprijeti do prave sreće? Kakav bi to bio Bog, kad bi koji narod mogao i bez njega, pa i protiv njegove volje postati sretnim! Ne, nema toga; bez Boga nema sretna naroda. Ako je istina, što kaže Sveto Pismo: »Beatus populus, cuius dominus Deus eius«, zar će isto tako biti istina. »Beatus populus, cuius dominus non est Deus eius«? (Sretan narod, u kojem vlada njegov Bog — Sretan narod, u kojem ne vlada njegov Bog).

Kako bi i to moglo biti? Zar će se možda onaj, koji ne će da bude slugom stvoritelja i kralja neba i zemlje, htjeti pokoriti stvoru? Pa šta mu može stvor dati u naknadu za njegove žrtve i patnje, za sve njegovo pregaranje? Doista ništa ne, što bi vječno ostalo, zastalno ne vjekovitu sreću. Nego i na ovome svijetu, kako je kukavna plaća, kojom svijet može nagraditi žrtve! Hoće li moći nadoknaditi žrtvu zdravlja? A što će ti istom dati u zamjenu za život? O ne, svijet ne može dostojno nagraditi žrtve, koje zahtijeva dobrobit ljudskog društva i sreća domovine, ne može, i kad bi to htio. A hoće li?

Pogledaj oko sebe, pitaj one, što su žrtvovali sve za bližnjega, za svoju domovinu. U tamnici umire onaj, koji je neuvelim lovorvijencem ovjenčao svoj narod na Maratonskom polju. U tuđini tražiti mora, gdje će osigurati svoj život, onaj koji je spasio kod Salamine svoju domovinu. U zatočju je napisao onaj, koji je kod Zame Rimu pribavio gospodstvo svijeta: »Nezahvalna domovino, niti pepela moga ne ću ti ostaviti«. A Isus, koji je »prošao domovinom dobro čineći«, dobi na križu svoju nagradu od nezahvalnog naroda. A zar su slijedeći vijekovi i narodi postali zahvalnijima? Bar tamo, gdje se narod ne brine za Boga, ne brine se obično ni za svoje dobročinitelje. Dă, svatko, tko se žrtvuje za svoj narod, mora biti pripravan, da ne dobije od njega nikakve nagrade. Zaista, tko ne gleda na

Boga kod svojih žrtava i patnja, taj će teško tako služiti bližnjemu i domovini, te budu svi sretni.

Jest, tako je *divnim skladom uređeno u moralnome svijetu*, da baš ona ista djela, koja pospješuju slavu Božju, prouzrokuju također slavu i sreću stvorova; a ona, koja su proti slavi Stvoriteljevoj, protivna su i slavi i sreći našoj. Bog je tako uredio svrhe sviju stvari da istina svaka pojedina stvar teži za njim kao za svojim najvišim ciljem (finis ultimus cui), ali tako, da također služi jedna drugoj.

Mogli bi ovaj red usporediti sa onim u svemiru: kao što središnje sunce, oko kojega se sva ostala nebeska tjelesa kreću (bilo to naše sunce ili koje drugo), sva ova tjelesa k sebi privlači, ali tako da imaju mnogo od onih tjelesa opet svoje pratioce, koji se oko njih kreću, isto tako i Bog sve stvorove k sebi privlači, tako te svi moraju njemu služiti; ali to nipošto ne smeta, da mogu nekoji stvorovi služiti drugim stvorovima.

Da nestane onog središnjeg sunca, kakav bi postao nered u svemiru! A da Bog prestane biti svrhom svih stvorova, što bi postalo od ljudskog roda?

Sve su to plodovi našega razmatranja o predloženom pojmu ćudoredne dobrote i zloće. A to je znak, da je taj pojam istinit, da bit dobrote ćudorednog djela zaista stoji u tome, što pospješuje kakav cilj, koji Bog želi, a da ne priječi nijedan koji Bog zahtijeva; a bit zloće da stoji u tom, što djelo pospješuje, koje Bog zabranjuje.

Radost i žalost.

Prof. B. M.

O poviku uopće.

Promotrimo li predmete ljudskoga istraživanja, opazit ćemo da se u glavnom dijele na dvije oprečne grupe, od kojih jedna sačinjava izvanji, a druga nutarnji ili duševni svijet. No kako su pojave jednoga svijeta vezane, pa i ovisne, na pojave drugoga, razumije se od sebe, da ćemo istražujući uzrok nekoj nutarnjoj ili duševnoj pojavi morati segnuti i za onima izvanjega svijeta, koje nam se čine, da stoje s ovom u savezu ili barem u neposrednoj vremenskoj blizini.

Vanjski svijet može preko naših ćutila utjecati na nutarnji, ili još bolje: na nosioca (subjekta) nutarnjih pojava, na dušu. Taj poticaj ili podražaj vanjskoga svijeta ima za učinak u duši svijest o sebi samomu. Sa sviješću opet o nekoj promjeni vanjskoga svijeta najuže je skopčano i neko čuvstvo ugode ili neugode, koje je sada jače, sada opet slabije, a sada i tako slabo, da si njega u povodu najrazličnijeg utjecaja vanjskih okolnosti, u kojima živimo, i ne bivamo svijesni. Što se rečeno čuvstvo jače istakne (u povodu jačeg podražaja vanjštine), to više imade i vjerojatnosti, da će za posljedicu (odsjev, refleksiju) imati i jaču kretnju. Ova kod djece stoji ponajvišće u organima govora. Takve kretnje općenito nazivljemo glasovima. Budući da su ovi opet s početka u djece neartikulirani i nastaju instinktivno ili automatički, dobivaju i svoj posebni značaj, po komu ih nazivljemo *povicima*. Povike dakle imamo zapravo smatrati direktnim i nedotjeranim izražajem čuvstva.

Vidimo dakle, da podražaj vanjskoga svijeta ima za posljedicu u duši svijest o sebi samom, s čime je najuže vezano i čuvstvo ugode ili neugode, ovo opet ima za posljedicu povik.

Uzdrmana ili uzbuđena duša nalazi baš u poviku svoj izražaj. Taj prima oblik čuvstva radosti ili žalosti. Kao što oluja čisti i osvježuje nesnosnu sparinu, tako i povik olakšava našu dušu.

Pogledajmo silno mnoštvo naroda, što se sakupilo za kake svečane zgode. Isprva je sve mirno i tiho, a kad samo jedan između toga mnoštva povikne »Živio«, ponovi se bez posebnog htijenja i mišljenja iz grudiju čitave mase gromki »Živio!«

Povikom dušu oslobađamo tako svakovrsnog bola (čeznuće, tjeskoba, bijes, i t. d.) kao i svakovrsne radosti (zahvala, ushit i t. d.). Stoga nam i jest mnogo lakše, odnosno ugodnije, kad se izvikati i izjadati možemo. Kada čovjeku tkogod oduzme poštenje, jedva dočeka zgodu, da se na izviče, da mu »očita lekciju«, te tako sebi olakša, dušu svoju oslobodi teškog tereta. Pravi je tome razlog, što dotičnoga nastojimo razuvjeriti ili mu barem pokazati, da njegovu zlobu znamo. No toga si razloga ipak ne moramo biti uvijek svijesni.

Na osnovu rečenoga možemo si protumačiti pojavu, na koju češće naiđoše ljudi, koji su ispitivali kulturu divljih naroda. Tako divlji urođenici Australije viču po čitave sate za prijateljem, s kojim su se rastali: »Vrati se, vrati se!« Ti monotoni povici traju i po više sati, a da ih ipak i ne umore i ne ozlovolje. Znak, da im gode, da njima dušu svoju oslobađaju čuvstava deprimiranosti. Što je jače čuvstvo, to je viši i glas povika; ipak taj povik gubi od visine svoga glasa nakon nekog vremena. Biva to s drugih razloga, o kojima će kasnije biti više govora. Stoga možemo ustvrditi punim pravom, da visina pomenutog povika i trajnost njegova ovisi u glavnom o jačini i vrsti čuvstva. Iz ovoga se već vidi, da ima i drugih prilika, koje uvjetuju visinu povika i trajnost njegovu.

Povik se može i razvijati i modificirati. Njim se može zavlačiti i brzo ga prekidati, on može sada visoko, sada opet nisko harmonički zvučiti.

Povik radosti.

Povika su dvije vrsti: veseli i žalosni. Jednim i drugim se daje vanjski izražaj nekoj duševnoj dispoziciji, i to prvim dispoziciji umjerenog i prijatnog, a drugim dispoziciji neumjerenog i neprijatnog podraživanja živaca. U povodu onog podraživanja živaca rađa se čuvstvo ugode, koje u stanovitim prilikama poprima oblik radosti ili veselja, a u povodu ovog podraživanja živaca niče čuvstvo neugode, koje u stalnim prilikama poprima oblik žalosti.

Veseli se povik događa kod kakog srećnog, nama ili za opće dobro u prilog nadošlog godađaja. Taki su n. pr., lijepi sunčani dan, dan žetve, i t. d. k poviku radosti valja ubrojiti i povik zahvalnosti Bogu za neko primljeno dobro i sl.

Radosni se povik i sada češće iznenada vine iz grla kojega gorštaka, on se javlja kao izraz čuvstva naročito u cvijetu života, u mladosti.

Poklik radosti češće je i izraz zahvalnosti Bogu, kod koga mine kaka opasnost. Taki religiozni poklik, bio je u starih Helena ἰὼ (i ἰὴ) παιάν (io, ié peán); on bi služio u pjesmama i za refren.[1])

U srednjem vijeu vinuo bi se iz prsiju mnoštva naroda sakupljenog kod koje radosne zgode poklik: κύριε ἐλεῖσον (kyrie eleison).

To je češće služilo i za bojni poklik, kada bi vojnici učinili juriš na neprijatelja. No kod potonjih zgoda bi služio višeput i povik kojemu svecu. Tako n. pr. vikahu Francezi prije bitke kod Poitiersa (19. rujna 1356.) Blaženoj Djevici, a Englezi sv. Jurju. Ito tako je i s povikom: Čestit Božić! (u božićno vrijeme).

Nad okretajem prirode na bolje javlja se u čovjeka čuvstvo veselja, a u povodu toga i veseli povik. To se nalazi u još dosta priprostih naroda. Tako biva u proljeće, kad se čovjek rješava neprilika zime i čeka toplo proljetno sunasče. Eskimi se sakupljaju u oveća društva, kad hoće da proslave povratak sunčane svjetlosti. Samo jedan od njih predpjeva:

»Milo sunašce, vraća se opet!«, a zbor upada kličući od radosti: amna ajah! ajah! — ahu! Iza svakog stiha upada zbor isto ponavljajući.

---

[1]) Plutarh: Lysander, c. 18.

Stihovi starih grčkih vjenčanih pjesama grupirahu se oko povika, koji bi kao refren služio: ἰὼ ὑμήν. Taj povik je isprva služio i kao prvotna jezgra pjesme.

Kod Litavaca je poznat dosta rašireni radosni povik: lado! lado! (i: lada! lado!)[2])

Među radosne povike spadaju i oni kod kolijevke. Taj glasi: nine—nane, a očituje se kao lagano njihanje, koje zvekom allitерira i po volji se proteže. Tim povikom izražavaju majke mnogih naroda puninu čuvstva svoga razdraganog srca. Njim počinje mnogo pjesama kolijevčica kod Nijemaca, Novogrka, romanskih i slavenskih naroda. Da to postoji i u nas, svakome je bez sumnje poznato.

Uz pomenuti povik (nine-nane) ima još i drugih čuvstva razdraganosti. Taki su n. pr. suse—suse,[3]) som—som,[4]) do—do[5]) (ponajviše u Sjevernoj Francuskoj) lula—lula[6]) (u Švedskoj). Već i Ausonius[7]) pjeva:

Nutricis inter lemmata
lallique somniferos modos.

Sličan povik nalazi se i u pjesmi na otoku Korzici:

ninni, ninni, ninni, nanna
ninni, ninni, ninni, nolu!

Svakako je posebna vrsta radosni povik ismijavanja. Taki je: haja ho! Isto tako podrugljivo zvuči i poklik: hei! (hej!). Ovaj povik na osobit način odaje neku otpornu samosvjesnu snagu, koju netko želi svom protivniku predočiti.

Među radosne povike spada napokon i povik, koji nalazimo kod plesa. Ovdje su gotovo sva ćutila podražena ritmičkim kretnjama, pa se plesaču iz prsiju već instinktivno izvija glasni povik. Svi divlji narodi, pa i gdjekoji priprosti ljudi, viču, kada plešu, i što jače viču, to i veće kretnje čine. Žene urođenikâ Masane (Istočna Afrika) odavaju kod plesa neke melodijske povike. I za plesa Indijanaca (Kolumbija) Sjeverozapadne Amerike i Gilbert-Marsalovog otočja čuje se na daleko također silna vika. Svi ti povici odavaju neko zadovoljstvo plesača nad ritmičkim kretnjama tijela. Ne rijetka je pojava, na koju se i

[2]) Kruse: Urgeschichte des estnischen Volksstammes, 50.
[3]) Böhme, Kinderlied, 13. 710.
[4]) Montel et Lambert, Chants pop. du Languedoc, 120.
[5]) Montel et Lambert, l. c. 113.
[6]) Werner, Westergötlands Zornminnen 101.
[7]) Epist. XVI. 90. 91.

mi — na žalost — češće namjerimo, da se muško i žensko kao ludo držeći jedno drugo okreće i ijujuće, a stolovi naokolo krcati su bocama i čašama vina.

U srednjem vijeku, kad se više no danas plesalo, bijahu i plesni povici mnogo općenitiji. Haj! heja haj! često se spominjalo.

I kad su žene same plesale, često se čulo plesnih povika, doduše možda nešto nježnijih i glasom viših, ali zato srčanijih. To vidimo kod plesa u slavu proljeća; a izvode taj ples žene uz pjesmicu o veseloj kraljici, koja je odbjegla sijedomu kralju. Kod njih fungira za veseli povik: eja!

Još i danas Mlječanke, kad su posve same, plešu i pjevaju male pjesmice, koje one nazivlju »nio«. Te kratke izmjenične pjesmice počinju s povikom: »Daj mi takt i okreni se«, a to potiče i uzbuđuje volju za ples.[8])

Povik boli.

Bolni su se povici sačuvali poglavito u mrtvačkim pjesmama ili naricaljkama. Taki n. pr. povik bio je u starih Grka ἰή, ἰή; njim bi oni zvali mrtvace. Kasnije je taj povik stao služiti za refren pjesmama tužaljkama. Baš taj povik sačinjava prvotni dio pomenute pjesme.

Poznat nam je naš: »kuku mene, kuku mene«. Čerkeske žene, narikače završuju svaki stih jecajući: ai-a-rira.[9])

Primjera bolnih povika ima u svakoga naroda veoma mnogo. Iz svih se primjera vidi, kako postaje pjesma iz povika. Ovaj se naime širi prema intenzivnosti čuvstva i prema uvijek sve većoj osjetljivosti, dok ne prekorači opseg samog sebe i dok si nabujala čuvstva ne dadu oduška u duljim izvodima, u riječima, u širim povicima, i t. d. Ovdje je početak pjesme. Iz povika nastaje najprije kraća (poput novogrčkog distiha), a iz ove opet kasnije višestrofna pjesma.

Kako pjesma nastaje iz povika, uvidjet ćemo najlakše na ovom primjeru. iz života arapskih Beduina.[10])

[8]) Somborn: Das venezianische Volkslied 84. 87. 89.
[9]) Bodenstedt, Tausend und eain Tad im Orient, III. 153.
[10]) Burkhardt, Bemerkungen über die Beduinen, 69.

Muškarci će pjevati pjesmu pohvalnicu (szahdsche) svome vodiću. Najprije se postave šestorica njih u jedan okrug i počinju višekratnim ponavljanjem riječi hamudé! hamudé! (mj. hamd, pohvala). Kad prestanu, pjeva jedan od njih 5 do 6 riječi u pohvalu vodića. Na to i opet drugi stanu opetovati haumdé! i rukama pljeskati. Na to jedan drugi pjeva drugu strofu, u pohvalu, ali tako, da se zadnji slog njegove strofe slaže sa zadnjom njegova predšasnika pjevača. Tako szahdsche može trajati i čitave sate.

Da pjesma iz povika nastaje baš onaj čas, kad je žalost, koja se silno razmahala, dala sebi oduška povikom vidimo i iz ovog primjera. Albanski iseljenici u Italiji sakupljaju se svake godine na dan Svih Svetih i na Dušni Dan na obali Jadranskoga mora, pak ondje kod bučnih valova davaju oduška svomu čeznuću za ostavljenom domovinom Moreom u mnogokratnom poviku: »O draga Morea!« Iza više opetovnih takih povika pjevaju pjesmu: »Otkad te ostavih, nijesam te više vidio! Ondje sam ostavio ljubljenog oca, ondje svoju majku, ondje svoga brata. O lijepa Morea!! Otkad te ostavih, nijesam te više ugledao!«[11])

Povik je zadržala još mnoga narodna lirska i epska pjesma za refren. On je ostatak njezinog razvoja.

Napose o boli za mrtvacem.

Među bolne povike spadaju i oni, kojima počinju, a gdjegdje i završuju, tužaljke za mrtvacem. Takih pjesama ima već u najstarija vremena, o kojima nam povijest govori. Njima bi ljudi svojim milima, koji su im umrli, iskazivali poštovanje. Stoga bi u slučaju, kad nije bilo više ženskih u kući, kojima naricanje njihovog nježnijeg ustrojstva radi svakako bolje prilikuje nego muškima — najmili druge žene, koje su imale mrtvaca oplakati u kući, onda prije i poslije ukopa.

Kad kome smrt otme ljubljeno biće kao majku, oca, brata, sestra, prijatelja, ili dr., onda se on napuni bolnog i potištenog čuvstva, kojemu daje i nehotice oduška, i to isprva u najtežem momentu, u jednostavnim neartikuliranim bolnim povicima. Da

[11]) Vigo, Raccolta amplissima, 695. Archivio per lo studio delle tradiz. pop. XVI. 163.

tim povicima uistinu biva lakše čovjeku, poučaje svakoga, koji je jednom plakao, već i iskustvo. Ta olakšica od boli očituje se poput kakvog odmora iza napornog fizičkog rada. Kad prođe prva najteža navala bolne duševne depresije, onda se dotičnik, budući da je više kod sebe i mirniji, i opet sjeti svog teškog događaja; sada to sjećanje ima za posljedicu ponovnu bolnu uzbuđenost, s kojom kod ljudi nježnijih živaca dolazi i naricanje. Iza toga i opet nastupa odmor, neko mirnije stanje. I tako se neprestance izmjenjuje veća uzbuđenost s manjom (nekakim odmorom). Kod toga valja upamtiti, da je uzbuđenost obično kod svakog ponovnog nastupa sve slabija, a u povodu toga i naricanje slabije. Napokon naricanje prestane, a uzbuđenost je posve slabe vrijednosti. Nadalje valja uzeti kod toga u obzir i to, da kod opetovnih navala uzbuđenosti krik i viku obično zamjenjuju riječi, koje se u mnogih slažu u neku ritmičku cjelinu. I tako eto nastaje pjesma naricaljka za mrtvacem. Ova spada među najljepše produkte narodne poezije.

U razvoju tih pjesama opažamo tri stupnja.[12]) Najstarije doba te pjesme označuje samo neritmičko jecanje, iza kojeg se počelo javljati u žena iz rodbinstva ritmičko naricanje; kasnije se stvorio i stalno uređeni zbor najmljenih žena, koje su imale dužnost oplakivati mrtvace; napokon i pjesma naricaljka iščezava. Kod jednih naroda trajala je ta pjesma dulje, a kod drugih kraće vrijeme. Ima još mnogo krajeva po Evropi, gdje je pjesma naricaljka, još i sada u cvatu. Promatrajući razne okolnosti, za kojih ta pjesma gine, možemo uzeti, da je takva najznatnija prodiranje veće prosvjete u najšire slojeve naroda.

Gdje je pjesma naricaljka dulje u narodu živjela, razvili se i posebni obredi, uz koje su mrtvace oplakivali i pokapali. Mi ćemo ovdje promotriti najkarakterističniju naricaljku i s njom skopčane obrede — na otocima Korzici i Sardiniji.

Na tom otoku vlada još i danas običaj, da ljudi oplakuju stanovitim naricaljkama svoje mrtvace. Ondješnje oblasti su već sve moguće upotrijebile, da te običaje iskorijene, ali im do dana današnjega nije njihovo nastojanje uspjelo, jer su se u život naroda već preduboko zasjekli.

[12]) Böckel: Psychologie der Volksdichtung, 1906, 100.

Pjesma tužaljka na Korzici i Sardiniji.

Tako Gregorovius[13]) kaže: »Kad tko umre, mole oko smrtne postelje naoko stojeći rođaci krunicu, a onda podignu bolnu viku (»grido«). Sada mrtvaca polože za stô, koji je tik stijene; taj stô nazivlju (»tola«). Glava mrtvaca leži na jednom jastuku i pokrivena je kapom. Ako je mrtvac mlada djevojka, onda je obuku u bijelu mrtvačku košulju i okite je cvijećem; ako je pak žena, onda redovno nosi šarenu odjeću, a starica crnu; muški leži u mrtvačkoj košulji, a glava mu je pokrita frigijskom kapom...

Kod odra bdiju i nariču, često i cijelu noć, i gori vatra. Veliko jaukanje počinje istom slijedeći dan rano ujutro ispred samog ukopa mrtvoga tijela. Kad mrtvaca meću u lijes, i prije nego dođu ljudi, da ga s odra uzmu i metnu u lijes, a onda na nosila. Na sprovod dođu prijatelji i poznanci iz okolišnih sela. Ta nadošla svjetina zove se »corteo« (pratnja) ili »scirrata«... Jedna žena, ta je uvijek pjevačica i pjesnikinja, predvodi kor žena narikača. U Korzici se kaže »andare alla scirrat», ako žene u povorci prema pokojnikovoj kući idu; kad je pokojnik umoren, onda se kaže »andare alla gridata«, t. j. ići na tuljenje. Čim zbor žena stupi u kuću pokojnikovu, pozdravlja teško ražalošćene ukućane, bila to udovica, mati ili sestra, one naklone glavu na glavu dobra pô sata. Tada jedna žena iz kuće žalosti pozove prisutni zbor na skupno naricanje. Na to zbor žena načini oko »tole« okrug, koji zovu »cerchio« ili »caracollo« (caracòlu),[14]) i zavijajući obilazi oko mrtvaca, pa sad otvara, a sad zatvara okrug; sve to čini naričući i pokazujući znakove (crte lica) najužasnije boli.

No posvuda te pantomime nijesu ipak jednake. Na mnogim su mjestima one uopće vremenom potisnute, na drugima opet ublažene, na bregovima, duboko u dolinama, što više i u gradu Niolo, sastoje te pamtomime u svojoj staroj poganskoj snazi i naliče mrtvačkim plesovima na otoku Sardiniji. Njihova dramska živahnost i bijesna ekstaza potresna je i grozna. Dakako da samo žene, koje plešu, nariču i pjevaju.[15]) One se oko mrtvaca

[13]) Gregorovius, Korsika, II. 29.; Tommaseo, Canti pop., II. 182.
[14]) Fee, Voceri, 196.
[15]) Stoga i zovu naricaljku za mrtvacem na Korzici »ballata«.

savijaju raspuštene kose, a oči im sipaju mnogo vatre, crni opet ogrtači silno leprše; onda otvaraju bolnu viku... udaraju se u prsa, čupaju si vlasi, plaču, jecaju, bacaju se na »tolu«, posipavaju se prahom, — tada prestane bolni krik i te žene sjede mirno na podu mrtvačnice duboko uzdišući, umirujući se«.

Na nekim mjestima Korzike traje plač za mrtvacem i po par dana, doklegod ga ne ukopaju.

Bitne oznake pjesama tužaljki na Korzici imadu istovrsne pjesme, koje su nekoć živjele po cijeloj Italiji i po zemljama, u kojima se govori talijanskim jezikom. Premda su crkveni koncili od god. 1298. i 1326. vjernicima branili »Lamentatrices« i »Cantatrices« pod kaznu ekskomunikacije, ipak su se pomenuti i slični obredi i pjesme dugo vremena zadržali. Što više su i u samom Rimu plaćene žene narikače, zvane »computatrici«, su djelovale pod pokapanja. Danas su doduše pjesma i obredi mrtvački poprečno potisnuti, ali ipak punim životom živu još na Korzici i nekim djelovima Sardinje, pa onda na Siciliji, u okolici Mesine, napokon donekle u Kampaniji, Apuliji i Kalabriji. U Gornjoj Italiji nalaze se samo još tragovi pjesme tužaljke. U Ferrari su našli samo nekoliko fragmenata take pjesme. Ti fragmenti sadržavaju već stalni tip pitanja na mrtvaca, zašto je umro, kad bi mogao živjeti i bogat biti.[16])

U mjestu S. Giuliano, blizu Napulja, u Kampaniji sačuvao se još do danas stari običaj, da oplakuju mrtvace. Jedan momenat toga obreda sličan je onomu na Korzici. Na dan ukopa iznesu mrtvo tijelo mrtvaca na ulaz u kuću i metnu na katafalk. To čine stoga, da se poznanci i prijatelji zaustave pred kućom i da pokojnika isprate do hladna groba. Žene raspuštene kose već počinju svoje naricanje. Najpotresnijim to naricanje postaje onda, kada počnu zvonovi s tornja crkve narodu glasiti sprovod pokojnikov.

Sadržaj same tužaljke ravna se prema tome, da li je pokojnik umro mirnom ili nasilnom smrću.

Mrtvacu, koji je mirnom smrću nakon dugotrajne, teške bolesti umro, pjesma je blaža i čuvstvenija. No i u toj se katkad podiže gorčina iz ustiju žene pjevačice. Nakon kratkog vremena ova se gorčina ipak malo po malo pretvara u nježno jecanje.

Na Korzici vlada i jedna silno pogubna strast — težnja, upravo grčevito nastojanje za osvetom, zvana »vendetta«. U-

[16]) Ferraro, Canti pop. di Ferrara, 33.

bojicu stigne osvetnička ruka braće ili poznanaca ubijenog makar nakon više decenija godina. Oblasti doduše poduzimaju sve moguće protiv te rak-rane ondješnjeg naroda, ali je još ne mogu isliječiti. Upravo silno čeznuće za osvetom na osobit način se ističe u pjesmama tužaljkama za nasilnom smrću umrlim. Jednoj sestri umoriše brata, a ona za ubojicom viče: »Žeđam za osvetom, mori me glad za ubojstvom!« I sveukupno njezino osjećanje kreće se u opsegu osvete. Ona se kida od uzbuđenosti i nalaže: »Vadite ubojicama utrobu i crijeva i bacajte ih pticama za plijen«. Što više ona Boga i svece i ne moli za drugo, nego samo da se osvete i iskorijene ubojice.

Nekoj majci donesoše mrtva umorena sina, pa u sav glas počne vikati: »Držite ubojicu, osjećam glad za njegovim srcem!« Donesite mi njegovu utrobu, da je gavranima bacim, izvadite mu oči, one su gađale na moga sina!«[17])

No ženske ne oplakuju samo one svoje pokojnike, koji su nasilnom smrću umrli, nego se što više opremaju i oružjem, da izvedu čin osvete. Tako jedna sestra viče za svojim umorenim bratom: »Od našeg mnogobrojnog roda ostala sam samo još ja, siromašna, siroče bez ikoga — još dosta mlado, ali sam ipak dosta, nemaj brige, da te osvetim.«[18]) Ona kupuje pištolju, po više puta na dan podiže krvavu košulju svog brata i privija je sebi na srce. Ona to sve čini samo zato, da s uma ne smetne žuđene osvete.

Mnogo puta se dogodilo već i to, da se žena, koja je pjevala, od silnog uzbuđenja i bjesnila za osvetom umorila i onako nemoćna srušila pokraj mrtvaca.

Rascviljenu ženu za mužem svjetuje druga, neka ubojici oprosti Spasitelju za volju, a ona joj odgovori, da bi radije propustila krštenje nego li osvetu.

Jedna osveta vuče za sobom drugu. I tako se provlači osveta za osvetom katkad i po više stotina godina. Mnogo je puta čuti na Korzici, gdje govori sestra, kojoj su brata umorili, živom bratu: »Gledaj, da ne nosim jedina crninu«.

I na otoku Sardinji je nekoć vladala pjesma naricaljka, koju ondje zvahu »attitido«. Valja napose istaknuti, da se »attitido« nalazila i kod nižeg i kod višeg sloja pučanstva. Kad bi tko umro, tada bi se dragovoljno sakupile oko mrtvaca žene iz

[17]) Gregorovius, Korsika, II. 33. i d.
[18]) Ortoli, Voceri, 159. 166. 169. 192.

susjedstva s bijelim rupčićima u ruci i pjevale bi razne pjesme tužaljke. Ipak se žene uvijek ne pjevaju, jer je pjevati bila služba zapravo samo ženâ narikača, »piagnoni«, »attitadoros« i »prefiche« zvanih. One pjevaju na izmjence po jednu rečenicu. Te se rečenice svršavaju jednim te istim refrenom. Taki je n. pr. refren bio: ahi! ahi! ahi![19]) Svećenstvo je već dugi niz godina odvraćalo narod od tih običaja, ali je jedva uspjelo u nekim krajevima.

Kad je umro Šimun Tedde, veliki dobročinitelj sirotinje, pjeva mu jedna žena nad lijesom: »Pustite nas naricati, naricati da je umro Šimun Tedde, čovjek, koji bijaše otac sirotinje, on, desna ruka Providnosti, koji bi svakoga bijednoga i potištenoga primao pod svoju zaštitu kao hrast na buri. »Iza toga nastave druge žene: »Ah, ah Tedde je mrtav«. Sada i opet počne ona prva žena: »On je umro, poput vatre, koja pod pepelom tinja, poput svjetiljke, kojoj je ponestalo ulja, poput danje svjetlosti, koja gasne za večernjeg Gospinog pozdrava«.[20]) Na to zbor žena i opet upada svojim refrenom.

U takvim se pjesmama izmjenjuju pitanja na mrtvaca, zašto je umro, zašto je svoje ostavio, s izražajima čeznuća, odanosti, ljubavi, prijateljstva, i t. d. Slično je i u naricanju našeg naroda još po mnogim krajevima. No o tom više kod druge zgode.

Pjesma tužaljka na Sardiniji[21]) mnogo je nježnije naravi nego li na Korzici. U ovoj ima upravo groznih vapaja za osvetom, čega u onoj nema. No ipak ima i u tužaljkama sa Sardinje tragova toj strasti. Znak, da je i na tom otoku nekoć živjela »vendetta«.

Na Korzici pjesma tužaljka, za mrtvacem, koji je mirnom smrću umro, odaje doduše mjestimice i uzburkanu nutrinju, koja se ipak konačno izmirno dovršuje. Takvu pjesmu ponajviše pjevá žena mužu, majka kćeri, prijateljica prijateljici, a ne rijetko i penitentica svomu ispovjedniku.

I ovdje stavlja na mrtvaca voditeljica zbora ženâ pitanja, kao i na Sardinji. Ova su take naravi kao da je pokojnik još živi. Ona ga pita, zašto je svoje mile i drage ostavio, nijesu li mu što na žao učinili. Ovo zadnje pitanje tumači se ovako. Bolesnik je nesnosan sebi, a redovno barem donekle i svojoj okolini;

[19]) Bresciani, Dei costumi dell'isola di Sardegna, II. 257.
[20]) Böckel, o. c. 112. 113.
[21]) Maltzan, Reise auf der Insel Sardinien, 57.

sebi, jer ga boli, a drugima, jer ga neprestano moraju dvoriti. Bolesnik ipak ničim nije posve zadovoljan u povodu svog oboljelog tijela, ne može doneseno trošiti; što prisutne žalosti, katkad i srdi. Sve to biva pojačano, ako je bolesnik dulje vremena prikovan uz postelju. No kad on umre, rađa se čuvstvo boli u onih kojih su za njim ostali; oni misle i neprestano si predbacuju, kao da nijesu dovoljno nježni bili sa svojim milim pokojnikom. Njima je neizmjerno žao za svaki i najmanje krivi pogled na njega. Dakako da se ova žaoba mnogo jače javlja u onih, koji su u istinu bili oštri sa svojim bolesnikom. Odatle i dolazi, da živi obećavaju bolesnima sve i sva, a kad umru, onda mnogo puta ništa ne izvrše.

Više puta Korzikanka prijekorno pita svoga muža, koji joj je umro, kako ju je mogao ostaviti i tako zapustiti. Kad ju je već ostavio, zašto nije sa sobom ponio kaki list za njezine, koji su joj već davno umrli. U tom bi im listu ona opisala okolnosti svoje familije. Napokon žena u pjesmi svom mužu umiruje i sebe i njega uvjeravajući ga, da će trajni spomen na njega sačuvati i da će još dugo nositi crnu odjeću u znak žalosti za njim, napokon da će za njim dugo žaliti, jer joj je bio slađi od meda i bolji od kruha«.

Još ću spomenuti, da žene narikače tješe i sebe i majku, kojoj je umrlo dijete: »Daj osuši svoje suze i umiri svoju bô. U vijencu Blažene Djeve manjkao je jedan cvijet, Bog pošalje svog anđela u toj kući otkinut ga.[22])

* * *

Bacimo li samo jedan pogled na znatnije događaje svoga života, brzo ćemo se uvjeriti, da se neprestano izmjenjuje radost za žalošću. U srcu ljudskom ogleda se cijelo nebo i s crnim oblacima i žarkim suncem i pitomim zvjezdama. I baš zato, jer se ni uz prvo prilijepiti ni uz drugo očajavati ne smijemo, treba nam i razboritosti u uživanju i srčanosti u trpljenju. Kao što nam pritječu neprestano nove radosti i nove žalosti, tako moramo neprestano stjecati sve više i razboritosti i umjerenosti. Višeput bi nas, i sile izdati i zla nagnuća prevariti mogla, pa nam zato treba pomoći i izvana. Tu pomoć pruža nam vjera.

[22]) Ortoli, Les Voceri de l'isle de Corse, 33. 120. 128.

—ooo—

Još o stručnoj organizaciji.

Piše: M. pl. Sociol.

1. Crkva i cehovi.

Ljudi, koji žive od iste struke, sačinjavaju prirodnu grupu, koja se zove organizacijom, ili kako se danas obično zove, strukovno društvo, sindikat i t. d.

Uza sav nemar radnika, uza svu indiferentnost većine javnosti, ipak socijalne ideje i znanje zauzimlju sve to veći mah kao svuda tako i kod nas. Napose pak širi se sindikatski pokret tako, da nije možda daleko od kulturnih naroda dan, kada će se strukovne organizacije suprotstaviti strankama. Tradicijonalna je Engleska puna strukovnih organizacija, u pobožnoj Španiji raste sindikatski pokret upravo prekrasno, a ni militaristička Njemačka ne zaostaje u tom socijalnom gibanju. Budućnost zavisi o obliku sindikata, koji će ju stvoriti: ako budu sindikati bezbožni, nastat će za društvo pogibelj nemira i revolucije; budu li kršćanski, usrećit će svijet mirom i napretkom. To je pitanje vrlo važno, jer će brzo doći vrijeme, a možda ćemo ga i sami doživjeti, kad će zastupnike birati ne stranke, nego strukovne organizacije. Mi, kršćanski demokrati odavna nastojimo da taj ideal ostvarimo, ali će moć organizacija odlučiti, da li će pobijediti sljedbenici »Kapitala« ili »Rerum Novarum«.

Kršćanska filosofija vidi u radu dva elementa: materijalni i moralni. Prvi spada pod civilnu vlast, drugi zanima vjersko društvo, crkvu. Zato ima crkva pravo i dužnost da kaže svoju riječ u socijalnim i radničkim pitanjima, koja su većim dijelom samo moralna pitanja. N. pr. pravednost plaće, pravednost ugo-

vora rada, iskrenost u radnji, ljubav među višim i nižim stale-žima, obrana slaboga od nepravednosti moćnoga: to su pitanja, koja interesiraju crkvu. Pa zato crkva vrši svoje božansko po-slanje, kada se zauzimlje za organizaciju rada i kada hoće da vodi socijalni pokret, koji zanima njezino stdo. Kao što je crkva izvršivala svoje zvanje negda, tako ga vrši i danas, a to će i u buduće činiti. Ne smeta je pak to, što protivnici u tom vide želju za vlašću ili odalečenje od njezinih granica.

Poznato nam je iz socialne povijesti, da su ljudi u doba Isu-sovo prezirali ručni rad. Pa zaista Herodot, Platon, Ksenofont, Aristotel, Ciceron, pa i Seneka s prezirom govore o ručnom radu i obrtu. Kad je pak kršćanstvo uspostavilo ručni rad, pro-uzroči to pravu moralnu revoluciju, koja sobom donese i uni-štenje ropstva. Pogani nisu mogli misliti na ručni rad, a da isto-dobno ne misle na ropstvo. Tisuće ljudi, žena i mladića, po-stavši kršćani, bijahu istrgnuti besposlici, jer biti pokršten zna-čilo je postati radnik. Za lijenčine nema mjesta u Kršćanstvu. Sv. Pavao veli: »Tko ne će raditi neka i ne jede« (II. Tes. III., 10.) Množenjem se broja kršćanskih radnika promijenilo mjerilo e-konomskih sila u rimskome društvu. Rad nije više posao robova, već slobodnih ljudi; plaća nije više »auctaramentum servitutis«, kako veli Ciceron već slobode. Što se kršćanstvo više širilo, to se više učvršćivala u društvu jednakost, dok napokon slobodni rad ne pobijedi rad ropstva. Slobodni se rad razvio pod dojmom novih nauka: kršćanski apologeti podižu prezirani rad, slave ga u govorima, ističu da su nasljednici Boga — radnika. »Nije li ovaj sin tesarov? Ni je li ovaj tesar?« veli sv. Pismo. Ljudi su počeli slobodni rad sve više štovati, a za nas je znamenito, što su se radnici iste struke uzeli već u prvim stoljećima udruživati, da jedan drugoga pomogne; pa da nisu došli barbari, kršćanska bi obrazovanost bila već i prije pokazala svoje plodove. Crkva je stala radnike skupljati u društva, u kojima je jedan pomagao drugome. Kršćanski su radnici našli u tim društvima prirodni tijek svome obrtu, jer je kršćane prvih stoljeća vezala bratska ljubav, pa su tako i besposlice dobili rada, a višak se dobitka dao siromasima. Tako su od tih malenih središta struke na-stale organizacije, koje su se sve više opirale monopolu velikih gospodara robova. Kršćani su se pak bavili poštenim strukama, pa se dapače i svećenstvo bavilo ručnim radom kao n. pr. dru-govi sv. Bazilija u Kapadociji. S pomoću tih su se organizacija kršćani takmili s radom robova. Ima jedan natpis, koji svjedoči,

da je u trećem stoljeću bilo jedno kršćansko strukovno društvo u Flaviapolisu u Ciliciji. To je početak one organizacije, koja će proslaviti srednji vijek. Crkva je u srednjem vijeku učinila vrlo mnogo za napredak i savršenstvo društva, ali je francuska re-volucija uništila ovu organizaciju, koja bijaše počela propadati već sa renesancom. Zakon od 17. ožujka 1791. postavi između gospodara i radnika visok zid. Moćni gospodar postavlja rad-niku uvjete kakove hoće, a slabi i siromašni radnik mora da ih primi, jer mu je inače umrijeti od gladi. Na svijetu opet zapo-vijeda pogansko pravo, svijetom se bani kruta sebičnost. Brižna se crkva zamislila nad nevoljama puka, pa već god. 1848. za-stupnik župnik Ketteler protestira proti liberalnim načelima e-konomije, a u novo doba oživljuju stara, ali vječna načela kr-šćanstva u društvu. Ta je kršćanska socijalna borba za pravo potištenog radnika došla na vrhunac djelovanja i pobjeda, kada je Leon XIII. pokazao u monumentalnoj okružnici »Rerum No-lučkim radnicima u Anversu prije nekoliko mjeseci: »Radnici varum«, da spas stoji u kršćanskoj organizaciji rada, u stru-kovnim katoličkim društvima, t. j. kad je odobrio načela msgra Kettelera, koga je nazvao »moj prešasnik«. I sv. Otac Pijo X. djeluje na riješavanju toga pitanja. Njegovo se djelovanje ne proteže samo na Italiju, nego se on zauzimlje za strukovne or-ganizacije i u drugih katoličkih naroda. U listu, što ga je u siječ-nju 1907. upravio na katol. tal. ekonomskom savezu, veli: »... čini mi se, da su strukovne organizacije veoma potrebne. Mi Vam opet preporučamo, da uzmete na srce njihov osnutak i razvitak«. Za osnutak se strukovnih organizacija zanimaju i bi-skupi i svećenstvo i redovnici i katolički lajici. Kako su te orga-nizacije znamenite, dokazuju slijedeće riječi kardinala Merciera su odviše rasijani. Treba im se sjediniti, da pretresaju i brane svoje zvanične interese... Vaša vam vjera, prijatelji, ne nalaže, da snosite teški vaš udes i ne kušajuć, da ga olakšate. Morate se latiti sredstava za poboljšanje. Radnici uopće a napose lučki i ne shvataju, kakva im je dužnost na socijalnom polju. Vi ho-ćete, da vam se poboljša položaj. Ne mogu vam pomoći ni ideje ni želje. Treba udrugarskoga rada. Treba da pomažete jedan drugome, ne dajuć, da vas zanese ili oslabi politika. Isto tako ne računajte na magičku snagu silovitih štrajkova već radije na zbiljsku snagu udrugarstva«.

Svećenici su i katolički inteligentni lajici pozvani, da osni-vaju takove organizacije. Još u enciklici od 20. travnja 1884.

»Humanum genus« spominje Leon XIII. stare slavne cehove, pa veli: »bilo bi nam milo, kada bi se u zgodno vrijeme opet osnovali svuda takovi cehovi na korist narodâ, pod *promicanjem biskupa*...« (mi podcrtasmo). — — — A kod nas? — — — Na prste možeš nabrojiti one, koji se direktno zanimaju za katolički hrvatski pokret. Čini se, da još vlada našim svećenstvom duh jozefinizma, koji uništava Crkvu, a narod, radnik i mladež sve više propada, pa da nam nije Providnost poslala Mahnića, bilo bi još i gore. Sv. Otac Pijo X. veli u spomenitom pismu od 20. I. 1907. i ovo: »Zato se postarajte, da oni, koji moraju učestvovati, budu dolično pripravljeni; t. j. da ih sposobne osobe poduče o naravi i o svrsi udruživanja o dužnostima i pravima kršćanskih radnika i ob ovim naukama Crkve i papinskih isprava koje su u užem savezu sa radnim pitanjima. Vrlo će plodna biti u tome djelatnost klera; koji će opet nam ovdje nove pomoći, da učini svoju službu usred svijeta što uspješnijom«.

Njemačka, a napose Belgija služe za uzor u katoličkom socijalnom pokretu. To imadu da zahvale svećenstvu, koje poglavito širi sve slobodne inštitucije i organizacije i na polju kulturnom i ekonomsko-socijalnom. A to dobro znadu i naši napredni demokrati i mladohrvati i drugi, koji se boje zdravoga i čistoga katoličkog socijalnog pokreta. I kod nas bi katolički pokret bolje napredovao, kad bi mnogi katolici i katolički svećenici odbacili pogrješnu ideju, da kršćanska religija stoji u samome kultu. Religija mora obuhvaćati sav život a to nije moguće bez javnoga djelovanja. Zato šire program i domaćih i vanjskih antiklerikalaca oni katolici, koji drže, da se svećeničko djelovanje svršuje na crkvenim vratima. Dobro je zato rekao naš dr. Lampe na zagrebačkom socijalnom tečaju god. 1908.: »Kada svećenik provodi organizaciju, ne gubi time ništa od svog vjerskoga ugleda. On gubi svoj ugled onda, kad narod upozna, da i bez svećenika može lako živjeti i napredovati. Ako je svećenik isključen iz javnoga života i ako seljak u javnome životu ne treba svećenika, tad on ostavlja malo po malo i istu crkvu. Ako narod upozna, da se po načelima kršćanske vjere dade lijepo i uredno živjeti, i da ova načela propovijeda svećenik, onda će on u njemu gledati svoga dobrotvora i bit će mu odan i vjeran također u stvarima čisto vjerskim...«

Crkva je katolička i nas često puta pozvala na taj novi rad. Ako pak hrvatski katolici ne pregnu odmah za ozbiljnim radom, mogli bi se ljuto kajati. Doći će drugi, donijet će u Hrvatsku sila tuđinštine i tuđinskoga duha, svakako protuvjerskoga, pa će u tom duhu nastojati Hrvate organizovati. Dok je doba, latimo se posla i pokažimo, da crkva nije protivnica napretka i ekonomskoga dobra. Dok je doba, na rad za vjeru i za Hrvatsku!

2. Konfesionalni ili neutralni?

Znamenito je pitanje konfesionaliteta organizacija, jer o neutralitetu govore ne samo liberalci i naprednjaci, nego i mnogi katolici, koji se boje vjerskoga naslova u svojim ekonomskim društvima. Mi pak velimo: društva katoličkih građana valja da budu vjerska. Pravi katolici moraju biti u svim moralnim pitanjima uvijek u svezi sa svojim biskupima i ostalim duhovnim pastirima, ako žele biti pravi nasljednci Isusovi i djeca njegove sv. Crkve.

Kad je liberalna ekonomija prevladala svijetom, a radnici pali u nevolju i siromaštvo, uzeše se oni organizovati bez razlike vjeroispovijesti, tražeći, da im vrate pogažena ljudska prava. Te su organizacije bile potrebne, da brane pravo na život, pa je ljudska narav pobratila sve ljude za pobjedu istog ideala: prava na život. Pri tom se nije pazilo na vjeru, zato i bijaše sve to tek časovito. Uzor katolik, dr. prof. g. Decurtins iz Švicarske, osnovatelj neutralne »Arbeiterbund«, reče tom zgodom: »Mogu li nas razlike sa zrenika konfesionskih ili političkih zapriječiti, te ne radimo zajednički? Nikako. Ja sam ultramontanac od glave do pete, a ipak sam u socijalnim stvarima, u svim pitanjima svagdanjega krulha s vama, a sa mnom katolički radnici. Oni će raditi svagdje s vama, gdje se bude radilo o poboljšici radničkog udesa; jer glad nije ni katolički ni protestanski«.[1]) Dr. Decurtins se s katoličkom ljubavlju i požrtvovnošću borio za prava radnika, potištenih od liberalne ekonomije. Danas ga pak nema više u društvu, što ga je sam osnovao. Stari se uzorni kršćanski demokrat udaljio od toga društva, jer vladanje nekih članova i tajnika ne bijaše neutralno, a katolici moraju danas da brane svoju vjeru. Opaki svijet radi svim silama da udalji kršćanske radnike od crkve, od svećenstva i od moralnoga života. Zovu ih klerikalcima. Zato crkva, vazda brižna majka, nastoji i radi, da

---

[1]) Semaine Sociale de Fribourg 1910. str. 367., citat od dra. Joos-a.

se njezina djeca organizuju na *katoličkom* temelju. No pri tome mogu njezina djeca u čisto ekonomskim stvarima biti u sporazumu sa sličnim društvima drugih vjeroispovijesti, kako je to u Nizozemskoj. U Italiji je Papa više puta javio jasno i otvoreno, da strukovna društva moraju biti čisto katolička, dok su autonomaši i modernisti nastojali, da budu neutralna.

Za današnje su prilike vrlo znamenite riječi sv. Oca Pija X., što ih je upravio »Berlinskoj katol. Strukovnoj Svezi«: »Ja poznam Vaša načela i Vaše težnje, a osobito razliku između Vaše organizacije i drugih. Ja Vas hvalim, priznajem i odobravam Vaš rad te svim silama nastojim, da i drugi prime Vaša načela... Ako se gospodarska strana života odijeli od vjere tako, da vjera ne proniče čitava čovjeka i čitavu organizaciju, onda iz toga moraju proizaći žalosne posljedice... Crkva treba da zapovijeda i organizacijama....«[1]) Želja sv. Oca je posve pravedna i opravdana, jer se vjerski momenat ne da od čovjeka nikako i nikada odijeliti. Pravi katolik mora da ostane takav u cijelom svome javnom i privatnome životu. Katoličko se pak shvaćanje ekonomije veoma razlikuje od liberalnog i naprednjačkog, jer se naša društva brinu ne samo za sreću na ovome svijetu, nego i za vječnu sreću: dok pomažu svoje članove materijalno i brinu se za njihovo dobro, dotle im u isti čas pokazuju put za vječni život, a toga kod liberalaca i naprednjaka nema. To pak ne znači intoleranciju, jer mi tražimo slobodu barem za nas. U konfliktima rada, ako su pravedni, možemo biti sa svima u svezi, pače i sa socijal-demokratima, s kojima se slažemo u nekim tačkama kritike današnjega društva. Isti Leon XIII. piše u okružnici: »Rerum Novarum«: »Neka se potakne radnik, da štuje Boga, da bude nabožan, osobito da svetkuje svečane dane. Neka se nauči štovati i ljubiti Crkvu, općenitu Majku svih nas. Neka se pouči, kako će slušati njezine zapovijedi i primati sv. sakramente, koji su božanska sredstva, da se duša očisti od grijeha i postigne svetost...«

Belgijanac Turmann veli: »Ako je kler glavni osnovatelj i širitelj strukovnih društva, tada su ona čisto katolička te obično imaju ime jednoga sveca, a taj vjerski karakter proklamiraju sami vođe pokreta«. Vlč. Gahide pak reče: »ako strukovne organizacije zanatlija ne budu vjerske, ne će ni eksistirati. Predsjednik »Sillona« Saugnier rekao je svojim drugovima, da budu strpljivi, ali ne neutralni, jer »neutralnost je pomanjkanje duha i karaktera. To je lažno ponašanje onoga, koji ne može razlikovati hlada od vrućine, svijetla od tame. Taj zatvara oči, da ne vidi, je li dan ili noć. On ne će nikome da otvoreno reče: tu je istina, a ovdje laž.«[2])

[1]) cfr. »Hrv. Str.« god. X. br. 6. — i »Dan« god. X. br. 35. Ova je radnja bila gotova prije no je izašla okružnica *Singulari*.

Neutralnost je svuda rodila najslabijim plodovima. Don Jurina-Ivčevićeva stranka postala je vlasništvom naprednjaka, a neutralni su sindikati Francuske danas u rukama radikala. U inozemskim je pak cehovima crkveno-biskupska disciplina bila početak njihova širenja i moći. To je posve razumljivo, jer samo katolička vjera može da odgoji i oplemeni srce. Pravedni i nesebični ljudi su to jači, što je u njima jači katolički duh. Ne valja da cehovi budu neka vrst Marijinih kongregacija ili bratovština, jer tada bi bili vjerska društva, a ne strukovna. Ali, ako takovo strukovno društvo sačinjavaju sami katolici, a ono je vjerski neutralno, ne će moći valjano uspijevati, jer ne će dati članovima moralnoga odgoja. A baš moralni odgoj čini radnike marljivima i valjanima. Čovjek bez morala ne vrijedi ništa. Za jednu manu troši više nego za pet sinova. Sindikat, koliko se tiče morala, spada pod crkveni auktoritet. Liberalci bi pak htjeli, da ekonomska društva budu sama sebi svrhom, pa dosljedno tomu rade, da svaka organizacija postane nemoralna, neutralna i lajička. A u takvim orgnizacijama sakuplja radikalizam i antiklerikalizam svoj ponajbolje vojnike.

Katolički su Nijemci dobro uvidjeli, kako su velika pogibelj za njih, za Crkvu, vjeru i slobodu neutralni cehovi činovnika, koji su duhom i tijelom vladini robovi. Zato su se primili posla pa počeli osnivati strukovna društva za željezničare, poštanske činovnike i t. d. Da raširе svoju ideju, drže posebne socijalne tečajeve za ove organizacije, osnivaju i činovničke klubove, u kojima odgajaju članove na juridičkom i strukovnom polju, dok je »Sozial-politische Correspondenz« polje za praktične ideje i borbe .Taj novi rad katoličkih Nijemaca vrijedi vrlo mnogo, jer su u Francuskoj dolaskom radikalne ljevice na vlast postale sve organizacije državnih činovnika najpogibeljnija radikalna društva, koja pripravljaju socijalnu revoluciju.

Kad će hrvatska inteligencija, kad li će svi Hrvati katolici, pa i svećenici i duhovni pastiri shvatiti zamašaj tih pitanja?

[2]) L'avenir de la démocratie str. 30.

Kane li se jednom maknuti i prenuti iz svoga mrtvila i nemara? Ili misle li čekati, pa da se i kod nas dogodi, što i u Francuskoj? Da buknu dobro poznati štrajkovi sindakalista državnih poštanskih činovnika i učitelja, koji u školama šire ideje revolucije, koji rješavaju pitanja školskih poreza sa neomalthuzijanizmom? Da se predaju stolice socijalne znanosti (pa i u vojničkim školama) radikalnim sindikalistima?

Mnogo ima poštenih ljudi u Francuskoj, koji su povjerovali neutralitetu. Ali danas dobro uviđaju, da su postali igračkama u rukama framasuna. No prekasno im je, jer se ne mogu nikako osloboditi i riješiti mreže, u koju su se ulovili. S radošću ipak spominjemo, da imade danas i u Francuskoj katolički ceh željezničkih činovnika sa preko 50.000 članova, a pod pokroviteljstvom Gospe Lurdske.

I Hrvatska treba takovih slobodnih katoličkih organizacija, ali bez vladina protektorata. Samo se s tim organizacijama može imponirati vladi i ne dopustiti joj, da n. pr. premješta jednoga učitelja, jer je dobar katolik, izvan Zagreba, a da mu ne navede razloge, nego se sve sakrije pod »službene dužnosti«.

Ako želimo dobro našoj Hrvatskoj, ako ne ćemo da se vratimo na staru pogansku teokraciju, okupimo se svi u čvrstu falangu na temelju vjerskom. Samo ćemo onda biti slobodni, kada budu naše društvo provijavali visoki ideali moralnosti s pomoću strukovnih organizacija. Mnogi je svećenik, učitelj, đak ovo razumio — — — Dao Bog, da bi i ostali progledali pa se svi čvrsto prihvatili posla.

3. Još nešto statistike.

Ljudska je narav pomogla reakciju protiv sebičnosti liberalne ekonomije. Tako bijaše napredna demokracija svojim načelima ne samo reakcija individualizmu, nego i kazna gospodarima. Katolici su u to vrijeme revolucije i ateizma radili uvijek i neprestano za strukovne organizacije, kako i koliko su mogli. Ali se gorostasno napredovanje tih organizacija počinje iza glasovite enciklike »Rerum Novarum«, koja toplo preporučuje katoličke cehove. Lav XIII. je naime dobro znao, ako ne bude demokracija kršćanska, da će biti revolucijonarna ili kako je rekao kardinal Mercier: »Ne pita se danas, da li je potrebno

osnivati sindikate, nego da li će biti oni kršćanski ili bezvjerski«.

Prošle smo godine prikazali u »Hrv. Str.«, na str. 458. statistiku strukovnih organizacija, a ovdje ćemo to nadopuniti malim pregledom u pojedinih naroda. U Njemačkoj je cehovska organizacija razdijeljena na *Arbeitervereine* i *Gewerkschaften*. — *Arbeitervereine* su radnička društva, osnovana na čisto katoličkom temelju. Glavna im je svrha vjersko-moralni i ekonomski napredak katoličkih radnika. Osnovatelji i širitelji su im pokojni svećenik Kölping i msgr. Ketteler u Njemačkoj, a kardinal Gruša u Austriji. Mjesne su udruge podređene kotarskim, ove dijecezanskim, a svima su na čelu četiri centrale. Svakom organizacijom upravlja svećenik, obično župski kapelan, a imenuje ga biskup. Veliki gradovi imaju više takovih radničkih društava. Tako ih n. pr. ima München 18, Düsseldorf 15, Krefeld 11, Köln 19. Kölnska biskupija ima 318 takovih društava za 40.981 članom i t. d. Ukupno imaju »Arbeitvereine« 3843 društva sa 8 saveza i 499.751 članom. Ta društva rade na polju vjerskom, moralnom, strukovnom, ekonomskom, karitativnom i obranbenom.

Gewerkschaften su cehovi, koji idu samo za strukovnim i ekonomskim napretkom, i to na temelju kršćanstva, pa skupljaju i protestanske radnike. Ovakve se organizacije ne odobravaju, ali se ni ne osuđuju. Temelj im je udario rudar Ruhr iza okružnice »Rerum Novarum«, pa su se brzo raširile i centralizirale u »Gewerkvereine christlichen Bergarbeiter«. Cehovska je ideja rasla sve više i više. Mnogi radnici, koji nisu bili u »Arbeatervereinu«, a nisu htjeli da izgube svoje vjere u naprednodemokratskim organizacijama, pristupili su u »Gewerkschaften«. Cehovi rudara, što ih je god. 1897. osnovao katolički radnik Brust, broje danas 82.000 članova. Kršćanski ceh zidara, koji je osnovan 1900., ima već 35.000 članova, a isto toliko članova ima i ceh tkalaca, utemeljen god. 1901. Kršćanski su njemački cehovi imali za prvoga svog sastanka u Mainzu g. 1899. ukupno 111.000 članova, a g. 1910. imaju već 22 velika Gewerkschaft-a sa 3856 društava i 340.000 članova. Od ovih članova bilo je 15% protestanata, a 85% katolika. Broj je protestanata malen, jer kod protestantskog proletarijata pobjeđuje najviše crvena napredna demokracija. U Kölnu postoji »Međunarodno tajništvo kršćanskih sindikata«. Prva je međunarodna konferencija kršćanskih cehova bila u Zürichu g. 1908. Tu su zabacili osnutak

»Saveza kršćanskih sindikata«. Drugi je sastanak držan u Kölnu g. 1911. »Savez kršćanskih strukovnih društava« broji danas 360.000 radnika iz Njemačke, 83.000 iz Austrije, 71.000 iz Belgije, 12.000 iz Švicarske, 7.600 iz Nizozemske i 6.200 iz Italije. Ima nade, da će se i ostali kršćanski cehovi pridružiti ovome Savezu, koji propovijeda ljubav između radnika i ostalih staleža, drži se zapovijedi kršćanskoga morala i radi za kršćansku obrazovanost i narodni život. Cehovski život lijepo uspijeva i napreduje svuda. Treba dakle da ga i mi širimo, da ne zaostanemo za drugim narodima u tom vrlo važnom pitanju.

Budimo oprezni, jer framasuni nastoje osobito u Francuskoj da izrabe i tu novu pučku silu, pa da preuzmu vodstvo puka. A i socijalno-demokratski cehovi lijepo rade. Oni već imaju svoje tajništvo u Berlinu, a njihov je međunarodni Savez brojio god. 1909. »samo« 6,098.262 člana. Ne treba da sve gledamo crno, jer naše cehovske organizacije sjajno napreduju, kako pokazuju navedene statistike i druge, što ćemo ih još navesti. Ali i socijalističke kroče napred, a pitanja kolektivnosti nadvlađuju pitanja individuâ i u javnom životu. To znači, da sindikatski duh prodire sve više i u politiku. Zato ponovno naglasujem, da mi ne smijemo zaostati u tom radu, jer će inače sve socijalne reforme, što su ih iznesli katolički vođe i Crkva iza francuske revolucije, postati baštinom naših protivnika i svih njihovih nasljednika.

Kršćanska je strukovna organizacija napredovala u Austriji god. 1910. za 4.56%. Austrijski su kršćanski sindikati imali na svršetku god. 1910. 82.343 člana, ali kasnije se povećaše, jer su im se pridružila druga kršćanska strukovna društva kao ono slugâ sa 7.000 članova. Bečka je centrala imala god. 1909. 30.072 člana. God. 1910. primila je trideset novih organizacija, pa je porasla na 40.533 člana, a od toga bilo je muških 35.433 i 11.120 žena. Slovenci imaju 6.000 članova. Veliki napredak pokazuju i kršćanski sindikati poljskih radnika u njemačkom carstvu. God. 1903. imala su poljska kršćanska strukovna društva 5.000 članova, a god. 1910. broje 67.000 članova. God. 1910. potrošili su za juridičnu pomoć 28.698 Mk, za pomoć obiteljima pokojnih članova 29.168 Mk, za pomoć bolesnim članovima 110.156 Mk, za članove, koji su bili bez posla 14.735 Mk i napokon za štrajkove 120.997 Mk.

Lijepo se razvijaju katolički sindikati i u Italiji. Poljodjelski katolički sindikati sjeverne Italije imaju 40.000 ljudi. God. 1909. je osnovan sindikat »katoličkih željezničkih radnika«, koji je

na početku god. 1912. imao 50.000 članova. U Milanu postoji od god. 1910. tekstilni katolički sindikat sa 6.047 članova. Ovakvi su sindikati vrlo poučni za svaku struku, a osnovao ih je u Rimu poznati belgijski socijolog msgr. dr. Pottier. God. 1912. osnovano je strukovno društvo telefonskih činovnica, koje dobro uspijeva. Ministar pošte im je već obećao, da će ukinuti nepravedni zakon, koji ne dopušta telefonskim činovnicama da se udaju prije 30. godine.

I u Švicarskoj, a napose u Španji, uspjevaju sindikati sjajno. U Engleskoj su »Trade Union« god. 1910. imale 2,426.529 članova, a od ovih 221.272 žene. Ovo su čisto strukovna društva, koja združuju anglikanske i katoličke radnike. Ali i u tim ogromnim organizacijama počelo je cjepkanje i nesloga, jer malena socijalistička četa unaša svojom agitacijom sve više bezvjerskoga duha u njih. Katolici su često upozorili anglikance na tu pogibelj, ali uzalud. Zato su oni sami počeli osnivati »Trade Unions«-e, pa su se god. 1910. na općemu katoličkom engleskom sastanku u Leedsu združili u narodni savez.

U Francuskoj ne dopušta zakon, da sindikati javno istaknu svoja vjerska i politička načela, pa tako ne možemo jasno znati broja kršćanskih ili socijalističkih sindikata. God. 1910. imala je Francuska 4.450 gospodarskih sindikata sa 368.547 članova, 5260 radničkih sindikata sa 977.350 članova, 4.948 poljodjelskih sindikata sa 813.038 članova. Sav se taj lijepi sindikatski pokret počinje nakon što su ukinuli zakon velike revolucije, koji je zabranjivao radniku pod smrtnom kaznom da se organizira. Taj je zakon ukinut god. 1884. zaslugom katolika de Mun-a. Možemo se nadati, da će Francuska, zemlja velikih političkih reforama, pomoću ovih moćnih organizacija odbaciti individualističke strančarske težnje, pa da će voditi politiku općih narodnih interesa.

Dao Bog, da ta uvijek katolička zemlja prihvati i u praksi za svoje dobro ideju velikoga msgra Kettelera: sabori sa strukovnim zastupništvom.

4. Belgija uvijek na čelu.

Napose ćemo progovoriti o uzornoj Belgiji, jer ta malena zemlja zavređuje u svemu posebnu pažnju. U Gandu su katolici osobito pomagali proletarijat i iskazivali mu veliko milosrđe.

Istodobno je taj isti proletarijat jačao socijalističku struju te doskora posta Gand »socijalističkom Mekom«. U to se prihvati posla mladi svećenik dominikanac, vlč. O. Rutten, star 25 godina. S privolom svojih starješina promijeni svoje redovničke haljine s radničkim rudarskim odijelom, pa ode dulje vremena raditi u rudnike, da upozna radnički stalež, njegove želje i težnje, potrebe i nevolje, boli i rane. Dugo je radio i živio s njima, a da oni nisu znali, tko je on. Rutten se uvjeri, da radnici u Gandu trebaju ne samo milosrđa nego i pravednosti. On ih zato skupi u strukovno društvo na kršćanskom temelju, da se tom organizacijom opre revolucionarnome sindikalizmu. Proletarijat bijaše u Gandu žrtva sebičnih i bezbožnih gospodara, koji su kao pijavice sisali sile bijednih radnika i izrabljivali u svoju korist. Ovo nesnosno stanje uništavalo je radnike. Nadali su se, da će se izbaviti svojih nevolja pomoću napredne demokracije. Već su bili spremni, da se uteknu socijalizmu za pomoć, ali se u to javi Rutten sa kršćanskim sindikatima. Ova kršćanska strukovna društva tako su brzo rasla, da su u kolovozu 1911. imala 1008 društava sa glavnim tajništvom u Gandu i sa 71.235 članova. Glavni je tajnik vlč. Rutten O. P., a pomoćni vlč. Nuyens O. P. Lijepo bi bilo, kad bi i naši redovnici, čvrsto se držeći molitve i askeze, javno djelovali u našem katoličkom pokretu, kao čč. oo. kapucini na Rijeci, Isusovci u Splјetu, Franjevci u Zadru i t. d. Mnogo ima posla u vinogradu Gospodnjem... Treba samo uz rad prionuti. Ako ne ćemo raditi, ne jadikujmo, kada budemo vidjeli, gdje se narod udaljuje od svećenika i crkve. Perditio tua ex te, Israel...

Evo kratkoga pregleda o napretku kršćanskih sindikata:

godina:		kršćanski sindikati:		socijalistički sindikati:	
1. kolovoza	1901	5000	članova,	—	—
„	1904	10000	„	—	—
„	1905	14000	„	34184	člana,
„	1906	20231	član,	42491	član,
„	1907	30000	članova,	55840	članova,
„	1908	39517	„	67418	„
„	1909	40537	„	73861	član,
„	1910	49478	„	68284	člana,
„	1911	71235	„	76974	„

Dakako, da Gand iza ovakvoga Ruttenova rada nije više »socijalistička Meka«, već prava klerikalna tvrđava. Rutten je pobijedio, jer nije plakao nad teškim položajem radnika u

Gandu niti je vikao na socijaliste, nego se dao na pozitivni kršćanski rad, koji diže kršćansko društvo, a istodobno uništuje neprijatelja. Crvena demokracija, i ako u sebi zla, imala je za gandske radnike neka pravedna pitanja. A baš ta pitanja uzeo je Rutten braniti, da uništi protivnički rad. Da su katolički svećenici i svjetovnjaci odmah i svuda pregnuli raditi za slobodu i pravednost radnika, ne bi danas crkva plakala nad odmetništvom tolikih radnika i nad tolikim izgubljenim dušama.

Govorit ćemo i o poljodjelskim katoličkim belgijskim organizacijama, jer su te za hrvatski narod vrlo važne. Prije dvadeset godina bile su u Belgiji rijetke seoske organizacije, dok je danas Belgija zaslugom katolika i tu na čelu te je poljodjelstvo radom katoličke vlade silno pokročilo napred. Vlč. Mellaerts, sin nekoga dvornika, bijaše još za mladosti svoje upoznao sve vrline, ali i patnje poljodjelaca. God. 1871. bi zaređen za svećenika, kapelanovao je tri godine, a nato postade župnikom u Gooru, župi od 1600 duša. Odmah je pokazao svoju apostolsku brigu prema svome stadu i ljubav k prirodnim znanostima. Njegovim nastojanjem sagrađena je doskora lijepa crkva, škola i župski stan, a u župskom vrtu osnova pravu agronomsku školu. Prvi dovede u selo kemijsko gnojivo. Težaci su ispočetka dvojili o uspjehu, ali kada su vidjeli vrijednost toga gnojiva kod jednoga seljaka, komu bijaše Mellaerts darovao za pokus, počeli su se svi time služiti a župnika držahu pravim učiteljem agronomije. God. 1887. poče izlaziti »Reinischer Bauer«, glasilo moćne renanske organizacije poljodjelaca. Radini Mellaerts shvati moralnu i materijalnu vrijednost organizacija, pa bijaše odlučio štogod ustanoviti. Pun oduševljenja sakupi članove »Predavanja sv. Vinka«, istakne im zasluge starih cehova, pokaže im velike uspjehe poljodjelske organizacije u Njemačkoj, pa ih pozove na osnutak takova društva u Gooru. Rijetki su shvatili ideju župnikovu. Ali organizacija bi ipak osnovana i prozvana *Boerghilde*. Mellaerts ju stavi pod zaštitu sv. Izidora, težaka. Ghilde u Gooru je sada agrarno župsko društvo, sjedinjeno sa Boerenbond-om. Temelj mu je vjerski. Na dan sastanka polaze članovi poslije službe božje u društveni stan, gdje raspravljaju o agrarnim pitanjima. — Gnjoj, radničko oruđe i druge potrebne stvari kupuju članovi svi zajedno t. j. kao u zadruzi.

Radi svoga zdravlja pošao je Mellaerts u Louvain, gdje se češće javljao važnim člancima u flaminskom listu »Het Land« (Zemlja). God. 1890. prepirala su se u tom listu dva bezimena

suradnika o sredstvima, kojima bi se poboljšalo i podiglo poljodjelstvo. Njima se pridruži i treći bezimenjak Georgephile, koji prikaže uspjehe renanskih organizacija i ghilde u Gooru. Sveučilišni profesor i poznati katolički vođa Helleputte zapita kod uprave lista za ime toga »prijatelja zemlje«, jer su mu se njegove ideje vrlo sviđale. Doznade, da je to svećenik Mellaerts, koji stanuje nedaleko njegove kuće. Brzo bje sklopljeno prijateljstvo između ta dva muža, koji kasnije sa zastupnikom Schollaertom osnovaše veliki belgijski agrarni savez »Boerenbond«. Da bi bila uspješnija borba proti lihvarstvu i drugim ranama težaka, odlučiše osnovati svuda agrarne ghilde, slične onoj u Gooru, pa ih skupiti u narodni savez. U tu su svrhu sazvali skupštinu poljodjelaca 20. lipnja 1890. u Luvenu u »Maison de Metiers«. Nekoliko dana iza toga pozvala su ova tri odlična muža sav narod na osnutak velike katoličke narodne organizacije. Već god. 1891. bilo je 49 društava sa 2000 članova. Savez je sveđer napredovao te je god. 1893. imao 130 društva. Evo maloga prikaza:

godine	1910.	bilo je	300 ghilde	sa	19000	članova,
„	1903.	„	—	„	21812	„
„	1907.	„	—	„	38000	„
„	1910.	„	531	„	44522	člana,
„	1911.	„	550	„	46000	članova.

Valja i to istaknuti, da su članovi tih organizacija ponajviše oci obitelji. Osim toga ima još drugih velikih katoličkih organizacija kao: «Federation agricole du Hainant», «Luksenburška liga» i druge.

5. Strukovni odgoj.

Hoćemo da pokažemo ne samo, što se radi u drugih naroda, nego kako bi i Hrvati morali raditi. Želimo potaknuti sve Hrvate katolike na rad »za vjeru i dom«, a napose pak hrvatsko građansko svećenstvo, da slijedi svoju braću seoske svećenike, koji već uspješno rade po seoskim župama. Stara je već rečenica Lava XIII.: »ako ne bude demokracija kršćanska, bit će naprednjačka«. A u nekim je našim hrvatskim bogoslovskim zavodima sociologija još nepoznati predmet. Ako se što uči, to je tek privatno zauzimanje naših bogoslova za taj predmet.

Zato je nepoznavanje socijalnog pitanja uzrokom, da se naš građanski proletarijat sve više odalečuje od crkve i svećenstva, a pristupa u neutralne i socijalističke organizacije. Nemoral i antiklerikalizam vlada i u našim gradovima na velku štetu crkve. Mnoge se visoke katoličke osobe, crkvene i lajičke, tuže na napredak revolucijonarnoga duha, a ne će da upoznadu moderni lijek za te moderne bolesti, pa tako gubi crkva teren u svim našim gradovima. Koji su željni rada, neka se ne gube u neplodnim tužbama, već se neka prihvate posla po uzoru naše braće, koja rade na tom polju s porazima i pobjedama. Najprije preporučamo našim bogoslovima i akademičarima, da se neprestano bave socijalnim pitanjima. Tako ćemo u svakom kotaru imati po koga stručnjaka u kojem predmetu. Zatim treba da i naše političke novine bistre taj predmet, da nadrobe kruha ove znanosti u širokom puku, pa će tako nestati kojekakovih predsuda i velikoga neznanja. Ima ih mnogo, koji misle, da su riješili socijalno pitanje, ako su se nasmijali govoru jednoga demokrata. Drugi opet drže, da poznaju sav socijalizam i revoluciju, ako su čuli riječ »socijal«. A neznanje o organizovanju, o cehovima, o socijalnim zakonima, o općinskim i državnim pitanjima, o pravima i dužnostima građanina i t. d. upravo je nevjerojatno i u same inteligencije. Belgijski klerici počinju već u filosofskom tečaju učiti socijalne znanosti, a kad izađu iz sjemeništa, znadu već posve dobro uporabljivati razne strojeve. S potporom vlade postoji u Belgiji zavod za agrarne nauke. Kad klerici svrše malo sjemenište, moraju učiti te nauke prije nego će poći u veliko sjemenište. Pred dvije godine dao je kardinal Mercier bogoslovima treće godine zadatak, da po svojem mnienju napišu socijalne inštitucije svoje župe i potrebe socijalnih reforama. Sam inače šalje svećenike i klerike na socijalni tjedan (socijalne tečajeve). No ni katolički lajikat ne zaostaje za svećenstvom. Lajici počimlju već od svoje mladosti znanstveno, socijalno i praktično učenje u organizacijama, školama i na sveučilištu.

Kod nas je na žalost i čisto strukovna štampa neznatna. Strukovne listove možeš na prste prebrojiti, a pretplatnici su rijetki. A evo što veli belgijska statistika o agrarnim listovima još god. 1902.: »El Boer« ima 3100 pretplatnika, »Le Paysan« 22.000, »Le Landbouw« 3.100, »La Croix des Syndicats« 4000, »La Défense agricole« 4000, »Le Syndicat agricole« 2600 it . d. Cehovi katoličkih seljakinja i domaćica imaju preko 12.000 članica, pa napreduju vrlo lijepo i strukovne škole i strukovni li-

stovi kao »La Fermiere«, »La Boerin« i t. d.

Drugi katolički narodi ne zaostaju za Belgijom. Samo Hrvati kao da moraju biti najzadnji. A budimo uvjereni, da bez socijalnog i strukovnog odgoja ne ćemo moći urediti ni dobre strukovne listove, koji toliko djeluju u narodu.

6. Strukovno zastupništvo.

Kad govorimo o socijalnom pitanju, ne možemo a da ne progovorimo i o strukovnom zastupništvu. Sabore i općinska vijeća tvore danas atomski mekanizmi, jer nema pravoga jedinstva između izbornika i zastupnika, a tako ni jedinstva interesa. Zastupnik zastupa ili vlastite interese ili interese svoje stranke, a izbornici zastupaju obično interese stranaka. Ni jedan pak ni drugi ne mare obično za interese cijeloga naroda. I tako ih ništa drugo ne spaja nego ono oduševljenja za dana izbora, koje je probilo na lijepe riječi i obećanja kandidatova. A onoga pravoga, istinitoga, prirodnoga, realnog i temeljitoga veza nema ni malo. Većina pak ljudi nije ni odgojena za atomsko zastupništvo, osnovano od modernog liberalizma.

Kad je liberalizam u ime slobode uništio cehove, a radnika učinio atomom u rukama kapitalista, bijaše smiješno govoriti o radničkoj organizaciji. Tako je i danas mnogima smiješna gorostasna ideja velikoga katoličkog socijologa Kettelera, da narod bude i u narodnim parlamentima i u općinskim vijećima zastupan po staležima i strukama, a zastupnici i vijećnici da budu birani iz strukovnih organizacija. Kad bi se sabori ili općinska vijeća temeljila na društvenim staležima ili na zastupništvu strukovnih cehova, bila bi više vezana prirodnim vezom. Izaslanici ne bi zastupali osobne ili stranačke interese, nego interese svojih strukâ, svojih cehova, jer bi ih s tima vezala jednakost staležâ i interesâ. Parlamentarni bi rad bio življi i plodniji, zastupnici bolji, jer bi bili štovan od svojih izbornika. Vođe i zastupnici bi bili takovi ljudi, čije su vrline i sposobnosti u cehovima dobro poznate. Zastupnici bi se pak sami kanili kojekakovih nedostojnih čina. Ova je ideja još iz srednjega vijeka, a ipak sasvim demokratska i kršćanska te zastupa pravu jednakost, daleko od svake nerazumne jednakosti crvenih idealista. Po ovoj su ideji svakom uzornome članu otvorena vrata do viših časti, a staleški monopoli prestaju posve. Dakako da smo mi još

daleko od takovoga programa, jer su kod nas strukovne organizacije tek na početku. One bi imale izabrati zastupnike za općinska i pokrajinska vijeća, a ova opet narodne zastupnike, koji bi imali ograničeno polje rada. Zastupnici pak novinari trebali bi biti žive enciklopedije. Ovako mi, kršćanski demokrati shvaćamo riječi »il governo di noi stessi, per mezzo di noi stessi«; ovako je sveopće izborno pravo ljudsko pravo. Današnji bi atomički stroj. Ovo je stvar, koja se nipošto ne protivi modernomu obliku države. Samo treba raditi za ovu narodnu organizaciju, a zatim za zastupništvo, jer ta organizacija osjeća prirodno čuvstvo čovjeka. I Ciceron veli: »pares cum paribus veteri proverbio facillime congregantur«. (De senectute III. — 7.)

Liberalizam je od velike francuske revolucije proglasio uništenje staleža, da osnuje kraljevstvo individualne jednakosti. Ali se prevariše. Već danas, poslije jednoga vijeka, što liberalizam vlada, svršuje on kao svijeća bez ulja. Nikada se kao danas nije govorilo o staležima, o staleškoj organizaciji, o staleškom čuvstvu i staleškoj borbi. Time se jasno pokazuje, kako je naravna kršćanska ideja organizacije, koja je stekla toliko zasluga u prvim vijekovima i u srednjem vijeku. Liberalizam je bankrotirao i u moralu i u društvenom atomizmu, a morat će i u politici, jer individualni strančarski interesi nijesu narodni. A ne osjeća samo radnik jako »staleško čuvstvo« nego i liječnik, vojnik, odvjetnik i t. d. Svi ćute i osjećaju, da su osobe iste struke. Svuda se protiv liberalističkog individualizma osnivaju organizacije, jer su svi, pa i sami liberalci uvjereni o svojoj velikoj povjesnoj pogrješci. Cehovi će preustrojiti i obnoviti društvo, a njihovo će zastupstvo biti pravedno i bez današnje manjine i većine stranaka. Veleučeni naš sociolog O. Pavissich veli u »Donna nuova«: »Nadam se, da će doći vrijeme, kad će mjesto atomičkoga političkoga zastupništva sa sveopćim izbornim pravom pojedinih individua zavladati organsko zastupništvo raznih društava iste vrste sa korporativnim (cehovskim) pravom glasa. I tada ne znam kako i zašto bi se moglo nijekati ženskim cehovima izborno pravo u administrativnom i političkom zastupništvu«. Ovo ne bi bilo popuštanje ženi, nego samo vraćanje jednoga prava, što su ga žene uživale u odmjerenoj mjeri u preziranome srednjem vijeku. Povijest svjedoči, da je žena od XIII. vijeka sudjelovala u političkom i korporativnom žitvotu i da je buntovnička osveta radikalnoga feminizma bila blago i uredno riješena u srednjim stoljećima, koje je uništila revolucija od god. 1789. Ali

ne samo žena nego je i seljak i težak sjedio u parlamentu u istoj klupi sa plemstvom i velikašima. Što je negda bilo pravo tek nekojih, sada mora biti pravo svih. To ćemo postići pomoću strukovnih organizacija i vidjet ćemo, da će se razvijati nova narodna politika, puna jakosti i života. Ali kako će se vladati cehovi, kad ima danas strančarska politika pravo na život u državi. Strukovna organizacija, čekajući bolju budućnost, neka radi i agitira za socijalne reforme i zakonodavstva; članovi mogu pomoći onu stranku, koja im se čini najboljom. Ali društvo kao strukovna organizacija mora da se uzdrži od političke i administrativne borbe. Članovi moraju zahtijevati od stranke, kojoj pripadaju, da se bavi i socijalnim pitanjima. Da ne bih pogriješio, pitao sam mnijenje veleučenog belgijskoga socijologa dra. Pottier-a iz Lijega, koji mi je odgovorio ovako: »Mi pare imprudente e pericoloso impegnare una nuova unione professionale che sia seriamente rivolta all'interesse della classe, nelle lotte politiche ed amministrative. Generalmente l'esperienza prova che questa pratica trae di conseguenza, a lunga o a breve scadenza, la rovina dell'unione medesima. Le stesse persone che fanno parte dell'unione professionale possono all'infuori dell'unione partecipare a qualche società che abbia come scopo specifico gl'interessi politici o amministrativi, ma non hanno da impegnarvi la loro unione...« Dok su se crveni sindikati svih naroda združili s političkim strankama, kršćanski su sindikati na züriškom sastanku odlučili, da će biti u politici neutralni. Da je ta odluka važna, svjedoči i ovo: U njemačkom su centrumu nekoji zastupnici poslanici i članovi kršćanskih cehova. Ovi su zastupnici radi neke ekonomsko-političke prilike morali glasovati u prilog vladi za povećanje nekih važnih carinarskih poreza, koji su bili potrebni državi. Glasovanje tih zastupnika bijaše posve opravdano, ali napredni demokrati i liberali, koji su i gore radili, poslužili se pro domo sua. Da su kršćanski cehovi direktno radili u političkoj agitaciji, ovo bi nepopularno (porezi!) glasovanje zastupnika bilo mnogo škodilo kršćanskim cehovima. Ovako su kršćanski cehovi, odijeljeni od politike, ostali nekompromitirani. Naši pak protivnici hotimice miješaju politiku sa vjersko-moralnom naukom. Ova konfuzija vlada ne samo kod liberalaca i naprednjaka ,nego nažalost i kod nekih katolika. Cehovi, osnovani od katolika, mogu se uzdržati od političke agitacije, kako uopće i čine, ali to ne znači, da su neutralni prema katoličkoj moralci. Protivnici naše vjere drže, svako društvo

političkim, koje nije vjerski neutralno t. j. nemoralno. Oni ovo sve skupa miješaju, samo da mogu tužiti sve katoličke organizacije, da su političke, klerikalne i t. d. Članovi strukovne organizacije mogu kao građani pripadati i kojoj političkoj organizaciji. To pak tim više, što ima političkih pitanja, koja se dotiču i strukovnih interesa kao n. pr. socijalni zakoni, radnički sudovi, zabrana noćnoga rada, nedjeljni odmor, ugovor rada, obrtni porezi i t. d. Tim više treba da se cehovi ustegnu od politike, kada svi članovi nisu jednakih političkih nazora. Lako bi bilo, kada ne bi strasti i strančarski duh nadvladao preča društvena pitanja, pa se tako može kompromitirati cijelo društvo.

Reformiste se služe strukovnim društvima za političku agitaciju, dok se sindikaliste nadaju, da će pomoću njih postići veliku socijalnu revoluciju sa generalnim štrajkom.

Strukovni cehovi talijanskih katolika su već riješili to pitanje pomoću glavnih svojih organizacija. Dok se naime »Unione Popolare« radi za opću katoličku socijalnu kulturu, dotle »L'Unione Etorale« misli na pokrajinske i političke interese talijanskih katolika, te tako ne može da nastane nikakva konfuzija.

Govoreći pak o pravoj politici držimo, da će trijalizam prije ili kasnije pobijediti, jer je pravaška msao već prodrla po svoj Hrvatskoj. Ali kada trijalizam dođe, koji će ideal oživjeti pravašku stranku? Samo jedan! A to je socijalni, jer joj samo on može dati dugu budućnost. Tu je ideju istaknuo i naš prijatelj dr. J. Bervaldi na pravaškom sastanku u Dubrovniku. Kad je bio svršen Kulturkampf, Centrum bi njemački bio morao odbrojiti svoje dane, da nije prihvatio socijalni program Kettelerov. Time je spasio sebe, a njemačkome narodu učinio veliko dobro. Tu ideju prikažimo mi živo pravaškim vođama, ne bi li što prije ostvarili svoj politički ideal i realno podigli svoj narod na ekonomsko-socijalnom polju. Ako ne će da to radi nitko drugi, neka provađaju katolici pravaši. Opravdano je pisao posljetski »Dan« (1912. br. 5): »Stranka je prava eminentno politička-nacijonalno-državnopravna stranka. Za današnje kulturno-socijalno stanje, prilike i odnošaje — to nikako nije dosta. Stoga je i nama posve pojmljivo, što je hrvatsko radništvo, ta »jednoć vojska pravaške stranke«, većim dijelom prešla u tabor internacijonalnih socijalista, jer nije nalazilo dovoljna zauzimanja i zaštite u stranci za svoje striliške interese; a tako se isto tumači i secesija jednoga dijela seljaštva za Radićevom demagogijom: sa žalošću to konstatiramo. Tim, dakako, ne tvrdimo,

da su socijaliste pravi i jedini prijatelji radnome narodu, niti su braća Radići vidari seljačkh rana; ali to bježanje od stranke dokazuje, da pravaška stranka u Banovini ne ulaže toliko brige, koliko je od nje zahtijevati, radničkom pitanju, da se toliko, koliko bi mogli i koliko je od njih bilo očekivati, ne zauzimlju ni za socijalno-gospodarske poboljšice seljaka, odnosno da stranka prava u svemu ne odgovara modernom vijeku, savremenoj dobi... Nama su posve razumljivi i oni prigovori pravaške inteligencije, koja uz političko ima i kulturno uvjerenje, a na koje se ujedinjena stranka ne obazire niti računa a ma ni koliko i sami neprijatelji njihova nazora kulturnoga... Stranka prava u današnjim prilikama svojim radom valja da računa na sve potrebe i slojeve naroda, ako hoće da ima bolju budućnost!«

Braća su nam Slovenci u tome učitelji. Još je pred par godina rekao vođa »Slovenske ljudske stranke«, dr. Šušteršić: »Mi Slovenci postadosmo važan čimbenik u Austriji; prije desetak godina stupismo u narod budeći ga i organizirajući; tužiše nas caru, da smo buntovnici, ismijavahu nas i izrugivahu. A danas?... Danas je činjenica, da Slovenci imaju najbolju gospodarsku organizaciju u monarhiji, danas je činjenica, da čitava javnost pita za mišljenje prezreni — negda — slovenski narod, danas je činjenica i to, da je »Slovenska ljudska stranka« jedna od najsolidnijih parlamentarnih stranaka«. —

A Hrvati?! Kad će sve to vidjeti, razumjeti i — *nasljedovati?*

7. Za praksu.

Za osnutak strukovnih društava, o čem smo već lani pisali, treba mnogo paziti na prilike. Ako radnici trpe nepravde ili ako su radi toga već u štrajku, valja upotrebiti taj čas za osnutak strukovnog društva, jer je vrlo zgodan. Samo valja da budu organizatori ozbiljni i razboriti ljudi, koji sude i rade po pravednosti. Za buduću strukovnu organizaciju hrvatskih mornara po Jadranskom moru pitao sam savjet tajnika središnjega tajništva kršćanskih strukovnih društava u Belgiji, osnovanih od vlč. Ruttena. On mi je odgovorio, da bi najbolje bilo početi s jednim društvom za pripomoć i štednju, pa kada se probudi socijalni i organizatorni duh, osnovati strukovnu organizaciju. Naši mornari u Trstu, Rijeci, Zadru, Spljetu, Dubrovniku i drugdje su još većinom neorganizirani, ali već odavna skaču oko njih socijaliste, a »Riječki Novi List« daje im duševnu hranu. Organizacija je dakle potrebna, a mi se nadamo, da će nam i tu pokazati put dični naši Kapucini. Dosta bi bilo ispočetka imati nekoliko dobrih mornara, da se što prije proširi takovo društvo, koje može isprva biti zadruga ili pripomoćno društvo. Nijemci pak drže, da treba za svaku tisuću organiziranih ljudi imati agitatora, koji bi bio iste struke kao i radnici, poučen o kršćanskoj socijologiji na socijalnom tečaju ili kojem pučkom sveučilištu. A baš smo mi u svim ovim stvarima zaostali. Bez cehova pak nemamo radničkih upita, socijalnog odgoja kod radnika, mirne ekonomske borbe i t. d. Glavne tačke za katoličke strukovne cehove mogu biti: 1.) Promicati svako moralno i materijalno dobro radnika i njegovih članova po zakonima naravi i svetoga Evanđelja. Napose pak ono, što se tiče rada kao sudioništvo dobitka, trajanje rada, nedjeljni odmor, promjena kmetskih i radničkih ugovora; 2.) širiti odgoj i pučku katoličku kulturu dobrom štampom, predavanjima iz agrarne, strukovne, higijenske, juridičke, apologetske znanosti i t. d.; širiti i osnivati kreditne zavode i pripomoćne zadruge; pomoći članovima, da nađu rada; tumačiti im i pomoći u zakonskim pitanjima; oduševljavati javnost za socijalne probleme i reforme; pripraviti nove socijalne zakone, upite i t. d.; braniti kolektivno radnike od nepravednosti škrtih i lihvarskih gospodara. Ostale stvari za život i razvitak tih društava su svuda jednake. Sve će biti dobro, samo ako bude trijeznosti, razboritosti, ozbiljnosti i ustrajnosti u radu za »vjeru i za Hrvatsku«.

Literatura.

Année: Sociale Internationale 1912. — Reims. Act. Populaire.

Antoine: Cours d'economie sociale[3]. — Paris.

Biederlack: Die Locialfrage[7]. — Innsbruck.

Boggiano: L'organizzazione Professionale. - Torino-Bocca,

Cetty: Le centre et son action soc. an Parlament. — Reims,

Goyan: Ketteler. Treviso-Buffetti.

Milobar: Izabrana poglavlja iz narodnoga gospodarstva, 2. svezak. — Zagreb,

Organizzazione Professionale — VI. set. Sociale. — Firenze U. P.,

Pavissioh: La questione sociale[2]. — Treviso-Buffetti,

Pottier: De Jure et Justitia. — Rome-Pustet.

Pottier: La questione operaia. — Rome-Pustet.

Pottier: Lezioni di scienze sociali al Col. Ap. Leoniano,
Bezzara: Compiti del Clero nell'azione Catt. — Bergano, Rerum Novarum — Firenze — edizione U. Popolare,
Rossignoli: Corso di Sociologia. — Novara.
Socijalni Tečaj 1908. — Zagreb. — kat. tisk. društvo,
Toniolo: Trattato di Economia Sociale 2. sv. — Firenze Fiorentine,
Toniolo: Le Unioni Professionali. — Buffetti-Treviso,
Turman: Las associaciones agrigolas en Belgia, 2. sv. — Calleja-Madrid,
Ušeničnik: Sociologija. - Ljubljana, - Katoliška Bukvarna
Vercesi: Roma e le riforma. — Milano — De Mohr,
Villaescusa: Un apostol de las uniones Professionales. — Barcelona A. S. P.,
Vossen: La organizacion sindical. — Barcelona A. S. P.

Evanđelist revolucije.

Religija.

Nazore je o religiji razvio Rousseau u »Novoj Heloisi« u 11. listu VI. dijela, a još potpunije u ispovijesti vjere savojskoga vikara u »Emilu«.

Iza dugog uvoda, u kojem savojski vikar crta svoj život i borbe, umuje ovako:

Opstojim i imam sjetila, po kojima primam dojmove. To je prva istina, uz koju moram pristati. Imam li vlastiti osjećaj o svojem opstanku ili ga zamjećujem samo s pomoću svojih zamjedbi? To je prva dvoumica, što je sad ne mogu riješiti.

Uzrok je mojih zamjedbi izvan mene, jer nastaju i proti mojoj volji, pa se stoji do mene, da ih izazovem ili uništim. Jasno vidim, da nije ista stvar osjećaj, koji je u meni, i uzrok, koji je proizveo taj osjećaj te koji je izvan mene. Ne opstojim dakle ja sam, van i druga bića ili predmeti mojih osjećaja; pa ako su ti predmeti i puke ideje, ipak nisu istovjetne sa mnom. Sve, što je izvan mene i djeluje na moja sjetila, zovem tvarju (materijom); a sve dijelove materije sjedinjene u pojedinačnim bićima zovem tjelesima. Sve rasprave materijalista i idealista za me ne znače ništa. Njihove su razluke priviđaju i zbilje za me puke utvare.

Evo: stalan sam, da opstojim ja i svijet. Razmišljamo predmetima mojih osjećaja; vidim, da imam sposobnost ispoređivat ih; osjećam, što prije ne znađah, da imam tvornu snagu, a da nisam samo trpan (pasivan) u porabi svojih sjetila. Inače među sjetilima ne bi bilo saobraćaja, pa ne bih mogao utvrditi isto-

vjetnost tjelesa i predmeta, što ih vidim. Dakle nisam samo osjetno i pasivno biće, već aktivno i razumno; pa rekla filosofija što joj drago, usudio bih se prisvajati čast, da mislim.

Kad sam stalan, da opstojim ja, promatram vanjski svijet. Sve, što primam po sjetilima, jest materija. Vidim, da je materija sad u gibanju, sad u miru. Nije joj dakle bitno ni gibanje ni mir. Gibanje je učinak nekog uzroka, mir je odsućnost toga uzroka. Materija se ne giblje, miruje ,ako na nju ne djeluje ništa. Prirodno je stanje materije mirovanje. Sve gibanje dolazi od vanjskog uzroka. U tjelesa su dvije vrsti gibanja: priopćeno i voljno. U prvom je slučaju gibljući uzrok izvan gibanog tijela, u drugom je tijelo samo. Životinje gibljū same sebe. Nu svijet nije velika živina, koja se giblje sama, već je izvan nje uzrok njegovu gibanju. Svako gibanje, koje nije proizvedeno od drugoga, može potjecati samo od voljnoga čina. Nema djelatnosti bez volje. To je prvi princip. Vjerujem, da volja giblje svijet i oživljuje prirodu. To je prva dogma, prvi članak vjere.

Volja mi je poznata po svojim činima, ne po prirodi. Znam, da je volja uzrok gibanja, nu ne znam, kako giblje.

Sve se giblje po stalnim zakonima. A to je dokaz, da opstoji inteligencija, razum. To je drugi članak vjere. Raditi, ispoređivati, izabirati, jesu djelatnosti bića aktivnog i mislećeg; dakle to biće opstoji.

U svijetu vidim red i sklad. Taj se red i sklad ne može izvoditi iz slijepog mehanizma materije, koja se slučajno giblje, bez inteligencije, koja redi.

Vjerujem, da svijetom ravna jaka i mudra volja. To vidim i osjećam. Nu je li svijet vječan ili stvoren? Opstoji li jedini princip stvari? Možda su dva ili više? Kakva je njihova narav? Ne znam i ne marim. To su pitanja dokona i nekorisna, a nadmašuju moje djelovanje i moj razum.

Stalno je, da svijet sačinjava jedinstvo i da pokazuje jedinu inteligenciju. Biće, koje hoće i može, tvorno samo po sebi, biće beskrajno, koje giblje svijet i uređuje sve stvari, zovem Bogom. S tim imenom vežem pojam inteligencije, moći, volje, dobrote. Nu što je to biće, ne znam. Sakriveno je i mojim sjetilima i mome razumu; pa što više o njem mislim, to se više zbunjujem. Znam izvjesno, da opstoji svojom snagom, da je moje opstojanje podređeno njegovu, a isto tako i sve stvari, što su mi poznate. Vidim Boga svagdje u njegovim djelima, osjećam ga u sebi, zamjećujem ga oko sebe. Nu čim ga počnem promatrati

u njem samom, čim hoću da ispitam, gdje je i što je i kakvo je njegovo sućstvo, utječe mi i moj ga zbunjeni duh već ne poznaje. Svijestan svoje slaboće ne ću više umovati o Božjoj naravi.

Upoznavši atribute, kojima pozivljem božanstvo, vraćam se sam u se. Posmatrajuć sam sebe, opažam, da i ja imam volju i razum. Voljom i sredstvima, što su mi pri ruci, da je izvršim, mogu djelovati na sve, što me kruži i po volji se podavati ili otimati tuđemu djelovanju. Razumom ispoređujem i sudim stvari. Prema tome nisam zgoljno tijelo. Nisam kao druge živine. Samo kriva filosofija čini ljude silčnima živinama. Čovjek je slobodan u svojem djelovanju. Oživljuje ga netvarna supstancija, duša. To je treći članak vjere. Iz tih se triju članaka lako izvode ostali.

Ako je duša netvarna, može preživjeti tijelo. Nu je li duša besmrtna po svojoj naravi? Ne znam. Moj omeđašeni razum ne poimlje ništa bez međaša; iščezava mi sve, što se zove beskrajnim. Vjerujem, da duša preživljuje tijelo radi uzdržanja reda; nu ko zna, je li uvijek tako? Znam, da se tijelo troši i razara, kad se dijele njegove česti. Nu ne mogu pojmiti, da bi se tako razorilo misaono biće; pa jer ne mogu predočiti, kako bi moglo umrijeti, predumijevam, da ne umire.

Ne kažem nipošto, da će dobri poslije smrti biti nagrađeni. Ta koje dobro može imati odlično biće osim da živi po svojoj naravi? Nu dobri će biti sretni, jer ih ne će pustiti da trpe njihov Početnik, Početnik svake pravde, koji ih je učinio osjetnim bićima; a oni opet nisu zlorabili slobode na zemlji, nisu vlastitom krivnjom osujetili svoje odredbe, već su trpjeli na ovom svijetu, pa će se utješiti na drugome.

Ne znam, hoće li muke zločestih biti vječne i da li se slaže s dobrotom Početnika njihova bića, da ih osudi na vječne muke. Nisam ni radoznao, da rješavam ta beskorisna pitanja. A šta me i briga, što će biti od zločestih? Svakako je teško vjerovati, da bi imali biti osuđeni na beskonačne muke. Ako se vrhovna pravda osvećuje, osvećuje se u ovom životu. Vi ste, narodi, i pravda osvećuje, osvećuje se u ovom životu. Vi ste, narodi, i vaše pogrješke njezini službenici. Ona upotrebljuje zlo, što ga činite, da kazni opačine, koje su to zlo izazvale. U vašim nezasitnim srcima, što ih izjeda zavist, usred vaše lažne sreće osvetnice strasti kazne vaša djela. Čemu tražiti pakao u drugom životu? Ta ovdje je u srcu zločestih.

Je li Bog stvorio materiju, tjelesa, duhove, svijet, ne znam ništa. Pojam me stvorenja smućuje i nadmašuje moju snagu. Vjerujem koliko mogu pojmiti. Znam, da je on uredio svemir i sve, što opstoji u njem. Bog je vječan, nu može li moj duh obuhvatiti vječnost? Pojmim samo, da je bio prije stvari; da će biti i onda, kad njih ne bude, pa i ako se sve jednog dana bude moralo sve svršiti.

Bog je pravedan, a to je posljedak njegove dobrote. Pravednost ljudska stoji u tome, da se dade svakome, što je njegovo; a pravednost Božja traži od svakoga račun ob onome, što mu je dano. Na osnovu svega toga istražujem, kojih mi se maksima i pravila držati u životu, da izvršim volju Božju. Ne izvodim tih pravila iz načela visoke filosofije, već ih nalazim na dnu srca, gdje ih je narav upisala neizbrišljivim slovima. To je savjest. Savjest je glas duše, strasti su glas tijela. Razum nas često vara, savjest nikada. Ona je prva voditeljica ljudska. Duši je ono, što je nagon tijelu. Ko nju slijedi, pokorava se prirodi, pa se ne boji, e će zalutati. Čini savjesti nisu sudovi van čuvstva. Ako naši pojmovi i dolaze izvana, čuvstva, koja ih procjenjuju, jesu u nama, a samo po njima spoznajemo sklad ili nesklad izmed nas i stvari, što ih moramo tražiti ili izbjegavati.

Opstojati za nas znači osjećati. Naše je osjećanje neosporno prije inteligencije. Bio uzrok našeg opstanka koji mu drago, pobrinuo se za naše uzdržavanje, davši nam čuvstva prema našoj naravi, koja su stalno prirođena. Ta su čuvstva s obzirom na pojedinca ljubav prema sebi, strah od boli, užas od smrti i želja za dobrobiti. Ako je pak čovjek po svojoj naravi (a o tom se može dvoumiti) društven ili dajbudi učinjen, da bude društven može to biti samo prirođenim čuvstvima.

Glas savjesti nalaže, da štujem Boga. Nu ako ga i štujem, ako me i raznježuju njegova dobročinstva, ako ga i blagoslivljem zbog njegovih dobara, ne molim mu se. Pa što bih tražio? Da mijenja radi mene tok stvari i čini čudesa meni u prilog? Kako bih mogao htjeti, da poremećuje radi mene red, što ga je osnovala njegova mudrost, a podržava njegova providnost? Radi toga bih zaslužio, da me kazni a ne usliši.

Ne tražim od Boga ni snage, da mogu činiti dobro. Čemu tražiti od njega ono, što mi je već dao? Dao mi je savjest, da ljubim dobro; razum, da ga spoznam; slobodu, da ga izaberem. Ako činim zlo, nemam isprike, činim ga, jer hoću. Tražiti od njega, da promijeni moju volju, znači tražiti ono, što on hoće od mene; znači htjeti, da on izvrši moj posao, a ja da tražim plaću. Ne biti zadovoljan sa svojim staležom znači ne htjeti biti više čovjekom već posve drugom stvari; znači htjeti nered i zlo.

To je prirodna religija. Druge ne treba. Po čemu ću poznati tu potrebu? Kako bih mogao biti kriv, služim li Bogu po svijetlu, što je dao mome duhu, i po čuvstvima svoga srca? Kakvu čistoću morala, kakvu dogmu korisnu čovjeku i časnu za početnika njezina mogu crpsti iz pozitivne nauke, što je i bez nje ne bih mogao imati iz dobre uporabe svojih sposobnosti? Pokažite mi, što bi se moglo dodati na čast Božju, na dobro društva, za moju vlastitu korist dužnostima prirodnog zakona, a kakva bi krepost mogla nići iz novog kulta, koja ne potiče iz moga. Najuzvišeniji pojmovi o božanstvu potječu od samoga razuma. Promatrajte pozornicu prirode, slušajte nutarnji glas. Nije li Bog sve rekao našim očima, našoj savjesti i sudu? Što će nam više reći ljudi? Njihove objave ponizuju Boga, pridajuć mu ljudske strasti. Dogme ne razjašnjuju pojam vrhovnog Bića već ga smućuju, ne oplemenjuju već pogoršavaju i dodaju ludo protuslovlje nepojmljivim tajnama, što ga okružuju. Čovjeka čine oholim, nesnošljivim ,okrutnim ,pa mjesto mira na svijet donose oganj i mač. Pitam sam sebe, čemu to, a ne znam odgovora, a ne vidim drugo van ljudske opačine i bijede ljudskoga roda.

Tvrdi se, da je objava bila potrebna, eda ljude poduči, kako treba služiti Bogu, pa se navode luda bogočašća, što su ih izumili ljudi; a ne vidi se, da su te različne kultove izazvale objave. Ljudi su počeli sebi utvarati, da im Bog govori. A svaki je učinio, da Bog govori, kako se sviđa njemu. Da se pazilo na ono, što Bog govori srcu, bila bi samo jedna religija.

Potreban je bio jednoličan kult; nu je li zato potrebno bilo da svemoć božja posegne? Ne smije se miješati religijski obrednik s religijom. Onaj kult, što ga je Bog dao srcu, kad je iskren, jest i jednoličan. Ludo je sebi utvarati, da se Bog toliko stara za oblik i za odijelo svećeničko, za red riječi, što ih govori, za kretnje, što ih čini na žrtveniku i za sve njegovo klecanje. Bog hoće, da ga štujemo u duhu i u istini. To je dužnost svih religija, svih krajeva, svih ljudi. Vanjski je kult, mora li biti jednoličan radi dobra reda, stvar policije; zato nisu objave.

Ili su sve religije dobre i Bogu mile ili je jedna, koju Bog propisuje svima i zabranjuje ne poznavati. Ako je posljednje, on je dao izvjesne i očite znakove, da se može spoznati kao prava.

Ti su znakovi za sva vremena i za sva mjesta, jednako osjetni za velike i za male, za mudrace i za neznalice, za Evropljane, Indijce, Afričane, divljake. Ako bi bila na zemlji religija, izvan koje bi bile samo vječne kazni, a gdje god kojemu smrtniku dobre vjere ne bi bila očevidna, Bog bi te religije bio najnepravedniji, najveći silnik.

Stoga bez obzira na porijeklo i na ugled otaca i pastira treba na ispit savjesti i razuma pozvati sve, što su nas učili od djetinjstva.

Bog je govorio. A komu? Ljudima. A zašto ja nisam razumio? Drugima je naložio, da meni jave njegovu riječ. Volio bih, da je Bog meni upravice govorio. Njega ne bi to puno stajalo, a ja bih bio stalan, da nisam zaveden. Nu Bog jamči za svoje poslanike. A kako? Čudesima. A gdje su čudesa? U knjigama. A ko je napisao knjige? Ljudi. A ko je vidio čudesa? Ljudi, koji ih svjedoče. Vazda svjedočanstva ljudska. Ljudi pripovijedaju, što su im drugi pripovjedili.

Treba ispitati kritički, koje su knjige autentične, koje podmetnute, isporediti prigovore i odgovore, prevode i izvornike....

A kad si sve ispitao, šta ti vrijedi? Treba poznati sve prirodne zakone. Treba poznavati duh jezika i t. d. i t. d. Nauka, koja dolazi od Boga, mora pokazati značaj božanski.

Mora ne samo razjasniti mutne pojmove, što ih dohvata umovanje naših duhova, već nam i pružiti kult, moral i maksime dolične atributima božjim. Ako nam dakle religija podaje samo apsurdne i nerazumne stvari, ako nas nadahnjuje osjećajima odvratnosti prema sličnima, ako nam slika Boga srdita, ljubomorna, osvetljiva, pristrana, mrzitelja ljudi, Boga ratnog i bojnog, vazda gotova razarati i paliti, koji govori vazda o mukama i o kaznama, a kažnjuje i nedužne, moje se srce ne bi moglo prikloniti k tome strašnome Bogu. Dogme moraju biti jasne, sjajne, zamjetljive svojom očevidnošću. Ako je nedostatna prirodna religija, to je radi tamnoće nekih istina, što nas uči. Najbolja je od svih religija najjasnija. Religija puna tajna, protuslovlja i kultova, odbija sama. Bog, kojemu se klanjam, nije Bog tame nit mi je dao razum, da mi zabrani njegovu uporabu.

Da se nađe prava religija, nije dosta istraživati jednu već treba sve; a nijedna se ne smije osuditi, dok se ne razumije. Treba pretresti dokaze i prigovore i odgovore.

U Evropi su tri glavne religije. Jedna dopušta jednu objavu, druga dvije, treća tri. Svete su im knjige pisane u jezicima, što ih vjernici ne razumiju. Prevedene su, istina, nu jesu li vjerno? Mogu li se prevesti? A opet kad Bog može toliko govoriti ljudima, čemu prevađači?

Katolici se pozivlju na ugled Crkve. Ali taj ugled treba utvrditi i zato se traži više spreme no da druge sljedbe dokažu svoju nauku. Crkva određuje, da ima pravo određivati.

Židovi ne smiju izdavati knjiga u prilog židovstvu, jer bi bio kažnjen pisac, izdavač, knjižar. Sa židovima se uopće postupa silnički, nepravedno, okrutno. Lakomost vodi kršćansku revnost, a židovi su odviše bogati, pa vazda imaju krivo. Kršćani prave prozelite, nu obraćaju samo bijedne plaćenike, koji onda kleveću vlastitu sljedbu. Niski im spletkari popuštaju, samo da im se ulaskaju. A pametni se njihovi učitelji samo smiju.

U Carigradu Turci govore svoje razloge, a mi ne smijemo reći naših. Tamo se nama red poniziti. Turci od nas zahtijevaju prema Muhamedu, u kojega mi ne vjerujemo, isto štovanje, što mi zahtijevamo prema Isukrstu od židova, koji u Nj ne vjeruju. Imaju li Turci krivo? Imademo li mi razlog? Na kojem ćemo načelu pravednosti riješiti to pitanje?

Dvije trećine ljudstva nisu ni židovi ni muhamedovci ni kršćani! A koliko milijuna ljudi nisu ni čuli o Mojsiju, o Isusu, o Muhamedu? Veli se, da misijonari dopiru svakamo. A to ne stoji. Kad bi Evanđelje i bilo istinito i naviješteno po svoj zemlji, koja korist? U predvečerje onoga dana, kad je misijonar došao u neki kraj, jamačno je kogod umro, pa nije mogao čuti misijonara. Ako Isukrst nije propovijedan samo jednome čovjeku, stoji jednako prigovor, kao da nije propovijedan trima četvrtinama ljudstva.

Kad dođu službenici Evanđelja među daleke narode, traže, da se vjeruje njihovoj riječi. Govore o Bogu, koji se rodio i umro pred 2000 godina. A to je tako teško vjerovati. Zašto se rodio tako daleko? Moraju li znati protunašci, da postoji židovski narod i grad Jerusolim? A zašto nisu misijonari došli podučit moga oca? Zašto ga zbog svoje lijenosti osuđuju, kad je bio tako dobar i dobrotvoran starac i tražio samo istinu? Pa zašto su židovi postupali s Bogom kao s razbojnikom? Oni ga nisu priznali Bogom. A šta ću ja, koji o njemu nisam dosele ni načuknuo? Nisu ga priznali Bogom građani Jerusolima, a ja, koji živim 2000 godina poslije Njega, da ga priznam? Vi se pozivljete na sv. pismo. Nu ja ga ne poznam. Ja moram znati, kad je nastalo i gdje, kako je sačuvano, kako je došlo do vas, što

vele protivnici. Moram proći Evropu, Aziju, Palestinu i sve ispitati. Pače bih bio luđak, da vam prije vjerujem.

Tako može prigovarati a i mora svaki razuman čovjek u sličnom slučaju. Najviše se može prigovarati kršćanstvu. Ako je samo jedna religija prava i ako je osuđen svak izvan nje, svak je dužan čitav svoj život, ne pouzdajući se u tuđe svjedočanstvo ispitivati sve religije, da nađe pravu. A onda s Bogom obrti, znanosti, umjetnosti! Jedino se religijom imaju baviti svi svega svoga vijeka.

Eto do kakve besmislice vodi oholija i nesnošljivost, kad svak hoće da sam imade pravo proti svemu ljudskom rodu. Ja nisam mogao vjerovati, da mi je Bog zapovjedio pod kaznom pakla, da budem tako mudar. Zatvorio sam sve knjige, a ostavio jednu jedinu otvorenu svačijim očima: knjigu prirode. Iz te se velike i uzvišene knjige učim služiti i klanjati njezinu božanskomu Početniku. Niko se ne može ispričati, da je ne zna čitati, jer svim ljudima govori istim jezikom, razumljivm svim duhovima.

Divim se veličanstvu sv. pisma, svetost mi Evanđelja govori srcu. Nu Evanđelje je puno nevjerojatnih stvari, koje se kose s razumom, pa ih mislilac ne može dopustiti ni vjerovati. Eto nehotičnog skepticizma. Nu on mi nije težak, jer se ne proteže na bitne tačke prakse. Ja služim Bogu u prostoti svoga srca i ne tražim znanja, koje se ne proteže na moje vladanje. Ne staram se za dogme, koje se ne tiču ni djelovanja ni morala. Sve religije držim spasonosnim ustanovama, koje u svakom kraju propisuju jednolični način, kako treba štovati Boga, i javni kult. Sve držim dobrima, kad se u njima dolično služi Bogu, nu bitni je kult kult srca.

Propovijedat ću vazda ljudima krepost. Ali ne daj Bože, da ikada propovijedam okrutnu dogmu nesnošljivosti, da navodim ljude, neka proklinju iskrnjega i govore drugim ljudima: »Vi ste osuđeni«; da reknem: »Izvan Crkve nema spasa!«

Kulturni problem.

Rouseau je izašao prvi put na javu, rješavajuć kulturni problem. Dižonska je akademija nagradila prvi njegov spis, u kojem je R. nastojao riješiti pitanje, kako je napredak znanosti

i umjetnosti djelovao na ćudoređe. Zapravo je nastavak toga spisa rasprava o nejednakosti među ljudima.

Prvi je spis retorska deklamacija. Pisac gleda razvoj kulture na crne naočnice. Znanosti su mu i umjetnosti unesrećile i pojedince i čitavo društvo. Prije nego je umjetnost naučila naše vladanje, uzgajajuć strasti, da govore posebnim jezikom, nisu bili običaji sirovi već prirodni. Razlika u ponašanju bijaše ovisna o razlici značaja. Istina, ljudska narav nije bila bolja, nu ljudi su se mogli bolje razumjeti; a to ih je spaslo od mnogih opačina. Sad vlada našim običajima nepravedna varalica jednoličnost, pa bi rekao, da su svi na jedno brdo tkani. Traži svagdje uljudnost, zahtijeva uglađenost, treba se svuda držati navada, a ne smiješ slijediti svoje sklonosti. Nemaš više smjelosti ni da se pričiniš onim, što jesi. U ovome bi se krdu, nazvanom društvom, svaki vladao posve jednako u istim prilikama, da ga teški razlozi ne sile drukčije. Nikada ne znaš, s kim imaš posla. Hoćeš li da procijeniš prijatelja, moraš čekati na zgodu, gdje ćeš ga kušati, a ta dolazi kasno.

Iza sve te neizvjesnosti kolika ćudoredna pokvarenost! Nema više iskrenog prijateljstva, nema pravog štovanja, nema čvrstog pouzdanja. Sumnje, nepouzdanje, strah, hladnoća, obziri, mržnja, izdaja — sve se neprestance skriva pod izdajnim zastorom ispravnosti i uljudnosti, što ti nudi prosvijetljena mudrost našega vijeka. Bog se više ne vrijeđa taštom prisegom već gadnom psovkom, koja već ne vrijeđa naših ušiju. Ne dičimo se svojim zaslugama, već istražujemo tuđe. Ne napada se javno na neprijatelja, već se tajno kleveće. Duša se uopće to više kvari, što više napreduju znanosti i umjetnosti. Što se više diže nad obzorje zvijezda znanja, to dalje iščezava krepost. Tako je bilo u svako vrijeme kod svih naroda.

Egipat, kolijevka općenoga znanja, postade kolijevkom filosofije i umijeća. I dok je prije Sesostre tegnuo osvojiti svijet, poslije Egipat osvoji Kambir, pa Grci, Rimljani, Arapi, Turci.

Grčka rađaše nekada junake, koji dva puta obračunaše s Azijom. Čim procvatoše znanosti i umjetnosti, izopačiše se stari običaji, Grčku podjarmiše Maćedonci. Poslije napredovaše Grčka u kulturi, greznući u razbludi, stenjući u ropstvu.

Rim osnova pastir, utvrdiše marni težaci. Za Enija i za Terencija poče Rim padati. A poslije razbludnih pjesnika Ovidija, Katula, Marcijala i drugih, kojih samo ime vrijeđa stid, Rim,

nekada hram kreposti, postade pozornicom opačina, sramotom naroda, porugom barbara.

Tako se i u Carigradu, tome utočištu znanosti i umjetnosti, zalegoše sve besramnosti i pokvarenosti, grozote izdaje, ubijstva i druge opačine.

Drukčiji bijahu narodi, kojih se nije prihvatila pošast suvišnog znanja. Oni svojom krepošću stekoše sreću, a svojim primjerom svijetle drugim narodima. Takovi bijahu Persijci, u kojih bijaše škola za kreposti kao u nas škola za znanosti. Germani se odlikovaše priprostoćom, nevinošću i strogim životom. Istakao se i Rim u vrijeme svoga siromaštva i neznanja. U samoj Grčkoj sjaje Sparta, vječna osuda svake isprazne nauke. Dok su se opačine, koje slijede lijepe umjetnosti uvriježile u atenski život, Sparta je tjerala umjetnike i umjetnosti, učenost i učenjake, pa je svijet govorio: »Onamo se ljudi rađaju kreposni«.

Raskoš, razbludnost i ropstvo bijaše vazda kaznom za naprezanje, da se ljudi dignu iz blaženog neznanja, što nam ga je dosudila vrhovna mudrost.

Žalosne su posljedice znanosti i umjetnosti. Nu možda je to samo varka? Treba znanost i umjetnost promotriti u sebi, treba vidjeti njihov postanak i napredak.

Astronomija je potekla od praznovjerja; govorništvo je niklo iz slavičnosti, mržnje, laske, laži; fiziku je rodila luda radoznalost; a sve su, pa i moral potekle iz oholije ljudske. A kamo vode? Bez raskoši se ne bi mogle održati umjetnosti. Da nema ljudske nepravde, bilo bi bez svrhe pravoznanstvo. Što bi bila povijest, da nema silnika, ratova, urota? Znanosti su nastale u dokolici, pa je i hrane i nanose čovječanstvu prvu tešku štetu gubitak dragocjenog vremena. I u politici je i u moralu teško zlo ne nastojati činiti dobro. Može se držati pogibeljnim svaki građanin, koji nije koristan. Nu koja korist od nepotrebnih zagonetaka: da li se tjelesa okreću, pritežu, kakva su, kako u Bogu vidimo sve stvari, koje su zvijezde napučene i t. d.! Još kad bi pisci bili dokoni, i Bože pomoži! Nu ti ludi prodavači dima obaraju osnovke vjere, ruše kreposti. Samilosno se samo podsmjehuju starim riječima *domovina* i *religija*, a upotrebljuju malo uma i mnogo filosofije, da unište i oblate sve, što ljudi drže svetim.

Znanosti i umjetnosti njete raskoš, uništuju vojničku hrabrost, naglasuju odviše umnu nadarenost na štetu prave kreposti i dovode do žalosne nejednakosti među ljudima.

Stoga treba paziti, da se lude sanjarije Hobbesa i Spinoze ne šire među narod. Pustimo druge, nek uče narod, kakve su njegove dužnosti, a mi pomno izvršujmo svoje, pa nam ne će trebati više znati. Osnovna su načela kreposti uklesana u sva srca, pa se treba samo povući u se i slušati opomenu vlastite savjesti i upoznat ćeš vrhovne zakone kreposti. To je prava filosofija. —

Mnogo je znamenitiji od nezreloga prvijenca drugi spis: »Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes«. To je nastavak ili bolje podloga onome prvome spisu.

Rousseau razlikuje dvije vrsti nejednakosti među ljudima: a) prirodnu je ili fizičku nejednakost ustalila sama priroda, a postoji u razlici dobe, zdravlja, tjelesne snage i duševnih sposobnosti; b) moralna je ili politička nejednakost nastala i utvrđena suglasjem ljudskim, a stoji zapravo u raznim povlasticama, što ih neki uživaju na uštrb drugih: tako su neki bogatiji, časniji, moćniji, pa im se drugi i pokoravaju.

Istina, religija nas uči, da je sam Bog odmah iza stvorenja ljude povukao iz prirodnog stanja i htio, da budu nejednaki. Nu to ne smeta, da nagađamo iz same prirode čovjeka i bića, što ga okružuju, što bi bilo od čovječanstva, da je ostalo prepušteno samo sebi.

Promatramo li čovjeka bez natprirodnih darova i bez umjetnih tekovina, kakav je imao izaći iz ruku prirode, vidjet ćemo životinju slabiju od drugih, neokretniju od drugih, ali boljega ustroja od drugih. Počiva na hrastu, pije na izvoru, spava pod drvetom, s kojega se hrani. Zemlja daje obilje hrane svim živinama. Ljudi rasijani među živinama oponašaju druge živine, a sposobniji od njih nalaze lakše opskrbu. Navikli od djetinjstva na sve prirodne nepogode, uvježbani u borbi sa živinama, goli i bez oružja brane svoj plijen. Tijelo im ojača, a jaki roditelji izrodiše krepku djecu. U početku čovjek nema oružja ni oruđa. Tijelo mu radi sve. Ako ga i salijeću neprijatelji, on lako nekima utječe na drvo, a druge savlada to snagom to vještinom. Osim neprijatelja živina ima tri jaka protivnika: djetinjstvo, starost, bolesti. Nu ako je čovjek i nejak u djetinjstvu, mati ga nosi u naramku, hrani ga i tetoši, pa bolje svakako prolazi od drugih živina. Starci se malo giblju, malo dišu, pa im i malo treba. Za bolesti ima priroda ljekarija. Uostalom prije nije bilo bolesti osim rana i starosti. Danas ima

više zala i bolesti nego sredstava za liječenje. Čovjek se iskvario to prevelikim radom to ljenčarenjem, to preobilatom to preoskudnom hranom, ugađajući putenosti, živeć nerazložno itd. Priroda nam je odredila jednolični, osamljeni život. Stoga je stanje razmišljanja proti prirodi; čovjek, koji razmišlja, jest pokvarena životinja. Dok je čovjek živio u prirodi, u prašumi, bio je jačega ustrojstva, imao je više otporne snage. Tako su krepče i divlje živine: konj, vo, pa i magarac, od pitomih. Stoga se treba čuvati, da ne pomiješamo šumskoga čovjeka s onim, što ga gledamo na svoje oči.

Svaka je životinja divni stroj, kojemu je priroda dala sjetila, da se može micati i štititi proti svemu, što ga nastoji uništiti ili oštetiti. I čovjek je takav stroj. Razlikuje se samo od živina time, što živina radi po nagonu, a čovjek slobodno. Sve živine imaju ideje, jer sve imaju sjetila. Čovjek se u tome ne razlikuje od živina nego po *više* ili *manje* (secundum plus et minus). Dapače neki filosofi tvrde, da se više u idejama razlikuje čovjek od čovjeka nego čovjek od živine. Ne razlikuje se dakle čovjek od živine inteligencijom nego svojstvom slobodnoga djelatelja. Svijest mu te slobode dokazuje, da je njegova duša duhovna.

Osim toga se čovjek može usavršivati; i pojedinac i čitava vrst, dok živine ne mogu, već ostaju za svega života onakove, kakve su bile nakon nekoliko mjeseca, a čitava je vrst jednaka sada kao i prije tisuću godina.

Dok je čovjek živio u šumi, gledao je i osjećao kao i druge živine; prvo mu i gotovo jedino djelovanje duš bijaše htjeti, ne htjeti, željeti, bojati se. Razum duguje mnogo strastima, jer se usavršuje njihovim djelovanjem. Naprežemo se, da spoznamo nešto zato, jer želimo uživati. Ne može se pojmiti, da će se mučiti umovanjem onaj, koji nit što želi nit se česa boji. Strasti nastaju od naših potreba, a napreduju našim spoznajama. Stvar se može željeti ili je se bojati ili zbog ideje što je netko ima o njoj, ili u povodu jednostavnoga nagona prirodnog. Šumski je čovjek imao samo strasti posljednje vrsti. Njegove su želje obuhvatale fizičke potrebe. Jedino mu veselje bijaše hrana, žena, počinak, jedino zlo bol i glad. Strah je od smrti tekovina, što ju je dobio čovjek, kad se odmakao od životinjskog stanja.

Mnogo vijekova čovjek nije poznavao druge vatre osim nebeske. A kad je zapalio prvu vatru, trebalo je opet vijekova, da je znade upotrijebiti, pa da pronađe sredstvo, kojim će je

opet zapaliti: Zemlje nije obdjelovao, dok ljudi ne podijeliše zemlje među se. Pa i čemu se mučiti, kad su ili drugi ljudi ili živine mogli uništiti plod njegova truda!

Vrlo je malo ideja imao. Uzme li se, da mnoge ideje imaju svoj postanak zahvaliti govoru, lako se razumije, da su protekle tisuće godina, dok je ljudski duh razvio svu svoju djelatnost. Govor je mogao nastati samo u društvu. A prvo društvo sačinjava porodica. Nu muž sa ženom nije isprvice živio stalno, već bi je ostavio, čim bi zadovoljio svojoj pohoti; a mati je hranila dijete, dok mu je bila potreba. Prve je riječi moralo dijete izgovarati. Prve su riječi bile naravski krič. Poslije su ljudi nakon toliko stoljeća usavršili jezik i za pojedine stvari i pojmove podmetnuli zgodne riječi. Živine odaju svoje potrebe glasovima, koji su samo prirodni krič. Jer se živine ne mogu usavršivati ni napredovati, nisu ni jezika usavršile.

Dok su ljudi živjeli tako, nisu bili ni dobri ni zločesti, nisu imali ni opačna n kreposti, osim da se te riječi uzmu u fizičkom smislu. U tom je smislu kreposniji onaj, koji se manje opire jednostavnim nagonima prirode. Nema pravo Hobbes, kad tvrdi, da je čovjek prirodno zločest, jer nema pojma dobrote; ni da je opak, jer ne pozna kreposti; ni da vazda uskraćuje usluge sličnima, za koje drži, da im nije dužan; ni da ludo drži sebe pravim gospodarem stvari, koje mu trebaju. U prirodnom stanju briga za se najmanje škodi opstanku drugih, pa je to stanje najzgodnije za mir, najprikladnije za čovječanstvo. Osim samoljublja se odlikuje već šumski čovjek samilošću prema iskrnjemu; a ta je samilost, koja se opaža i u živina, to veća, što mu je bliži patnik.

Čovjek je dakle u prastaro doba lutao po šumama bez govora, bez stana, bez rata i bez veza, bez ikakve potrebe sličnih bića, bez želje da učini komu štetu, a možda nije nikoga ni poznavao. Imao je malo strasti, a dostatan sam sebi nije imao drugog svijetla ni osjećaja osim onih, koji su primjerni tome stanju. Osjećao je samo prave potrebe, a nije mario za ono, što mu nije koristilo. Razum mu je sezao, dokle i taština. Ako je što i pronašao, teško mu je bilo saopćiti drugima, jer nije poznavao ni svoje djece, pa je umjeća propadala s obretnikom.

O uzgoju i o napretku nema govora. I da je čovjek ostao u šumi, bez koristi bi se množali rodovi. Vrst bi ostarjela, nu čovjek bi ostao dijete.

Danas se neke razlike medu ljudima drže prirodnima, a uvedene su istom poznije navadama i običajima u društvu. Tako su neki uzgojeni tvrdo, drugi razmaženo, pa su prvi jaki, drugi slabići. To vrijedi i o duševnoj snazi. O kakvome ropstvu ili pritiskivanju ne može biti govora već samo u društvu.

Nego se sreća šumskoga čovjeka rasplinula u nepovrat.

Prvi, koji je omeđašio neko zemljište i rekao: »Ovo je moje«, pa našao priprostih ljudi, koji su mu vjerovali, osnovao je građansko društvo. Koliko bi zločina, ratova, ubojstava, bijeda i strahota bio ljudskome rodu prištedio onaj, koji bi ljude bio upozorio, da je onaj čovjek varalica, jer su plodovi svačiji, a zemlja ničija!

Prije, nego je čovjek počeo obrađivati zemljište, morao se drukčije razvijati.

Prvi mu je osjećaj bio, da opstoji; prva briga, da se uzdrži. Plodovi su zemlje bili nužna sredstva; nagon ga je silio, da ih upotrebi. Glad ga i druge želje nagonile na razne vrsti opstanka. Među ovim se nagonima isticao spolni.

Naskoro se javiše poteškoće i neprijatelji. Zbog toga je ojačalo tijelo, čovjek se uvježbao u trčanju i u penjanju, branio se kijačama i kamenjem. Svanuše i neplodne godine. Da se uzdrži, čovjek je napravio mrežu za ribe, luk i strijelu za lov zvjeradi. U studenim se stranama počeo pokrivati kožom ubijenih životinja. Munja, vulkan i drugi sretni pojavi naučiše ga poznavati vatru. Polako se čovjek naučio čuvati vatru, zatim paliti, a konačno na vatri variti.

Sve je to proizvelo u čovječjem duhu pojam nekih napresnica, pa neku vrst refleksije ili bolje mekaničke mudrosti. Čovjek se sve bolje razvijao i dizao nad ostale živine. U njemu se pojavila i svijest. Osjetio se višim od ostalih živina, pa se u njemu pobudio ponos, a i želja, da nadvisi i ostale pojedince svoje vrsti. Polako je upoznao i druge ljude, pa se u pojedinim zgodama i družio s njima. Zato nije trebalo razvijenog jezika. Bili su najprije nečlankoviti povici, kretnje i žamor. K tome su poznije dolazili i članković glasovi.

S vremenom počeše ljudi tvrdim kamenom sjeći drva, kopati zemlju, a napraviše i stanove za se, i to najprije jači, a onda slabiji. Muškarac se i ženska uzeše trajno družiti i uzgajati djecu. Žena se odsele stara više za djecu i za kuću, a muž traži hranu. U zajednici jenjava otporna snaga, slabi tijelo pojedinaca, ali nestašicu nadomješta zajednički rad i borba.

U povodu poplava i potresa nastadoše otoci, na kojima počeše ljudi dolaziti u bliži saobraćaj. Vjerojatno je, da je na otocima najprije postalo društvo, a da se razvio i jezik. Poslije se ljudi uzeše družiti i na kopnu. U dokolici se sastajahu, zabavljahu, plesahu, pjevahu. Ko je bio ljepši, jači, okretniji, ko je bolje plesao, pjevao, govorio, uzeše ga više cijeniti. To je prvi korak k nejednakosti i k opačini. Od toga se razviše taština i prezir, stid i zavist, a od svega toga kvasca nastade smjesa pogubna po sreću i po nevinost.

Ljudi uzeše jedan drugoga štovati, pa svaki mišljaše, da na to štovanje ima pravo, koje se ne smije vrijeđati bez kazne. Tako nastadoše prve dužnosti uljudbe. Svaka je hotimična krivica bila i uvreda, jer je svak u zlu, što potjecaše od nepravde, gledao i prezir, često nesnosniji od samoga zla. Radi toga se zalegoše strašne osvete, ljudi postadoše krvoločni i okrutni.

S postankom se društva uzela u ljudsko djelovanje uvoditi i moralnost.

Dok su ljudi radili jednostavne poslove, što ih je mogao jedan izvršiti, bili su slobodni, zdravi, dobri i sretni, koliko su već samo mogli biti sretni po svojoj prirodi. Nu otkad je jedan počeo pomagati drugome, jedan se uzeo starati za dvojicu, iščeznula je jednakost, uvriježilo se vlasništvo, rad je postao potreban.

Željezo i žito uljudiše ljude, a pogubiše ljudski rod. Sva prilika, da su upotrebu željeza upoznali ljudi, gledajući vulkan. Dok je sama zemlja davala čovjeku plodove za hranu, nije mu je trebalo obrađivati. S vremenom se dao i na poljodjelstvo. Isprvice mu je rabilo oštro kamenje i batine, kasnije željezo.

S obrađivanjem je zemlje skopčana i dioba zemlje i vlasništvo, a kad je priznato vlasništvo, dođoše i prva pravila pravednosti. Vlasništvo je bilo najprije samo ono, što je čovjek stekao radom, a poslije i samo tlo.

Diobom je zemlje nastalo pravo vlasništva, različno od onoga prava, što potječe iz prirodnog zakona.

Još bi se bila mogla sačuvati jednakost, da su svi ljudi bili jednako nadareni i jaki i da je inače bilo razmjerje u stečevini i potrošku. Nu jači je više radio, sposobniji vukao veću korist, umniji na razne načine skraćivao posao, radnik je trebao više željeza ili kovač više žita. Koji su jednako radili, nejednako su dobivali: jedan mnogo, a drugi jedva za život. I tako se pri-

rodna nejednakost nevidice razvijala s prigodom, a ta je nejednakost djelovala i na udes pojedinaca.

Konačno se razviše sve sposobnosti čovječje, pamćenje i mašta, samoljublje pohlepno za dobitkom; razum je počeo djelovati, a duh se razvio do skrajne granice savršenstva.

Sva prirodna svojstva uzeže djelovati. Položaj se i udes ljudski oslanjao ne samo na količinu dobara i na moć pomagati ili škoditi, snaga se i vještina oslanjala na zaslugu i na um. Trebalo je imati zasluga ili navesti druge, da vjeruju, e ih imaš. Trebalo se pokazati drugačijim, nego si u zbilji. Biti i činiti se postadoše dvije stvari posve različne. Od te razlike postade zapovijedajući ponos, prevarna finoća i sve opačine, što je prate. S druge strane neovisni nekad čovjek poradi raznih potreba postade podložnikom i u neku ruku robom čitave prirode i sebi sličnih. Bogati treba usluga, siromah pomoći. Treba se neprestance starati za svoj udes i tražiti korist od onoga, što drugi rade za čovjeka. Zato se vlada prema jednima lukavo i previjano, prema drugima gospodski i tvrdo, pa iscrpljuje one, od kojih treba pomoći, ako se samo ne boji ili nema koristi, bude li im služio. Konačno proždrljiva pohlepa, strast, da se digne relativna sreća ne zbog potrebe, već da nadvisi druge, nadahnjuje sve ljude, mračnom težnjom, da se naškodi međusobno, tajnom zavišću to pogubnijom, jer zadaje udarac pod plaštem dobrohotnosti. S jedne strane natjecanje i utakmica, s druge opreka koristi i tajna želja za vlastitim napretkom na štetu drugih: to je eto prvi učinak vlasništva i nerazdruživa pratnja nejednakosti.

Prvo je bogatstvo bilo zemlje i živine. Kad se bogatstvo umnožalo, stjecali su bogataši sve više na račun slabih i lijenih, koji su konačno bili prisiljeni, da primaju hranu iz ruku bogataških. U povodu toga nastade gospodstvo i ropstvo, nasilje i otimačina. Bogataši upotrebljavahu stare robove, da podjarme nove. A siromasi se dadoše na razbojstva i na otimačine. Razuzdane strasti ugušiše prirodnu samilost i još slabi glas pravde, pa ljudi postadoše lakomi, pohlepni, zločesti. Među pravom jačega i pravom prvog osvajača nastade vječni spor, koji se završavaše borbama i razbojstvima. Društvo prouzroči strašni rat.

Nego ljudi mogahu lako upoznati, da od rata nema koristi. Bogataši vidješe, da ne mogu uzdržati svoga bogatstva protiv navala tisuća, pa se poslužiše lukavstvom. Uzeše nagovarati ljude, da se sdruže i osnuju vrhovnu vlast, koja će vladati pravednim zakonima, štititi i braniti sve društvene članove, odbijati zajedničke neprijatelje. I ljudi se prevariše. Sami mudraci opaziše, da nije druge, već žrtvovati jedan dio slobode, da sačuvaju drugi.

Tako nastade društvo i zakoni, koji još više stisnuše slab, a osiliše bogate, za uvijek unistiše prirodnu slobodu i učvrstiše zakon o vlasništvo i o jednakosti. Od smjeloga prisvajanja stvoriše neosporno pravo, a na korist kome pohlepniku sve ljudstvo nagnaše na posao, u ropstvo i u bijedu.

Čim se osnovalo jedno društvo, morala su se nužno osnivati i druga. Građansko pravo postade zajedničkim pravilom građana. Prirodni zakon ostade samo među različnim društvima pod imenom svenarodnoga prava, kojim se uređuje međusobna napremica i naknađuje prirodna samilost.

U političkim društvima planuše građanski ratovi, bitke, ubijstva. Najčestitiji držahu svojom dužnošću mrviti sebi slične. Više se ubijstava dogodilo u bici jednoga dana, više strahota u jednom gradu nego u prirodnom stanju na cijeloj zemlji kroz vijekove.

Političko je tijelo pravi ugovor među narodom i glavarima, što ih narod izabire; ugovor, kojim se obvezuju obje stranke, da će obdržavati ustanovljene zakone, što ih vežu u jedinstvo. Narod je sjedinio sve svoje volje u jednu. Svi članci, u kojima se očituje ta volja, postaju osnovnim zakonima, koji bez iznimke vežu državljane.

Po tim se zakonima ravna izbor i vlast činovnika, koji moraju bdjeti, da se vrše drugi zakoni. Ta se vlast proteže na sve, što podržava ustav, ali ga ne može mijenjati, Dodaju se časti, da se štuju zakoni i činovnici. A činovnici dobivaju prednosti, da ne moraju obavljati teških posala. Sa svoje strane obećavaju oblasti, da ne će zlorabiti svoje vlasti, već je upotrebljavati po nakani onih, od kojih je dobiše: da će zaštićivati svakoga, eda uzmogne uživati mirno ono, što im pripada, a s druge strane više cijeniti općeno dobro od vlastite koristi.

Među tim vlastodršci uzeše zlorabiti svoju vlast i sami sebe držati vlasnicma države, a svoje sugrađane zvati robovima. Počeše ih kao stoku brojiti među stvari, koje su pripadale njima, a sami sebe dadoše nazivati jednakim bogovima i kraljevima kraljeva.

Politika.

Dok Rousseau u radnjama o djelovanju znanosti i umjetnosti pa o razlici među ljudima ima pred očima čitavo čovječanstvo, već na zadnjim stranicama posljednje radnje, a pogotovo u nekim drugim spisima uočuje postanak i bit društva, napose države. O tome raspreda u »Economie politique« (u 5. sv. Enciklopedije), u »Lettres de la Montagne« i u nekim još radnjama, a osobito u »Contrat social«, evanđelju revolucije. Čovjek je rođen slobodan, a posvuda je u okovima. Drži se gospodarom drugih, a ne prestaje biti većim robom od njih. Čovjek živi u društvu. Društveni je red pravo, koje služi za osnovku svim drugima. Nu to pravo ne potječe od prirode, već se osniva na ugovoru. Porodica je najstarije i najprirodnije društvo. Nu i tu su djeca vezana uz oca, dok im treba njegove pomoći. Ne treba li je, prestaje prirodni vez, što je vezao djecu s ocem. Djeca se ne moraju pokoravati ocu, otac se nije dužan starati za djecu. Svi su jednako neovisni. Ostanu li i dalje ujedinjeni, ne biva to prirodno već svojevoljno. I porodica se može sačuvati samo ugovorom.

Općena je sloboda posljedak čovječje prirode. Prvi je zakon čovjeku budno čuvati sama sebe, prve skrbi za se. Kad dođe k razumu, upozna sredstva prikladna, da se održi, postaje svojim gospodarom.

Porodica je prvi uzorak političkih društava. Njihov je glavar prilika očeva, narod prilika djece. Svi se rađaju jednaki i slobodni, a svoje se slobode odriču samo za svoju korist. Samo u porodici ljubav prema djeci upravlja očeve skrbi, u državi užitak u vladanju.

Jači nije vazda dosta jak, da ostane gornji, van da promjeni jakost u «pravo«, a pokornost drugih u »dužnost«.

»Pokoravajte se svakoj vlasti«. Ako to znači: ustupajte sili, dobra je zapovijed, nu suvišna. Svaka je vlast od Boga; ali i svaka bolest dolazi od Boga; pa je li zabranjeno potražiti liječnika? Sila ne čini prava. Čovjek se je dužan pokoravati samo zakonitoj vlasti.

Buduć niko nema prirodnog auktoriteta nad drugim, a u drugu sila ne stvara prava, očito je, da je samo pogodba osnovka svakog zakonitog auktoriteta.

Pojedinac može otuđiti svoju slobodu, ali narod ne. Otuđiti znači darovati ili prodati. Ako čovjek postaje tuđim robom, ne dariva se. To bi bilo besmisleno, nepojmljivo. Taj bi čin bio po sebi nezakonit, jer bi takav čovjek bio izvan sebe. Reći to isto o narodu znači držati sav narod luđacima, a luđaci ne stvaraju prava.

Ako čovjek i može otuđiti sebe, ne može svoje djece. I ona se rađaju kao ljudi i slobodni. Njihova sloboda pripada njima. Sami oni mogu s njom rukovati. Otac može uime nedorasle djece sklapati ugovore za njihovo održanje i dobrobit, ali ih ne može bezuvjetno darovati. Takav je čin protivan prirodnoj svrsi i premašuje očinsku vlast. Da uzmogne svojevoljna vlada postati zakonitom, trebalo bi da svako novo pokoljenje postane gospodarom, eda je odobri ili zabaci.

Odreći se svoje slobode znači odreći se vlastite čovječje kakvoće, prava čovječanstva sve do vlastitih dužnosti. Takvo se odreknuće kosi s čovječjom prirodom. Njime se uništuje ćudorednost ljudskih djela.

Riječi su *rob* i *pravo* protuslovne; jedna drugu isključuje. Sloboda je prema tome čovjeku prirođena. Nije tako društvenost. Ako R. u prijašnjem opisu i raspravlja samo hipotetski o prirodnom nedruštvenom stanju čovječanstva, iz prvijih se spisa vidi, da tu hipotezu drži tezom; jer predmnijeva nedruštveno stanje.

S vremenom je to stanje postalo nesnosno, jer su se nagomilale zapreke za uzdržavanje pojedinaca, koji nisu bili dosta jaki, da odstrane te zapreke i da zadovolje svojim potrebama. Čovječanstvo je bilo prisiljeno da promijeni način života. Buduć pojedinci nisu mogli proizvoditi novih sila, nije im preostalo drugo, van da svoje sile sjedine, pa da zajedničkim silama prevladaju zapreke i udovolje većim potrebama. Tako je nastalo društvo, koje brani i štiti svom skupnom snagom osobu i imetak svakoga pojedinca i u kojem se nitko, združujuć se sa svima, ne pokorava drugome van sam sebi ter svaki ostaje jednako slobodan ko i prije.

Društvo je prema tome nastalo ugovorom. Uslovi su takovi, te se ne mogu preinačiti. Ako bi se povrijedio društveni ugovor, svaki bi dobio svoja prvotna prava i vlastitu prirodnu slobodu, a izgubio bi dogovornu slobodu, zbog koje se bijaše odrekao prirodne. Svi se uvjeti društvenoga ugovora svađaju na jedan: svaki član sebe i sva svoja prava predao zajednici.

Svi su dakle u jednakim prilikama, pa zato nema niko koristi, ako drugome otešćava položaj. Odbije li se sve nebitno, može se društveni ugovor ovako izreći: Svak meće u zajednicu svoju ličnost i svu svoju snagu pod vrhovnom upravom općenite volje; a svak prima svaki ud kao neodjeljivi dio cjeline. Društvo je moralno tijelo sa svojim vlastitim *ja*, s vlastitim životom i voljom. Zove se grad, republika, država; polit. tijelo, narod itd. prema raznome pogledu.

Političko se tijelo ili vrhovnik (suveren), koji ma svoj bitak od svetosti ugovora, ne može nikada obvezati ni prema drugome ni na koju stvar, koja bi krnjila onaj prvi čin, kao primjerice, e će otuđiti koji dio samoga sebe ili podložiti drugome vrhovniku. Povrijediti čin, po kojem opstoji, znači sebe uništiti.

Kako je sve mnoštvo ugovorom sjedinjeno u jedno tijelo, ne može se uvrijediti pojedinac, a da se ne povrijedi čitavo tijelo; još se manje može povrijediti tijelo, a da toga svi ne osjete. Jer je vrhovnik sastavljen od pojedinaca, nema nit može imati koristi protivne njihovoj. Vrhovnik prema tome ne može škoditi nijednome udu, pa je vazda ono, što mora biti.

Društvenim ugovorom gubi čovjek prirodnu slobodu i neomeđašeno pravo na sve, česa se može dočepati, a dobiva građansku slobodu i vlasništvo onoga, što posjeduje. Nu jer tim ugovorom predaje zajednici svak sebe i svoje sile, a imanje, što ga posjeduje, sačinjava dio njegovih sila, i to imanje predaje zajednici. Al zajednica ne lišava članova njihova posjeda, već im ga samo zajamčuje.

Društveni ugovor ne uništuje prirodne jednakosti, već moralnom i zakonitom jednakošću nadomjesta fizičku nejednakost.

Vrhovništvo je izvršivanje općenite volje, pa se ne može otuđiti. Vrhovnik je skupno biće, koje samo može samo sebe predstavljati. Svoju moć može predati drugome, ali ne svoje volje. Vrhovništvo je i nerazdjeljivo. Ili bo je volja općena il nije. Ako je općena, onda je volja narodnog tijela, i kad se očituje, izvađa čin vrhovništva, daje zakon; ako nije općena, djelomična je i čin načelništva, odredba.

Kao što priroda daje svakome čovjeku apsolutnu vlast nad svim njegovim udovima, tako i društveni ugovor daje političkome tijelu apsolutnu vlast nad svim pojedincima. Tom vlašću upravlja općena volja, a zove se vrhovništo (souverainité). Nu pojedinci ugovorom daju državi samo ono, što koristi zajednici.

Stoga i moraju vršiti sve one službe, koje im nalaže vrlovnik; a vrhovnik ih ne smije opteretiti ničim, što ne koristi zajednici.

Buduć su po društvenom ugovoru svi članovi jednaki, svi imaju jednaka prava, svaki čin vrhovništva, t. j. svaki autentični čin općene volje, jednako obvezuje i prija svim građanima. Vrhovnik bo poznaje samo narodno tijelo, a ne razlikuje one, što ga sačinjavaju. Čin vrhovništva nije pogodba višega s nižim već tijela sa svakim njegovim udom. Ta je pogodba zakonita, jer se osniva na društvenom ugovoru; jednaka za sve; korisna, jer joj predmet opće dobro; čvrsta, jer joj jamac javna sila i vrhovna vlast. Podanici su podložni samo takim pogodbama, pa se dosljedno ne pokoravaju nikome van svojoj volji. Vlast vrhovništva, prem je apsolutna, sveta i nepovredljiva, ne prelazi međaše općenih pogodaba; a u što ne zahvataju te pogodbe, s tim svaki može raditi što hoće.

Zakoni su čini općene volje. Vladar je član države; pa je suvišno pitati, je li nad zakonom. Isto je tako suvišno pitati, može li zakon biti nepravedan, jer nitko nije nepravedan sebi. A jednako je nepotrebno pitati, kako možeš biti slobodan i podložan zakonu, jer su zakoni samo kazalo naše volje.

Zakonodavna vlast pripada narodu i ne može drugome pripadati van njemu. Nu izvržbena vlast ne može pripadati zajednici kao zakonodavstvu ili vrhovništvu; jer ta last stoji u pojedinačnim činima; dok je u jednu predmet zakona vazda općenit i s obzirom na osobe i s obzirom na čine, a u drugu su opet svi čini vrhovnikovi zakoni.

Stoga je potreban neki čimbenik, koji će izvršivati upravu općene volje i služiti saobraćaju između države i vrhovništva te u javnoj općenoj osobi vršiti ono, što vrši u čovjeku jedinstvo duše i tijela. To je zadatak vlade. Vlada je prema tome neki posrednik između vrhovnika i podložnika, koji ima izvržbenu vlast i uzdržavanje građanske i političke slobode. Udovi se toga izvržbenog tijela zovu poglavarstva ili kraljevi, a tijelo se nazivlje vladarom (prince). Vladar je samo činovnik vrhovnikov. Vrhovnik mu daje vlast, koju vrši u njegovo ime, te koju mu vrhovnik može omeđašiti i oduzeti, kad mu se svidi.

Vlada je u malom, što je političko tijelo u velikom. Moralna je osoba s posebnim vlastitostima, tvorna kao vrhovnik, trpna kao država. Država opstoji sama po sebi, a vlada po vrhovniku. Zapovjedna volja vladareva nije ili ne bi smjela biti druga nego općena volja ili zakon. Njegova je moć samo općena moć usre-

dotočena u njem. Čim započne koji čin sam po sebi i neovisno, već slabi vez, koji sve veže. Ako li bi volja vladareva nadmašila volju vrhovnikovu, ter bi vladar upotrebio općenu snagu, da prisili na pokornost ovoj posebnoj volji, nastala bi dva vrhovnika, jedan pravni, drugi zbiljski, pa bi nestalo društvenoga jedinstva i političko bi se tijelo raspalo.

Demokratska bi vlada sama po sebi bila najbolja, jer bi se dogodalo najmanje nepravde. Nu u zbilji potpunce demokratska vlada nit je postojala nit će postojati. Najbolja je izborna aristokratska, gdje državom vladaju najmudriji, koji idu za državnom korišću, a ne za svojom. U monarhij se najlaglje vrši vlast ali je i najveća pogibao, da će vladar radi svoje koristi žrtvovati opće dobro. Nu svaka vlada nije za svaki kraj. Najbolja je ona vlada, pod kojom se građani množe i zemlja napučuje bez izvanrednih sredstava.

Vlada se ne postavlja ugovorom već zakonom.

Vrhovnik najprije odredi oblik vladavine, a onda imenuje članove vlade .Narod može izabrati i nasljednu vladu, monarhiju ili aristokraciju. Nu i u tome slučaju ima vlada opstojati, dok se narodu sviđa.

Ako vlada prisvoji sebi vrhovništvo, društveni je ugovor ukinut, svi građani dobivaju prirodnu slobodu, pa se nisu dužni pokoravati.

Vrhovnik nema druge sile do zakonodavne vlasti, radi samo zakonima; a jer su zakoni čini općene volje, može vrhovnik raditi samo kad je narod sakupljen .Nije dosta da narod dade državi ustav i osnovne zakone i odredi vladu i činovnike. I u iznimnim slučajevima mora narod sakupljati u skupštinu. A dok je narod sakupljen zakonito, prestaje sva vlast vlade, izvržbena se vlast obustavlja, pa je jednako sveta i nepovredljiva osoba posljednjeg građanina kao i prvog činovnika. Gdje je predstavljan, ne treba predstavnika.

Javna je skupština najzgodnije sredstvo, da se predusretne zloporaba vlasti sa strane vladine. Vladar tih skupština ne smije zabraniti, jer se inače očito pokazuje kršiteljem zakona i neprijateljem države. Zadatak je skupštine uzdržati društveni ugovor. Dva se glavna pitanja imaju riješiti: 1. hoće li vrhovnik sačuvati sadanji oblik vladavine; 2. želi li narod ostaviti upravu u rukama sadanjih poglavara.

Religija se s obzirom na društvo može razdijeliti na dvije vrsti: religija čovjeka i religija građanina. Prva je bez hramova, bez oltara, bez obreda, ograničena na unutarnje štovanje vrhovnog Boga i na vječne ćudoredne dužnosti. To je čista i priprosta religija evanđelja, pravi teizam, t. j. ono, što se može zvati prirodnim božanskim pravom.

Druga je religija, što je dadoše nekome kraju njegovi bogovi, vlastiti zaštitnici. Ima svoje dogme, svoje obrede, vanjsko bogoštovlje uređeno zakonima. Izvan naroda, koji slijedi tu religiju, sve je nevjerno, tuđe, varvarsko. Dužnosti i prava čovječja proteže samo do svojih oltara. Ima i treća vrst religije, koja daje čovjeku dva zakonodavstva, dvije glave, dvije domovine, nameće mu protuslovne dužnosti i ne da da može u isto doba biti pobožan i građanin. Takova je religija lamâ, Japanaca i rimsko kršćanska. Može se nazivati popovskom religijom. Svaka od tih triju religija ima svoje nedostatke. Treća je tako očevidno zločesta, te ne treba gubiti vremena, da se to dokaže. Štogod krši društveno jedinstvo, ne vrijedi ništa. Ustanove, koje dovode čovjeka u protuslovlje sa samim sobom, ne vrijede.

Druga je vrst religije dobra, u koliko sjedinjuje bogočast s ljubavlju zakona, a domovinu čineć predmetom štovanja, uči građane, da služiti državi znači služiti Bogu zaštitniku. Nu zločesta je, u koliko se osniva na bludnji i na laži, pa zavarava ljude, čineć ih lakovjernima i sujevjernima, i pravo bogoštovlje pretvara u prazne obrede. Osim toga je isključiva i nasilna, pa narod čini krvoločnim i nesnošljivim i zapliće ga u pogubne ratove.

Preostaje religija čovjeka ili kršćanstvo evanđelja. To je sveta, uzvišena, prava religija, po kojoj se ljudi, sinovi samoga Boga, priznaju svi braćom, a društva njihova ne razdrešuje ni smrt.

Jer vrhovnik po društvenom ugovoru dobiva nad podanicima pravo samo za općenu korist, i podanici mu moraju davati račun o svojim nazorima samo toliko, koliko se tiču zajednice. Svakako je državi stalo do toga, da svaki građanin ima religiju, koja ga potiče, da ljubi svoje dužnosti. Nu dogme se te religije tiču države i njenih članova samo toliko, koliko se protežu na ćudoređe i na dužnosti, što ih čovjek mora vršiti prema drugome. Svak može imati nazore, koji mu se mile. Vrhovnik nema o tome suditi. Njemu je dosta, da podanici budu građani. Za život se na drugom svijetu nema starati.

Vrhovnik može odrediti članke čisto građanske vjeroispovijesti. Ti članci nisu religijske dogme već osjećaji društvenosti,

bez kojih se ne može biti dobrim građaninom ni vjernim podanikom. Vladar ne može nikoga prisiliti, da vjeruje te članke; ali može prognati ne kao bezbošca, već kao nedruštvena, nesposobna iskreno ljubiti zakone i pravdu i za svoju dužnost žrtvovati život. Ko prizna te članke, a vlada se kao da ih ne vjeruje, ima se kazniti smrću, jer je učinio najveći prekršaj, lagao je pred zakonom.

Tih je članaka vrlo malo: bitak božanstva jakog, razumnog, dobrotvornog, providnog; budući život, sreća pravednih, kazna zločestih, svetost društvenog ugovora i zakona.

Nesnošljivost je isključena. Ne može biti isključive narodne religije. Moraju se snositi sve religije, kojih se dogme ne kose s građanskim dužnostima. Nu ko kaže: »Izvan Crkve nema spasa«, ima se prognati iz države. Ta dogma vrijedi za teokratsku vladu. Svagdje je drugdje pogibeljna.

Uzgoj.

Ako je »Contrat social« pravo evanđelje revolucije i novovjekog liberalizma, »Emil« je mnogima bio evanđelje pedagogije. Ne škodi zato spomenuti u par riječi glavne misli o uzgoju što ih R. razvio.

»Sve je dobro, što izlazi iz ruke Stvorčeve; nu sve se kvari u rukama čovječjim. Čovjek sili jednu zemlju, da se hrani proizvodom druge;jedno stablo, da nosi plodove drugoga... sve preokreće, sve izobličuje iz ljubavi prema rugobi i nagrdi. Ništa ne bi rado prema prirodi, pa ni čovjeka, kojega uzgaja za se kao konja jahača, a obrezuje kao stablo u svojem vrtlu«. To je naopaki uzgoj. U pet knjiga prikazuje R. uzgoj naprščeta, djeteta do 12. godine, dječaka do 15. g., mladića do ženidbe i muža. Kultura je naime i civilizacija izkvarila čovječanstvo i udaljila ga od prirodnoga nevinog i srećnog života. Stoga se dijete ne smije uzgajati za civilizaciju već za prirodnog čovjeka. Zato uzgoj mora biti samo negativan. Treba pustiti ljudsku narav, da se u gojencu slobodno razvija.

Mati je prva uzgojiteljica. Ona mlijekom hrani sina, a otac bdije, da ga ne ozlijedi vanjski svijet. Dijeteta ne treba učiti ništa ni nastojati, da počne prerano govoriti. Povoje treba odbaciti. Sva naša mudrost stoji u ropskim predrasudama, dosadi i sapetosti. Građanski se čovjek rađa, živi i umire u

ropstvu. Pri porodu ga zamotaju u povoje, a kad umre, zatvore ga u lijes. A dok ima ljudsko obličje, sapet je našim ustânovama. Već dijetetu treba dopustiti, da se služi slobodno svim svojim moćima.

U djetinjstvu raste tijelo pod dojmom prirodnih prilika. Životnim iskustvom shvata dijete prve ćudoredne zapovijedi. Naustice ga ne treba učiti ništa. Ne smije znati zato, jer ste mu vi rekli, već stoga, što je samo shvatilo. Dijete mora biti najprije dijete a onda čovjek. Inače ćemo imati prepametne mladiće i mlade starce. Na izust se ne smije učiti ništa. U prvom redu treba vježbati tijelo i sjetila.

Od osjećaja potječu pojmovi i umovanje. Započinje se saobraćaj sa svijetom, razum se bujno razvija. Potreba i korist upravlja željom za spoznajom. Dječaku ne treba dugog razlaganja. Treba malo ideja, nu te moraju biti jasne i pravedne. U mladosti se razvijaju društveni, ćudoredni i religijozni osjećaji. Rastu strasti, razvija se ukus i apstrakcija. Gojenac ulazi u život. Treba da upozna ljude, a upozna ih, kad ih vidi, gdje rade. U svagdanjem životu zbore riječi, a sakrivaju misli. Povjesničar ne smije ocjenjivati događaja. Učenik ih mora ocjenjivati sam. Apstraktne su istine izvor zabluda. Metafisika je suvišna. Nije pomogla otkriti ni jedne istine. Moral nastaje od čuvstva. Prvi glas savjesti potječe od prvog pokreta srca. Pojmovi dobra i zla potječu od ljubavi i od mržnje. Pravednost i dobrota nisu pojmovi već afekcije duha, prosvijetljena razumom.

Religija se započinje istom u 18. godini, a možda je i onda prerano. Kako je svaka »objavljena religija« samo ljudsko iznašašće, ne treba je utuvljivati obukom. Mladić treba da dođe do religije, promatrajući sam prirodu i vježbajuć razum. Prema tome ne smije biti religijskog uzgoja. Uopće uzgoj ne smije biti auktoritativan. Uzgajatelj ne smije tražiti posluh. Čim to počne raditi, miješa se silovito u razvoj naravi i ne da joj, da se slobodno razvija. Iz uzgojnog riječnika treba ukloniti riječi: slušati, zapovijedati, dužnost, obveza; a glavnu ulogu moraju igrati: snaga, nužda, nemoć, sila.

Zaglavak.

Češće se puta već »H. S.« obazrela na nazore J. J. Rousseaua. Pojedine je i prorešetala i oborila. Posebice je bilo govora o političkim nazorima, o izvoru prava i t. d. I o deizmu je tu i tamo bilo govora. Nu kako se u nas u posljednje vrijeme ponavljaju deističke zablude, pa još u »dosta katoličkom« glasilu, a Rousseaua slave osim Trstenjaka i Dvornikovića i drugi, trebat će opširno pretresti sve njegove zablude, a napose prorešetati deističke nazore. Nu zato treba više rasprava.

Za sada će biti dosta samo natuknuti, kamo vodi deizam uopće, a napose sustav Rusovljev. Deizam je zakoniti potomak Luterove bune proti crkvenome ugledu, a potomci su deizma religijski i općeni skepticizam, ateizam i nihilizam. Istina, ta se trojica, ne razviše baš izravno od deizma, nu deizam nužno vodi do njih. Hume je, kako je spomenuto, dosljedan deist i potpuni skeptik. Deizam poriče uplitanje Božje u tok svijeta, dosljedno svijet proglasuje apsolutom. A ako je svijet apsolut, i božanstvo je. Dakle nema mjesta drugome božanstvu nadsvjetovnome. Nu ako nema božanstva savršenoga, nepromjenljivog, nema istine, nema ništa. O tome drugom zgodom.

Deizam je potkopao podlogu objavljene religije, a sunovratio je u nju i svoju umišljenu prirodnu religiju.

Rousseau posebice poriče osnovne istine ili ih zavija maglom dvoumice. Tako dogmu o stvorenju svijeta, o Božjoj biti, o besmrtnosti duše, o paklu i dr. Propovijedajuć potpunu dogmatsku snošljivost, propovijeda svijetski indiferentizam, a već time potkapa svaku religiju.

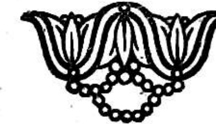
Na deističkoj osnovci ziđe R. svoju rješidbu kulturnoga problema, politiku i pedagogiju. Čovjek mu je živina kao i ostale, a nije razumna ili razložna živina, jer se shvatanje njegovo od živinskog shvatanja razlikuje samo sekundum plus et minus. Jedino se od živina razlikuje slobodom. Nu ako čovjek nema besmrtne duše, mora iščeznuti i ta razlika. Moral je i pravo ljudsko djelo. I krepost je izumio čovjek istom u društvu. Svestrani je napredak nesreća po čovječanstvo. (Pravo ima, ako misli »napredak« i »kulturu« bez Boga). Ljudska je volja izvor svega prava, općena volja izvor sve vlasti. Svak se rađa posve slobodan, pa nitko nema pravo drugome zapovijedati. Prema tome je prevrat posve opravdan i moralan. Dapače o prevratu

ne može biti ni govora, već samo o suzbijanju nepravde. Ko ne vidi, da se time uništuje i pojam morala, prava, dužnosti, auktoriteta, a društvu kopa grob?!

Uoči li se sav sustav Rusovljev, lako će se vidjeti, da njegova pedagogija ide u prvom redu za uzgojem prirodnoga čovjeka t. j. čovjeka živine, te da obara svu društvenu osnovku.

Rusovljevo je sjeme urodilo kobnim plodom. Franceska je revolucija dobrim dijelom njegovo čedo. I radikalni je današnji liberalizam dobro zahvatio iz njegova vrela. A na uzgojnom se polju i danas dižu pod nebo njegovi nazori, među kojima ima dosta pšenice, ali dosta i kukolja.

Je li Rousseau zaslužio »najčasnije mjesto?« Neka svak sudi po njegovim plodovima.

Gospodar Svijeta.

Roman. Engleski napisao **Robert Hugh Benson.**

Preveo: **M. A. M.**

KNJIGA DRUGA. — BORBA.

POGLAVLJE PRVO.

Oliver je Brand sjedio sjutradan na veče kod svoga pisaćeg stola čitajući uvodni članak *»Novoga Naroda«*, večernje izdanje.

»Imali smo vremena — čitaše on — da se malo oporavimo od opojnosti prošle noći. Prije nego što se damo na proroštva, bit će bolje da se sjetimo činjenicâ. Sve do sinoć je trajao naš strah radi Istočne krize, pa kad je odbila dvadeset i jedna ura, nije bilo u Londonu više od četrdeset ljudi — izuzevši naime samo engleske delegate — koji su stalno znali, da je pogibao prošla. Pô je sata iza toga poduzela vlada nekoliko diskretnih koraka; izabrani je broj ljudi bio upućen; policija je s pola tuceta regimenata pozvana da uzdrži red; Pavlov je Hram bio očišćen, željeznička društva upućena i tačno je pô sata iza toga bilo oglašeno s pomoću električnih plakata po svima dijelovima Londona kao i po svima velikim provincijalnim gradovima. Nemamo mjesta da podrobno opišemo divni način, kojim su vlasti izvršile svoju dužnost; dosta je spomenuti da se tek sedamdeset smrtnih slučajeva dogodilo u cijelom Londonu.

Oko dvadeset i drugoga je sata bio Hram Pavlov pun do zadnjega ugla. Stari je kor bio rezerviran za članove parlamenta i javne službenike, galerije su bile pune gospođa, dok je sve ostalo bilo pristupačno širokoj publici. Zračna nas policija uvjerava, da su dobru milju oko toga središta sve ceste bile nabite pješacima, a dvije su ure iza toga bile, kao što svi znamo, glavne ulice cijeloga Londona isto tako pune.

Izvrsnim je izborom bio g. Oliver Brand određen da prvi govori. Ruka mu je još uvijek bila u povoju, njegova pojava kao i tople riječi dadoše smjesta opći ton cijelome sastanku. Izvještaj o njegovu govoru naći će se u drugom stupcu našega lista. Iza njega govorahu ministar predsjednik, ministar admiraliteta, tajnik za istočne poslove i lord Pemberton, potvrđujući u kratko vanrednu vijest. Četvrt prije dvadeset i tri sata gromko klicanje izvana najavi dolazak američkih delegata iz Pariza i oni se jedan po jedan, uspeše na platform. Svaki je od njih govorio, pa nije moguće ocijeniti riječi, koje se govore u takom momentu; no ne škodi spomenuti g. Markhama kao govornika, koji je više od svih djelovao na one, što su ga mogli slušati. On nam je jasno rekao ono, što su drugi tek onako spomenuli, da je naime sav taj uspjeh zasluga g. Julijana Felsenburgha. Do toga časa nije još g. Felsenburgh stigao; no kao odgovor na jednodušni upit, najavi g. Markham, da će taj gospodin biti među njima za par časaka. Zatim nam je u kratko razjasnio, kojom se metodom služio g. Felsenburgh, da izvede ono, što će po svoj prilici ostati jednim od najčudnijih djela, koja pozna povijest. Iz njegovih se riječi razabire, da je g. Felsenburgh (njegovu biografiju, u koliko je poznata, donosimo u drugom stupcu) najveći govornik, što ga je svijet ikada vidio. Njemu se svi jezici čine kao jedan te isti; za ovo osam mjeseci, što traje istočna konvencija, držao je on govore u ne manje od petnaest jezika. O njegovu ćemo načinu govorenja iznijeti za sada malo opazaka. On je, kako nam reče g. Markham, pokazao upravo začudno poznavanje ne samo ljudske naravi nego i svake crte, u kojoj se ta božanska stvar manifestira. Pokazalo se, da on pozna istoriju, predrasude, bojazni, nade, iščekivanja svih nebrojenih sekta i kastâ Istoka, kojima je govorio. On je u istinu, kako je g. Markham rekao, prvi savršeni produkat onoga novog kozmopolitskog stvora, što ga je čovječanstvo stvaralo tijekom cijele povijesti. U devet ga istočnjačkih gradova — Damasku, Irkutsku, Carigradu, Kalkuli, Benaresu, Nankingu i drugima, pozdravljaše

muhamedovski puk kao Mesiju. Napokon u Americi, gdje se neobični čovjek digao, govori se o njem samo lijepo i dobro. Njega se ne može koriti ni zbog kojega od onih grijeha kao što su žuta štampa, korupcija, trgovačko i političko poštenje, što su okaljali gotovo sve državnike toga kontinenta. G. Felsenburgh nema pače ni stranke. Sve je to pobijedio on, a ne njegova grupa. I svi, koji su sinoć bili tamo, razumjet će nas, kad kažemo, da je efekat tih riječi bio neopisan.

Kad je g. Markham sio, nastade nijema tišna, a onda da umiri uzbuđenje, koje se iza toga počelo javljati, zasvira organista prve akorde slobodnozidarske himne. Publika domalo prihvati riječi i za čas se sva zgrada orila od pjesme, koju je i narod vani prihvatio, pa se London činio nekoliko časaka kao hram gospodnji.

A sad nas evo kod najteže tačke naše zadaće, pa je bolje da priznamo odmah, da tu ne će biti ničega, što bi sjećalo na žurnalističko opisivanje. Najveće se stvari najbolje kazuju jednostavnim riječima.

Prema kraju se kitice vidjelo, kako jedna figura u jednostavnom crnom odijelu uzlazi stubama na platform. U prvi čas nije to nitko ni opazio, no kad se vidjelo neko naglo gibanje među delegatima, poče pjevanje jenjavati, pa doskora i prestane, kad se ona pojava, naklonivši se lako desno i lijevo, uspela sasvim na govornicu. I za čudo — ne ču se nikakvo klicanje. Muzika zašuti, a nijema tišina zavlada svjetinom, a ta je tišina potrajala i dalje, kd je g. Felsenburgh izgovorio prve svoje riječi.

O tom njegovom govoru nemamo što da kažemo. Koliko je nama poznato nije ga ni jedan izvjestitelj zabilježio; no taj je govor, izrečen u esperantu, bio vrlo jednostavan i kratak. Bila je to kratka objava velikoga čina sveopćega bratstva, čestitka svima, koji su doživjeli taj događaj u povijesti i napokon zahvala onome Duhu Svijeta koji je sada bio inkarniran.

Toliko možemo reći. No ništa ne možemo reći o impresiji čovjeka, što je tamo stajao. Sudeći po spoljašnosti moglo mu je bit oko trideset i tri godine, čisto je obrijan, uspravan, bijele kose i tamnih očiju i obrva. Stajao je nepomičan, položivši ruke na ogradu, načinio tek jednu gestu, koja je izazvala kao neko jecanje u publici, izgovorio te riječi lagano, jasno i čvrstim glasom, a onda stao čekajući.

Za odgovor je dobio tek jedan uzdah, koji je zvučio kao da je cijeli svijet uzdahnuo, a onda je zavladala opet ona čudna tišina. Mnogi su tiho plakali, usnice su se tisućama micale bez riječi, a oči su svih bile uprte u onu jednostavnu figuru kao da su se nade svih usredotočile tamo. Tako su se valjada, ako smijemo vjerovati, pred mnogo stoljeća oči mnogih obraćale onome, koga poznajemo iz historije kao Isusa Nazarećanina.

G. Felsenburgh stajaše još neko vrijeme, a onda siđe i izgubi se.

O onom što se događalo vani, dobili smo od očevidaca ove vijesti. Bijeli zračnik, poznat već svima, koji su te noći bili u Londonu, ostao je privezan blizu južnih vratašca — u visini od nekih 20 stopa. Malo po malo doznade svjetina, tko je stigao tim zračnikom, pa kad se je g. Felsenburgh pojavio, razlijegne se najprije onaj čudni uzdah cijelim cintorom Pavlovim, a onda nastupi opet onaka ista tišina. Zračnik se spusti, njegov gospodar zakorači na dasku, a on se opet digne do visine od dvadeset stopa. Isprva su mislili, da će opet držati govor, no toga nije trebalo i poslije nekoliko časaka započe zračnik opet onu šetnju, što je London ne će nikada zaboraviti. Četiri je puta g. Felsenburgh oplovio London, ne progovorivši nigdje ni riječi i svuda ga je dočekao onaj uzdah i svuda nastala ona tišina. Dva se sata prije izlaza sunca bijeli brod naglo digao prema sjeveru i iščeznuo i odonda više nijesmo vidjeli onoga, koga s pravom zovemo Spasiteljem svijeta.

Što nam još preostaje da reknemo?

Komentar je suvišan. Dosta je reći, da je započela nova era, za kojom su uzalud uzdisali proroci i kraljevi, patnici i umirući, svi koji rade i koji su teško opterećeni. Ne samo da je prestalo takmenje između kontinenata, nego je nestalo i domaćih razmirica. O onome, koji je bio glasnik te nove ere, nemamo više ništa reći. Vrijeme će jedino moći pokazati, što on još ima učiniti.

A učinio je ovo: istočna je pogibao raspršena zauvijek. I fanatični varvari i civilizirani narodi znadu, da je vrijeme rata prestalo. »Ja ne nosim mir, nego mač«, rekao je Krist; i te su riječi bile pune gorke istine. »Ne mač nego mir«, odgovaraju oni, koji su se napokon odrekli Krista ili ga uopće nijesu nikada ni priznavali. Načelo ljubavi i sloge, što ga je prihvatio Zapad, nadvladalo je napokon i na Istoku. Ne ćemo se više utjecati oružju nego pravdi; ne ćemo vapiti za Bogom, koji se skriva,

nego za čovjekom, koji je shvatio svoje vlastito božanstvo. Vrhunaravno je mrtvo, što više, sad znamo, da ga nikada nije ni bilo. Ostaje nam da izradimo onu novu zadaću, da prinesemo svaki čin, riječ i misao na žrtvenik Ljubavi i Pravde, a to će bez sumnje biti posao od godina i godina. Svi se zakoni imaju izmijeniti, sve zapreke odstraniti; stranka se mora sjediniti sa strankom, zemlja sa zemljom, kontinenat s kontinentom. Nema više straha pred strahom, strave pred onim, što će doći iza ovoga života, ni paralize borbe. Čovjek se dugo trzao u bolovima poroda; njegova je krv tekla kao voda zbog njegove vlastite ludosti; no napokon je on sama sebe razumio i živi u miru. — Odsada će dakle u istinu biti srećni blagi, miroljubivi, milosrdni, jer će oni baštiniti zemlju, biti će nazvani djecom Božjom i naći milost«.

II.

Svršvši čitanje, Oliver se okrenu k Mabel i zagleda se u nju.

— Reci mi, draga, prošapta on: nije li sve to san?

— San? ponovi ona. — Ne, naprotiv: to je realnost, realnija od svega našeg dosadašnjeg života. Ta ti se sjećaš, da smo ga nas oboje vidjeli — njega, sina čovječjega. Da, drugoga izričaja nema o Spasitelju svijeta kao što kažu te novine. Ja sam ga prepoznala u svom srcu, čim sam ga vidjela, čim je stao na govornicu. Oko glave mu je sjala kao neka aureola. Sada razumijem sve. Njega smo čekali tako dugo, i on je došao noseći Mir i Dobru volju u Svojim rukama. A kad je progovorio, prepoznala sam ga opet. Glas mu je bio poput... poput šuma mora... tako prost i jednostavan... i tako silan. Zar ga ti nijesi čuo?

Oliver kimnu glavom.

— Ja se mogu pouzdati u njega za sve ostalo, reče mlada žena blago. Ja ne znam, gdje je On, ni kada će doći ni što će učiniti. Mislim, da ima još mnogo toga učiniti prije nego Ga sasvim upoznaju. A mi moramo čekati, ljubiti i biti zadovoljni.

Časak nastade opet šutnja, a onda Oliver opet progovori.

— Što misliš reći, draga, da On još nije sasvim poznat?

— Mislim ono, što osjećam, odgovori ona. — Ljudi su do sada znali tek ono, što je On učinio, ali ne tko je On. No i to će u svoje vrijeme doći!

— A dotle?

— Dotle morate raditi vi od vlade, da pripravite putove njegove. Oh, Oliveru, budi jak i vjeran!

Ona ga poljubi i iziđe van.

Oliver sjeđaše ne mičući se i zagledavši se po običaju u vidik, što se otvarao s njegovih prozora. Juče je u ovo doba stigao iz Pariza znajući, što se dogodilo, ali ne poznavajući čovjeka, koji je to prouzročio. A sada je poznao i Njega — napokon Ga je vidio i čuo i ostao začaran žarom Njegove ličnosti. Njegovi su drugovi od vlade osjećali to isto čuvstvo: on je njima gospodovao, zastrašivao ih, a u isti ih mah ushićivao do u dno duše.

Opet ga je vidio, kad je s Mabelom stajao na palubi električnoga čamca, što ih je nosio na jug. Bijeli je brod glatko i smjelo prolazio nad glavama ogromnoga mnoštva, noseći Njega, koji je — ako itko — imao prava da se zove Spasitelj svijeta. A onda, kad su došli doma, nađoše tamo — svećenika.

To je bio također udarac za Olivera: jer u prvi mu se čas pričinilo kao da je taj svećenik bio isti čovjek, što je pred dvije ure sišao s govornice. Bila je to neobična sličnost — isto mlado lice i bijela kosa. Mabel dakako nije to opazila, jer je Felsenburgha vidjela tek iz daljine, a i on je sam brzo vidio, da se prevario. A što se majke tiče — bilo je to strašno, i da nije bila Mabel u sobi, bilo bi se svašta dogodilo! No sad se sve umirilo, sadašnjost se čudno miješala s budućnošću.

Budućnost! Oliver se sjeti, kako mu je Mabel govorila o novim dužnostima, što će pasti na ljude od vlade. Ovi su imali realizirati princip, što se nenadano pojavio inkarniran u tom sijedom mladom Amerikancu — princip sveopćega bratstva. To će biti ogroman posao: sve se međunarodne sveze imaju stubokom izmijeniti; trgovina, politika, metoda vladanja — sve to traži radikalnu preobrazbu. I Oliver ne htjede nipošto da osjeti strah pred ogromnom perspektivom posala, što su ga čekali. Predviđao je u istinu svjetsku revoluciju, jedan kataklizam dublji od invazije Istoka, no ovaj put je kataklizam imao svrhu da pretvori mrak u svijetlo, kaos u red.

Pô sata iza toga, kad je Oliver brže-bolje objedovao prije nego što će poći u Whitehall, sjeđaše Mabel uza nj.

— Majka je mirnija, reče ona. Morat ćemo biti vrlo strpljivi, Olivere. Jesi li se odlučio — hoće li svećenik opet moći da dođe.

On makne glavom.

— Ja ne mislim ni o čemu drugom nego o onom, što mogu učiniti. A ovo prepuštam tebi, draga; ti odluči. Nego slušaj, Mabel: sjećaš li se, što sam ti rekao o tom svećeniku?

— Da je sličan Njemu?

— Da. Što misliš ti o tom?

Ona se nasmiješi.

— Ne mislim ništa. Zašto da ta dva čovjeka ne budu jedan drugome slični?

Oliver uzme iz zdjele jednu smokvu, proguta je i digne se da pođe.

— Svakako je vrlo čudno, reče on. — A sada laku noć, draga.

III.

— Majko! reče Mabel klečeći uz krevet — zar Vi ne možete razumjeti, što se dogodilo?

Ona je već bila pokušala da rastumači starici neobičnu promjenu, što se dogodila u svijetu, no bez uspjeha. Činilo joj se kao da je nešto veliko u tom, kao da bi bilo tužno, kad bi starica morala otići u mrak, ne znajući, što se dogodilo. Činilo se to kao da kršćanka kleči uz krevet Židovke na prvi uskršnji ponedjeljak. No starica je ležala u krevetu prestrašena i indiferentna.

— Majko, započe ona snova, dete da Vam opet kažem. Zar ne razumijete, da se sve ono, što je Isus Hrist obećao, ispunilo — samo na drugi način. Carstvo je Božje uistinu započelo, no sada znamo tko je Bog. Vi ste baš malo prije rekli, da trebate otpuštenje grijeha; sada ga eto imate; sad ga imamo svi, jer onoga, što Vi zovete grijeh, nema. Ima samo zločin. Pa onda ispovijed. Vi ste običavali vjerovati, da Vas ona čini sudionikom Boga, a mi smo svi sudionici Boga, jer smo ljudska bića. Zar ne vidite, da kršćanstvo izriče to tek na jedan način? Ja držim da je to bio pače jedini način za neko vrijeme — no sada više nije tako. O, a koliko je mnogo bolji ovaj način! On je istinit — istinit. Vi ćete vidjeti, da je istinit.

Ona stade na čas, trseći se da gleda u to jadno staro lice, užarene navorane obraze i suhe ruke na pokrivaču.

— Vidite, kako je kršćanstvo promašilo, kako je ljude razdijelilo; pomislile na sva ona okrutništva — na inkviziciju, vjerske ratove, na rastave između muža i žene, roditelja i

djece, na nepokornost državi, izdaju. Ne možete valjda misliti, da je sve to bilo pravo. Kakav bi to bio Bog? Pa onda — pakao! — Kako ste uopće ikada mogli vjerovati u to!... Ah, majko, nemojte ni u što tako strašno vjerovati!... Zar ne vidite, da je taj Bog otišao, da ga uopće nikada nije ni bilo, da je to bila jedna strašna utvara, i da sada svi znamo, što je istina. Sjetite se onoga, što se sinoć dogodilo, kad je došao On, koga ste se Vi tako bojali. Reći ću Vam, kakav je bio: i tih i silan i kako su svi bili mirni, i kako ga je šest milijuna ljudi gledalo. Pomislite i na to, što je sve učinio: kako je izliječio sve stare rane, kako je sada napokon cio svijet u miru i kakav će slavan život sada početi! Ah, majko, odbacite sve te stare laži — odbacite ih i budite hrabri!

— Svećenika, svećenika! promrmlja napokon starica.

— Ah ne! Ne svećenika! On ne može ništa učiniti. Ta on i sam zna, da su to laži!

— Svećenika! zastenje starica opet. — On će Vam reći; on zna odgovor.

Njezino se staračko lice trzalo od napora, a prsti su joj drhtali, prebirući krunicu.

Mabel se najednom prestraši i skoči.

— Ah, majko! kliknu ona i poljubi je. Pa dobro, ne ću više ni riječi o tom progovoriti. Promislite Vi sami sve to u miru. Ne bojte se ništa; sve je to sasvim pravo.

Sjedeći sama u svojoj sobi te večeri nije se Mabel mogla dosta načuditi kako može biti ljudi inteligentnih pa tako slijepih. A onda kolika slabost — ne misliti ni na što drugo, nego da zoveš popa! To je tako smiješno, tako apsurdno!

Ona je sama osjećala kao da je ispunjena nekim vanrednim mirom. Ispoređivala je sebični individualizam kršćanstva, koji strepi od smrti ili je u najboljem slučaju smatra prelazom u vječni život, sa slobodnim altruizmom novoga vjernika, koji ne traži više nego da čovjek živi, da se Duh Svijeta otkriva i triumfira, dok se on, jedinica, zadovoljuje tim, da se vraća u onaj izvor energije, iz koga je crpao život. U tom je času ona bila spremna da sve podnese, pa i smrt, da joj se zagleda veselo u oči i sjećajući se starice sažaljivala ju je u dnu duše.

Vrativši se u staričinu sobu prije no što će poći na počinak, vidje da ova spava. Desna joj je ruka počivala na pokrivaču, dok joj se među prstima zadržavaše još uvijek onaj čudni niz maloga okruglog zrnja bisera. Mabel pokuša nježno da joj

skine krunicu s prstiju, no ruka se stisnu još jače, a iz polu-otvorenih se usta izvi tiho mrmljanje. Kolika šteta, pomisli Mabel u sebi, da taka duša čami u toj tami!

Udaralo je tri sata i zora se već pomalo počela odražavati na zidovima, kad li je probudi žena čuvarica, što je sjedjela uz krevet staričin.

— Požurite se, gospođo, reče joj žena, gospođa Brand umire.

IV.

Oliver se vratio oko šest sati i ušao ravno u materinu sobu, gdje je našao sve gotovo.

Soba je bila puna jutarnjega svjetla, a iz vrta se razlijegalo veselo pjevanje ptica. Mabel je još uvijek klečala uza postelju držeći navoranu ruku staričinu.Materino je lice bilo spokojnije no ikada; crte su tek odražavale jedva zamjetljive sjene kao na maski od alabastra; usta su joj bila složena na smiješak. On je časak gledalo, čekajući da prođe onaj grč, što ga je stegnuo u grlu. A onda stavi ruku na ženino rame.

— Kada? reče on.

Mabel podigne glavu.

— Ah, Olivere! šapne ona — pred jedan sat... Gledaj ovo!

Ona rastavi mrtve ruke i pokaza krunicu, koja je bila u njima.

— Učinila sam, što sam mogla, reče ona jecajući. Bila sam blaga s njome. No ona me nije htjela slušati. Dozivala je neprestano svoga svećenika, sve dok je mogla govoriti.

— Draga... započe Oliver, a onda poklekne i on uza ženu, pogne glavu i poljubi ruku, što je držala krunicu.

— Ah, reče on, ostavimo je u miru, a ostavimo joj i tu njenu igračku, koju je toliko voljela!

On zaćuti.

— Euthanasia?... prošapta napokon opet nekako osobito nježno.

— Da, odgovori ona — čim sam vidjela znakove agonije. Ona se je protivila, no ja sam znala, da je to tvoja želja.

Cijelu se uru razgovarahu oni u vrtu. Oliver joj je sada izvješćivao o onom, što se radilo u White-Hall-u.

— On je odbio! reče on. Ponudili smo mu, da ćemo za nj otvoriti novo mjesto; htjeli smo ga imenovati Consultorom, no

on je pred dvije ure odbio. Ali je obećao, da će nam uvijek biti na službu. On će se doskora vratiti u Ameriku, ali će prije ispitati program, što ćemo mu ga predložiti.

— Program?

— Da, program, koji se tiče sirotinjskoga zakona, trgovačkoga zakona i međunarodnih sveza. On nam je sam malo prije sugerirao glavne tačke najprešnijih reformi.

— Jeste li o tom što raspravljali?

— Ni najmanje! To ti je baš ono, što je neobično. Ja još toga nijesam nikada vidio. on uopće ne treba da obrazlaže svoje prijedloge. A mi jednodušno pristajemo.

— A da li će ga i narod tako razumjeti?

— Ja mislim da hoće. Trebat ćemo se samo čuvati protiv reakcije. Kaže se, da će katolici biti u pogibli. Jutros izlazi jedan članak u »Eri«. Nama su bili poslani prvi otisci na sankciju. U tom se članku predlaže, da se moraju poduzeti koraci, kako da se zaštite katolici.

Mabel se nasmiješi.

— To je dakako čudna ironija, reče on. No oni imaju pravo da živu. U koliko pak smiju sudjelovati na vladi — to je drugo pitanje. O tom će biti također govora za koji tjedan.

— Reci mi još štogod o Njemu.

— A što hoćeš, da ti reknem, draga? Znamo samo to, da je on sada prva sila na svijetu. Francuska se, otkad se on pojavio, počela opet uzbuđivati; ona mu je ponudila, da bude diktator — no on je i to odbio. Njemačka mu je učinila sličnu ponudu kao i mi; Italija hoće, da joj ostane doživotnim tribunom, a Španija se zbog njega razdijelila u dva tabora.

Mabel slušaše s užitkom, izgubivši se očima u ogromnosti perspektive, što se pred njom otvarala. A tako joj se ogromnom pričinjaše i budućnost narodâ, o kojima je njen muž govorio. Ona je predočivala sebi Evropu poput jedne žive košnice, u kojoj sve kipi na sunčanom sjaju. Vidjela je u plavetnoj daljini Francusku, gradove Njemačke, Alpe, a iza njih Pireneje i suncem opaljenu Španjolsku; sve su one išle za jednim ciljem — da predobiju za sebe toga čudnog čovjeka, što se izdigao nad svijet. Svaka je od njih željela, da joj taj čovjek vlada — a on je odbio sve.

— A koliko mu je godina?

— Nema više od trideset dvije-tri. Do nedavna je živio sam za se u jednoj od zabitnijih američkih država. A onda se

dao birati u senat, držao dva tri govora i bio izabran za delegata, premda još nitko ne zna, u čem je njegova moć. A ostalo znaš.

— No što znači sve to? Od kuda njemu ta moć? Reci mi to, Olivere.

On se nasmiješi.

— Markham tvrdi, da ta moć dolazi od njegove nepokvarenosti, spojene s govorničkim darom, no to ne objašnjuje ništa.

— Ne, to ne objašnjuje ništa.

— Pravo je objašnjenje u ličnosti toga čovjeka — ili barem u etiketi, što je izvana.

— Dä, ti imaš pravo. A to su osjećali svi u Pavlovu hramu, a iza toga u ulicama. Nijesi li i ti isto osjećao?

— Ja? odvrati Oliver žarkih očiju — ta ja bih za toga čovjeka umr'o!

Oni se vratiše u kuću i tu se snova sjete starice, što je ležala gore nad njima.

— Znaš li ti, Mabel, tko je išao po toga svećenika?

— Znam.

— Dakle Phillips! Ja sam ga sinoć vidio. On se više ne vraća ovamo.

— Zar je on to sam rekao?

— Da. Govorio je vrlo uvredljivo o Felsenburghu i o svemu ovom, što se sada događa.

Iza toga se mladi ljudi uspeše u sobu, gdje je ležao mrtvac.

POGLAVLJE DRUGO.

I.

Približujući se Rimu, prema kome je zračnik plovio u visni od nekih dvjesta metara za sjajne jedne srpanjske zore, osjećao je Percy Franklin, kao da se približuje samim vratima neba, ili bolje kao dijete, koje se vraća doma. Jer ono, što je ostavio za sobom pred nekih deset sati u Londonu, pričinjalo mu se kao nešto, što sliči gornjim slojevima pakla. Bio je to svijet, gdje se Bog povukao, ostavivši ga bez nade i vjere, ali u stanju, u kojem je — premda je život tekao — falila ipak jedna bit blagostanja. Ne da nije i tu bilo iščekivanja

— ta London je bio na vrhuncu ushićenja. Govorilo se svašta: da će se Felsenburgh vratiti, da je već ovdje, da uopće nije nikuda ni otišao. Imao je postati ministrom predsjednikom, predsjednikom savjeta, tribunom sa svim ovlastima, pače kraljem — ako ne i carem Zapada. Sav će se engleski ustav preudesiti; zločina će nestati po onoj istoj tajanstvenoj moći, koja je već ukinula rat. Hrana će biti slobodna, tajna je života pronađena, više ne će biti smrti... Sve se to govorilo... A svemu je tomu — mislio je Percy — nedostajalo ono, što život čini vrijednim življenja...

U Parizu se zračnik ustavio u velikoj stanici Montmartre-a, što je nekada bila poznata kao crkva Svetoga Srca, a tu je dopirao Percy-u do ušiju šum svjetine, pijane od radosti života. Kad je opet letio nad predgrađima, vidje duge povorke vlakova, što su dovozili narod iz pokrajine u narodno vijeće, koje su sazvali zakonodavci, da riješe to pitanje. U Lyonu je bilo isto. Noć je bila vedra kao dan i puna života. Srednja je Francuska dolazila na glasovanje.

On je međutim zadrijemao, kad je hladni alpinski uzduh počeo obavijati kola, pa je tek od časa do časa zamjećivao pod nogama svečane vrhunce obasjane mjesečinom, crne dubine zaliva, srebrnasti odraz jezera i gradova u dolini Rhona. Jednom se protiv volje trgnuo, kad je mimo njih prošao jedan ogromni njemački zračnik, sav pozlaćen i rasvijetljen, sličan ogromnoj krijesnici: brodovi se pozdraviše na pô milje daljine u tihom zraku nekakim poklikom, što je naličio klicanju noćnih ptica, koje su se srele u lijetu. Turin i Genova spavahu, kad je zračnik nad njima preletio, a Fiorenca je bila tek na po budna. Kampanja je upravo izmicala ispod njih poput kakva sivo-zelena saga, a čas se zatim pomaljao i Rim. Električni indikator, što je stajao nad njegovim sjedalom, pokazivaše udaljenost od nekih sto kilometara.

On se nakopon trgne iz toga drijemeža i uze u ruke breviar; no premda je izgovarao riječi, njegove su misli bile drugdje, pa kad je svršio Primu, zatvori knjigu, smjesti se opet udobnije i umota u krzno, pa prepusti mislima slobodan tok.

Bijaše osjetio neku osobitu olakšicu, kad je pred tri dana dobio pismo od kardinala-protektora, kojim ga poziva u Rim na odulji boravak. Činilo se, kao da su se crkvene vlasti napokon uzbunile.

On redaše u mislima događaje prošlih dana, misleći na izvještaj, što će ga o njima podnijeti. Od njegova se posljednjeg pisma dogodilo sedam znatnijih apostazija u samoj Westminsteskoj diecezi: dva svećenika i pet vrlo poznatih svjetovnjaka. Sa svih su se strana čuli glasovi o buni. Percy je vidio jedan grožljivi dokumenat, koji je u formi »peticije« tražio pravo, da se zabaci sve crkveno odijevanje i nosio potpis sto i dvadesetorice engleskih i vlaških (iz Walesa) svećenika. Potpisivači su isticali, da se progonstva od strane svjetine množaju, da vlada u svojim obećanjima nije iskrena i da će se i kod najvjernijih katolika loajlnost brzo uzdrmati.

Za svoja je objašnjenja bio Percy stalan. On će reći vlastima ono, što im je već nebrojeno puta rekao, da tu nije najvažnija stvar progonstvo, nego nova provala entuzijazma za »humanizam« — entuzijazam, koji se postostručio, otkako se pojavio Felsenburgh i bio najavljen istočni mir. Čovjek se najednom počeo zaljubljivati u čovjeku. Konvencijonalni su ljudi protirali oči, čudeći se, što su ikada mogli vjerovati, da ima kakí Bog, koga ćeš ljubiti, pitajući jedan drugoga, koja ih je čarobna snaga držala u tom tako dugo. Kršćanstvo i teizam iščezavali su iz ljudskih glava kao što jutarnja magla iščezava pred suncem. Što se pak tiče njegovih ličnih nazora kao i mjera, što ih je trebalo poduzeti — sve je to bilo jasno urezano u njegovu srcu, gotovo od onoga dana, kad se bio vratio u Englesku.

Slažući tako u misli sve ono, što će reći kardinalu Martinu, nenadano se trgne i podigne glavu: pod njim je stajao hram na velikom sagu zelenila i u taj čas sve njegovo razmišljanje stade, a umjesto toga ispuni ga jedna jedina ideja ili bolje jedna jedina riječ — Rim.

On se naglo digne, iziđe iz svoga kupea i pođe prema glavnom izlazu na provi broda. Čas-dva promatraše snajni i ukočeni lik pilota, koji je stajao na svom mjestu. Taj je čovjek stajao nepomično, s rukama na čeličnom kotaču, kojim upravljaše krilima zračnika kao kazaljkama ure; od vremena bi se do vremena njegove ruke lako maknule, na što bi velika rila odgovorila poput lepeze čas dižući zračnik čas ga opet spuštajući. Tu su stajali razni električni indikatori, kojima Percy nije znao značenja: jedan je naličio barometru, označujući bez sumnje visinu, drugi je bio kompas. Napolju se izvan izbočenih prozora širilo ogromno nebo. Sve je to bilo prekrasno, mišljaše svećenik, a sve je to bilo tek jedan simptom one sile, s kojom se nadnaravno ima da bori.

On uzdahne, okrene se i vrati se u svoj kupé.

Pred njim se otvaraše neka čudna vizija, više čudna nego lijepa, a uz to nerealna poput uzdignute mape. Daleko se na desno, u koliko je mogao razabrati kroz vrata, protezaše siva crta mora, ističući se na plavetilu neba, dižući se i padajući jedva zamjetljivo kao što i zračnik sâm. Nalijevo se pružaše bezgranična zemlja, na kojoj se ovdje-ondje razabiraše po koje selo gotovo izravnano s njome ili pak ovalno plavetilo kakova jezera, a sve se miješalo s niskim masama umbrijskih brežuljaka. Pred sobom pak već prema tome kako je zračnik plovio, razabiraše svećenik prostrane konture Rima sa silnim novim predgrađima, nad kojima se kočio veliki hram, koji je bivao sve veći i veći. Jedina buka, na koju je Percy već odavna zaboravio, bio je šum, što ga je proizvodio uzduh, a ta se buka umanjivala, u koliko se umanjivala i brzina lijeta, što je padala prosječno pedeset kilometara na sat. Najednom zaori zvuk zvona i Percy osjeti odmah za tim neko čuvstvo neugode, kad se brod spustio gotovo u ravnoj crti, tako da je zateturao. Kad je opet otvorio oči, prestalo je gibanje; on je mogao vidjeti pred sobom tornjeve, krovove kuća, a dolje niže zavojitu crtu ceste, koja je bila posijana sitnim mrljama zelenila .Opet zazvoni zvono, a za njim se začu dugi slatki povik. Sa svih je strana mogao čuti topot koraka; čuvar u uniformi prođe žurno staklenim hodnikom. Ona ga laka neugodnost podiđe opet, a onda, podignuvši oči, vidje pred sobom hram, što se odrazivao sivom bojom u plavetilu neba. Posljednji udarac zvona, slabo podrhtavanje, kad se zračnik spustio na čelični dock, cijeli red licâ, tšo su izvirala na prozorima kolâ — i Percy iziđe van noseći svoj kovčeg.

II.

On je još uvijek osjećao neko nestalno gibanje, kad je sat iza toga sjedio uz kavu u jednoj sobici Vatikana; no s tim se osjećajem miješao i osjećaj ugodnosti, kad se sjetio, gdje je. Bilo mu je čudno voziti se po kamenoj kaldrmi u maloj kočijici — isto onako kao i kad je pred deset godina prvi put došao u Rim. Dok se cijeli svijet micao, Rim je mirovao — on je imao da misli na druge stvari sada, kad je duhovna težina svijeta

ležala samo na njegovim ramenima. Sve je tu izgledalo nepromijenjeno — ili bolje takvo kao da se vratilo u doba pred sto i pedeset godina. Čim je Rim pred osamdeset godina (1972) proglašen nezavisnim, počeše se sve napredne novotarije, što ih je bila uvela talijanska vlada, zanemarivati: tramwaji prestadoše juriti ulicama, zračnicima bude zabranjeno ulaziti u grad, nove se zgrade ili rušahu il se upotrijebiše za crkvene svrhe. Tako je Kvirinal postao sjedištem »Crvenoga Pape«, poslanstva se pretvoriše u seminarije, pa i sam je Vatikan, osim gornjega poda bio udešen za stanove članova Svetoga Kolegija.

Bio je to po riječima arheologa jedan neobičan grad, jedini živ primjerak starih vremena. Samo se još ovdje moglo vidjeti nekadašnje neudobnosti, strahotnih nedostataka u higijeni, inkarniran svijet, koji se gubio u sanjama. Stari se crkveni sjaj također povratio; kardinali su se opet provozili gradom u pozlaćenim karucama; papa je jahao na bijeloj muli, sveti je sakramenat prolazio smrdljivim ulicama uza zvuk zvončića i svjetlo svjetiljaka. Ta je strašna retrogresija bila neprestana podloga za teške optužbe kršćanskoga barbarluka, no svijet se tome priučio i mislio je o tom svemu tek kao o jednom dokazu, kako se praznovjerica ne može nikada pomiriti s napretkom.

Pa ipak je Percy u svem tom, što je vidio, kad je dolazio u Vatikan — u starinskoj seljačkoj nošnji, u modro i crveno bojadisanim vinskim kolima, u pločnicma posutim otpacima od zelja, u mokrom rublju, što je visjelo na ujetima, u mulama i konjima — nalazio uza svu njihovu čudnovitost i neko osvježenje. Činilo mu se kao da ga sve to sjeća, da je čovjek — čovjek, a ne bog, kako je to ostali svijet proglasivao; da je čovjek, pa zato i individualan; čovjek, pa zato zabavljen drugim interesima, a ne interesima brzine, čistoće i tačnosti.

Soba, u kojoj je on sjedio sada kod prozora sa spuštenim zastorima, jer je sunce već žeglo, zanosila ga je, činilo se još dalje od stoljeća i pô nazad. Staroga damaska i pozlate, što ih je on očekivao, nestade, pa je zato sva soba izgledala vrlo stroga. Cijelom se dužinom sobe pružao široki stô, uz koji su bili pristavljeni drveni stolci; pod je bio popločen crvenim ciglama s komadićima sagova za noge, stari su bijeli zidovi bili urešeni tek s par starinskih slika, a veliko je raspelo, okruženo svijećnjacima, stajalo na malom oltariću uz druga vrata. To je bilo sve posoblje, osim jednog pisaćeg stola, koji je stajao među

prozorima, a na njem pisaći stroj. Taj se čudno isticao u toj okolini i svećenik se sa zanimanjem zagledao unj.

Opet je nestalo tereta, što mu je tištio srce, i on se čudio brzini, kojom je ta promjena nastala. Ovdje se život činio neizmjerno jednostavan; unutrašnji je svijet ovdje više vrijedio. Pa i sama sjena Boga kao da je počivala ovdje: tu više nije bilo nemoguće predstaviti sebi da sveci bdiju i štite nas, da Marija sjedi na svom prijestolju, da je onaj bijeli disk na oltaru u istinu Isus Hrist. Percy nije bio još sasvim umiren, ali se osjećao nekako ublažen, sličniji djetetu i spremniji da se dobre volje preda vlasti, koja hoće da vlada njime bez objašnjenja. Pred dvanaest je sati bio on još u Londonu, u vrtlogu modernoga života, a sad je toga vrtloga nestalo i on se nalazio u mjestu, ispunjenu mirom i sabranošću.

Vani se začuše koraci, vrata se otvoriše i kardinal protektor uđe u sobu.

Percy ga nije vidio već četiri godine i u prvi ga čas nije prepoznao.

Pred njim je stajao vrlo star čovjek, pognut i slab, navorana lica i slabe, vrlo rijetke bijele kose, koju pokrivaše skrletna kapica. On je nosio na sebi svoju crnu benediktinsku haljinu s jednostavnim opatskim križem na prsima; koračaše lagano i nestalno, podbačajući se na teški štap. Jedini znak snage bijaše u jasnom sjaju očiju, što su se pokazivale iza spuštenih vjeđa. On ispruži ruku smiješeći se i Percy poklekne da poljubi ametist.

— Dobro došao u Rim, sinko, reče starac neočekivanom živahnošću glasa. — Rekoše mi pred pola sata, da si ovdje, no ja sam mislio, da te malo pustim te popiješ kavu.

Percy promrmlja nešto u znak hvale.

— A sada treba da se malo porazgovorimo! — nastavi kardinal, pozvavši ga da opet sjedne. Sveti otac želi da govori s tobom u jedanaest sati.

Percy se iznenadi.

— Što ćeš! Sad i mi brže živimo, sinko! Ne smije se ni časka gubiti! Ti si valjada razumio, te hoćemo da te zadržimo u Rimu.

— Ja sam u tu svrhu uredio sve svoje stvari, Uzoritosti, odgovori Percy.

— Vrlo dobro!... Mi smo s Vama ovdje vrlo zadovoljni, oče Frankline. Sveti je otac bio više puta upravo iznenađen Vašim izvodima. Vi ste mnogo toga upravo divno predvidjeli.

Percy se zažari od ugodnosti. To je bilo gotovo prvi put, da ga je netko obodrio. Kardinal Martin nastavi:

— Mogu Vam stalno reći, da Vas smatramo najdragocjenijim od naših engleskih izvjestitelja. Pa zato smo Vas dali dozvati. Trebat će od sada da nam pomažete ovdje kao savjetnik. Izvješćivati zna svatko — razumjeti ne... Vi mi se činite vrlo mladi, oče: koliko Vam je godina?

— Trideset i tri, Uzoritosti.

— A ta Vam bijela kosa podaje taki ozbiljni izgled... A sad ćete, oče, poći sa mnom u moju sobu, zar ne? Osam je sati; ja ću Vas zadržati do devet, onda ćete se malo odmoriti, a u jedanaest ću Vas odvesti k Njegovoj Svetosti.

Percy se diže s čudnim osjećajem uzbuđenosti i poleti da otvori vrata kardinalu.

III.

Par časaka prije jedanast izide Percy iz svoje sobe i uputi se da pokuca na vratima kardinalovim. Imao je na sebi svoj novi plašt, a na nogama cipele sa zaponcima.

Osjećao se sada mnogo sabraniji. U svom je razgovoru s kardinalom razložio ovom iskreno i slobodno svoje misli, opisavši starcu dojam, što ga je proizveo Felsenburgh u Londonu kao i nemoć, što je njega samoga zahvatila. On je uvjereno tvrdio, da s svijet alazi uoči pokreta, kakvoga ne pamti povijest. Pripovijedao mu je sitne prizore, što ih je sam vidio: jednu grupu, što je klečala pred Felsenburghovom slikom, jednoga umirućeg, što je zazivao njegovo ime, ogromno mnoštvo, koje je čekalo u Westminsteru da čuje rezultat ponude, što je bila učinjena tome strancu. Pokazao mu je neko desetak novinarskih članaka, koji su upravo gorili histeričkim entuzijazmom; htio je čak da i prorokuje, rekavši da će progonstva doskora početi.

— Svijet je nekako čudno uzbuden, rekao mu je on, kao u nekoj nervoznoj groznici, koja kao da ne će skoro prestati.

Kardinal mu je to potvrdio kimanjem glave.

— I mi to osjećamo, odgovorio je on.

Ostalo vrijeme starac bio nepomičan, prateći Percya svojim sitnim očima i slušajući s najvećom pažnjom.

— A što se Vaših prijedloga tiče, oče... rekao je, a onda stao... To Vas u ostalom mora Sveti Otac pitati.

Zatim je pohvalio njegov latinski, a Percy mu je objasnio kako je lojalno katolička Engleska primila papin breve, kojim je on prije deset godina odredio, da latinski ima postati za Crkvu ono, što je Esperanto za svijet.

— Vrlo dobro, rekao je starac. — Njegova će se Svetost tome osobito veseliti.

Kad je drugi put pokucao na vrata, izide iz sobe kardinal, uhvati Percya ispod ruke, ne rekavši mu ni riječi i obojica pođoše prema otvoru dizala.

Percy se nije mogao uzdržati, a da nešto ne primjeti.

— Ne mogu se dosta načuditi tomu dizalu kao i pisaćem stroju u sobi za čekanje.

— A zašto, oče?

— Ta sav se Rim drukčije vratio u davna vremena.

Kardinal ga začuđeno pogleda.

— Imate pravo! reče. I ja mislim da je tako. No meni nije nikada na pamet palo.

Švicarski im stražar otvori vrata, pozdravi ih i odvedavši ih u prvi kat, pođe pred njima do svoga kolege. Ovaj im svečano odjeven u crno i purpur, pođe u susret.

— Hoće li Vaša Uzoritost počekati ovdje jedan čas? zapita on latinski.

Percy se i starac nađoše u jednoj maloj četverouglastoj sobici, koja je bila isto tako jednostavno namještena kao i čekaonica kardinalova, podavajući u isti čas neku mješavinu ascetskog siromaštva i dostojanstva, sa svojim bijelim zidovima, oltarićem i dvjema ogromnim brončanim svijećnjacima, što okruživaše raspelo. No Percy ne imađaše vremena da se razgledava oko sebe: njegova se duša sasvim izgubila u očekivanju pohoda, što ga čekaše.

Pred njim će za čas stajati *Papa Angelicus* — onaj čudni starac, što je bio imenovan državnim tajnikom pred gotovo pô stoljeća i koji sjedaše već evo devetu godinu na papinskom prijestolju. Njegovoj je energiji za vrijeme tajništva uspjelo, da su vladanje Rimom predali papi u zamjenu za sve crkve u Italiji, koje su bile ustupljene talijanskoj vladi. Od to se doba on neprestano trudio, da učini Rim gradom svetaca. Ne obazirući se ni najmanje na mnijenje svijeta, sva se njegova politika sastojala u jednoj vrlo jednostavnoj stvari: on je neprestano i u nebrojenim enciklikama naglasivao jedno te isto — kako je naime svrha Crkve, da proizvodi u čovjeku nadnaravne

kreposti i da sve, što se radi, ima samo u toliko značenja i važnosti, u koliko koristi toj svrsi. On je između ostaloga objavio, da ako je Petar bio pećina, onda je grad Petrov prijestolnica svijeta, koja ima da daje primjer svim ostalim gradovima, a to se može dogoditi samo ako Petar vlada njome. A postavši vladarom grada on se dao na to da i vlada njime. Rekao je, da su sadašnji obreti kadri da rastresu besmrtne duše u promatranju vječnih istina — ne što bi ti obreti bili u istinu zli, jer su dopuštali, da čovjek prodire u čudne zakone Božje — nego jer u ovaj čas odviše uzbuđuju imaginaciju. I tako je on istjerao iz Rima i tramwaje i zračnike i laboratorije i tvornice izjavljujući, da za sve to ima dosta mjesta izvan grada, pa kad su se sve te uredbe preselile u predgrađa, on ih je zamijenio u gradu kapelama, vjerskim zgradama i kalvarijama.

A onda je počeo podizati k Bogu duše svojih podanika. Budući pak da je Rim sa svojim bedenima zapremao ograničen prostor, pa jer je bilo više nego stalno, da će vanjski svijet djelovati zlo na nj, zabranio je svima strancima ispod pedeset godina, da proživu u Rimu više od mjesec dana na godinu osim uz vanrednu dozvolu, koju je bilo teško dobiti. Stranci su dakako mogli živjeti izvan gradskih zidova — a to su oni u ogromnoj mjeri i činili, dolazeći na desetke tisuća — no sâm im grad nije smio dati skloništa. Papa je razdijelio Rim na »narodne« četvrti, veleći da kao što svaki narod ima svoje posebne kreposti, tako treba da sja svojim svjetlom što više može. Budući pak da su zbog toga stanovi silno poskupili, odredio je u svakoj četvrti izvjestan broj ulica, u kojima imaju stanovima ostati određene cijene, zagrozivši se izopćenjem svima, koji se ogriješe o tu naredbu. A Leonov je grad zadržao sasvim za sebe. Obnovio je opet i uveo smrtnu kazan, tvrdeći, da premda je ljudski život svetinja, a onda ljudska krepost ima biti još veća svetinja, pa je k zločinu ubijstva dodao još zločine preljuba, idolatrije i apostazije, za koje ze bila određena ista kazan. U ostalom su se u svih devet godina njegova vladanja obavile tek dvije kazni, jer su zločinci odmah našli zakloništa u predgrađima, gdje je papina vlast bila nemoćna.

No on se nije ustavio tu. Opet je poslao poslanike u sve zemlje svijeta, obavijestivši vlade o njihovu dolasku. Tome dakako nije nitko posvećivao nikake pažnje osim smijeha; no papa je mirno utvrđivao svoja prava. Od vremena se do vre-

mena pojavljivahu u svim zemljama enciklike, razlažući papine zahtjeve takim mirom kao da su oni svuda priznati. Slobodno zidarstvo kao što i demokratske ideje bilo koje vrste bijahu oštro napadani; ljudi su se opominjali da misle na svoje neumrle duše i na Veličanstvo Božje kao i na to, da će — tko prije tko kasnije — svi morati doskora pokazati račun Njemu, Stvoritelju i Vladaru svijeta, kojega je vikar na zemlji Ivan XXIV. P. P.

Takav je način djelovanja napunjao svijet najvećim čuđenjem. Ljudi su očekivali tužaljke i rasprave, tajne poslanike, spletke, proteste. A od svega toga ništa. Činilo se, kao da progres nije uopće započeo, kao da zračnici nijesu bili otkriveni, kao da svijet nije izgubio vjere u Boga i počeo vjerovati, da je on sam bog. Ovaj ludi starac sanjari tu o Kristu, o nutarnjem životu i o opraštanju grijeha upravo onako kao što su njegovi predhodnici govorili pred dvije tisuće godina. No to je bio samo jedan znak više, da je Rim izgubio ne samo vlast nego i pamet. Krajnje je vrijeme doista da se nešta učini.

To je dakle bio taj čovjek, mišljaše Percy, taj *Papa Angelicus*, što će ga za čas vidjeti.

U taj se čas otvore vrata i na njima se pojavi prelat u skrletu, klanjajući se. Kardinal položi ruku na Percyevo koljeno.

— Jedno ću Vas samo moliti, reče on, budite sasvim iskreni i ne skrivajte ništa!

Percy se digne drščući. A onda pođe za svojim vođom prema unutrašnjim vratima.

IV.

U polutamnoj sobi sjeđaše za pisaćim stolom jedna bijela figura, okrenuta licem prema vratima. To je bilo sve, što je Percy vidio, kad je načinio prvu genuflekciju. Zatim je oborio oči, pokleknuo opet, približio se i pokleknuo po treći put dižući k usnama tanku bijelu ruku, što mu je bila pružena. Čuo je kako su se vrata zatvorila, kad se digao.

— To je otac Franklin, Vaša Svetosti, reče kardinal Martin, prislonivši usta k papinu uhu.

Bijelo odjevena ruka učini znak, pokazujući na dva bližnja stolca i posjetitelji sjedoše.

Dok je kardinal lagano u par latinskih rečenica sjetio papu, da je to onaj mladi Englez, čija je korespondencija katkada tako zanimljiva, Percy se sabrao i počeo gledati oko sebe.

On je dobro poznavao lice papino iz nebrojenih fotografija; poznavao je pače i njegove geste: laki nagib glave u znak pristajanja i živahno kretanje rukama, no Percy je morao priznati samome sebi, da je živi papa bio drugačiji od onoga na slikama. Čovjek, što ga je gledao pred sobom, bio je vrlo uspravan starac srednjega stasa i sa spoljašnošću punom velikoga dostojanstva. Osobito je značajno bilo lice, u koliko ga je Percy mogao proučiti, dok su se plave oči papine obraćale k njemu. Te su oči bile vanredne, a sjećale su na oči Pija X — po onome što su istorici tvrdili: vjeđe su povlačile na njima ravne crte dajući im orlovski izgled, no ostalo lice umanjivaše taj dojam. Lice mu ne bijaše ni puno ni mršavo, nego fino izdjelano u pravilnom ovalu. Usnice su mu bile ravne i oštre sa sjenkom strasti u kretnjama, nos orlovski s finim nosnicama, brada čvrsta, a cijelo držanje glave za čudo mladenačko. Bilo je to lice plemenitosti i blagosti, no u svemu svom vidu — crkveno u najvišem stepenu. Čelo je bilo malo utisnuto oko sljepočnica, a ispod bijele je kapice virio čuperak sijede kose.

»Svećenik« — to je bila jedina riječ, koja je mogla objasniti Percyev dojam. *Ecce Sacerdos magnus!* On se divio i mladenačkom vidu papinu, jer njemu je bila osamdeset i osma, a držao se uspravno kao da mu je pedeseta; leđa su mu bila ravna, na njima glava kao u kakoga atlete, a na njoj tek jedva ovdje-ondje po koji nabor. *Papa Angelicus!* pomisli Percy.

Kardinal svrši svoja razjašnjivanja i dade mali znak. Percy se sabra, što je više mogao, da odgovori na pitanja, što će ih dobiti.

— Dobro došao, sinko! reče vrlo blag, zvučan glas.

Zalim papa obori oči, uzme u ruke jedan »pismotlak« i poče se s njime igrati govoreći pri tom.

— A sada, sinko, hoću da se porazgovorim s tobom o ovim trima tačkama: o onom, što se dogodilo, onom, što se događa, i onom, što bi se moglo dogoditi.

Percy duboko uzdahne, namjesti se na stocu, splete prste ruku i zagleda se ukočeno u papuču, što je s uvezanim križem stajala pred njim; a onda započe govor, što ga je barem stotinu puta u sebi prije toga izgovorio.

On započe najprije s temom, da su se sve sile civiliziranoga svijeta koncentrirale u dva tabora — tabor svijeta i tabor Božji. Do sada s ute sile bile inkoherentne i spasmodičke, izbijajući na razne načine: u revolucijama, u ratovima, koji su se činili više kao pokreti rulje bez reda, smjera i discipline. Da odgovori na to Crkva je svojim katoličanstvom djelovala također više raspršujući nego sabirući i ona je protiv strijelaca postavljala strijelce. No u ovo se posljednjih sto godina moglo jasno razabrati, da će se metode borbe izmijeniti. Evropa je svakako postala sita neprestanih borba; savez kapitala i rada ilustrirao je tu promjenu u gospodarstvu, mirovno ju je sudjelovanje raznih evropskih država u Africi ilustriralo na polju političkom, širenje humanitarizma na polju religije. Protiv toga centraliziranja silâ svijeta mora se postaviti pojačana centralizacija Crkve. Hvala mudrosti njenih vrhovnih svećenika, kojom upravlja svemogući Bog, crkveni se redovi stišću sve više i više. Percy stavi za primjer ukinuće kojekakvih lokalnih privilegija — među ovima i orijentalnih obreda, što ih je Istok tako ljubomorno čuvao — nadalje instituciju kardinala-protektorâ u Rimu, spajanje raznih monaških redova u jedan pod zajedničkim vrhovnim generalom. Nadalje podsjeti na najnovije dekrete, kojima se tačno određuje smisao vatikanske odluke o papinoj neprevarljivosti, na novu verziju kanonskoga prava, na veliko pojednostavljenje crkvene uprave, na privilegije, što su ih dobili misijonari. No došavši do to tačke on se naglo trgne, sjetivši se, da bi mogao izgubiti nit onoga, što je započeo, i poče slabijim glasom nabrajati događaje prošloga mjeseca.

Sve, što se do sada dogodilo, reče on, išlo je za izmirenjem svijeta, što se doista dogodilo — ali ne na osnovi božanske istine. Intencija je Boga i njegovih vikara bila da izmire sve ljude u Isusu Hristu; no ugalni je kamen bio i opet zabačen i umjesto kaosa, što su ga proricali pobožni, došlo je jedinstvo, kakvoga još nije bilo u povijesti. A to je bilo to pogibeljnije, što je sadržavalo bezbroj elemenata nesumnjiva dobra. Rat je na primjer, sudeći po svemu, imao prestati, a to nije bila zasluga kršćanstva. Ljudi su uvidjeli, da je sloga bolja od nesloge, a i to su naučili izvan Crkve i bez nje. Doista, prirodne su se kreposti naglo razvile, dok su natprirodne bile prezrene. Umjesto ljubavi došla je filantropija, umjesto nade zadovoljstvo, umjesto vjere znanost.

— Da, sinko, reče blagi glas... A onda?

— Onda?... Taki pokreti, nastavi Percy, proizvode ljude, a čovjek toga novog pokreta jest Julijan Felsenburgh. On je proizveo djelo, koje se — bez Boga — čini čudno. On je ukinuo ono razdijeljenje Istoka i Zapada; on je svojom samom ličnošću svladao međunarodne mržnje i stranačke borbe. Njegov je utjecaj na hladnokrvne Engleze sam za sebe jedno čudo, a osim toga je rasplamtio Francusku, Španjolsku i Njemačku.

Percy opisa opet čudne prizore, što ih je vidio i nabroji neke epitete, što su ih dali Felsenburghu čak i najtrezniji listovi. Oni ga nazivahu Sinom Čovječjim zbog njegova kozmopolitstva, Spasiteljem Svijeta, jer je utukao rat; drugi ga nazivahu pače... i tu je glas svećenikov zadrhtao... nazivahu ga utjelovljenim Bogom, jer je bio najsavršeniji reprezentant božanskoga elementa, što stanuje u čovjeku.

Mirno i lijepo lice, što je promatralo Percy-a, nije se ni ganulo. A on nastavi.

Progonstvo će se, reče, stalno doskora nastaviti. Bile su već jedno dvije-tri uzbune. No progonstva se ne treba bojati. Ono će bez sumnje donijeti apostázija kao što ih je uvijek donosilo, no s druge će strane donijeti i više vjere vjernima, a očistit će Crkvu od onih, koji vjeruju tek izvana. Nekađa su, u prvo vrijeme kršćanstva, Sotonini napadaji bili na tijelo — s bičevima, vatrom i divljom zvjeradi; u šesnaestom je stoljeću napadao intelektualnu stranu, u dvadesetom na vrela morala i duhovnoga života. Čini se, da će sada doći napadaj sa sve te tri strane najednom. A pri tom se treba osobito bojati utjecaja humanitarizma. Ovaj je dolazio okružen moću; on je živo hvatao imaginaciju, utvrđujući svoju istinu umjesto da je dokazuje i prodirući time u duše dublje, nego s raspravama. On je sebi gotovo izravno i bez ikaka otpora otvorio put u najtajnije dubljine ljudskoga srca. Ljudi, koji su jedva čuli njegovo ime, izjavljuju, da su mu pristaše; svećenici ga apsorbirahu kao što su nekada apsorbirali Boga u pričesti; djeca se opijahu njime, kao što se nekada mučenici opijahu kršćanstvom. Čini se kao da će duša »po prirodi kršćanska« postati »po prirodi nevjerna«. Progonstvo bi se, povikne Percy, imalo dočekati kao spas i moliti se za nj: no on se bojao da vlasti u svojoj đavolskoj lukavštini i odviše dobro znaju dijeliti otrov s protuotrovom. Bit će bez sumnje pojedinih mučeništva, pače i u velikom broju, no ona će se događati mimo vlada i ne zbog njih. Napokon će se humanitarizam zagrnuti liturgijom i svetom žrtvom, a kad se to dogodi, onda je — ako se Bog ne umješa — Crkvi odzvonilo.

Percy stade sav dršćući.

— Da, sinko. Pa što misliš, što bi se moralo učiniti?

Percy ispruži ruke.

— Sveti Oče, reče, misa, molitva, krunica — to je prvo i posljednje. Svijet poriče moć svega toga: a upravo na tu moć treba da se kršćani oslone više no ikada. Sve u Hristu — drugo ne pomaže. On mora učiniti sve, jer mi ne možemo ništa učiniti.

Bijela se glava sagne. A onda se naglo digne.

— Da, sinko... No dotle dok Isus Hrist hoće da se služi nama, mi moramo služiti. On je Prorok i Kralj i Svećenik. Mi dakle moramo također biti to isto. A što misliš ti, kako da mu poslužimo?

— Ja mislim, Vaša Svetosti, odgovori Percy, da bi jedan novi red...

Bijela ruka ispusti pismotlak i papa se nagne naprijed zagledavši se pomno u svećenika.

— Što kažeš, sinko?

Percy pade pred starcem na koljena.

— Novi red, Svetosti!... Bez habita, bez posebnoga znaka... koji će zavisiti samo od Vaše Svetosti... Slobodniji od isusovaca, siromašniji od franjevaca, skromniji od kartužana... koji bi okupljao i žene i muževe... Tri zavjeta s intencijom mučeništva... Svaki biskup da izdržava članove reda u svojoj biskupiji; upravitelj u svakoj zemlji... No što će Vaša Svetost misliti o mojoj ludoj smjelosti?... A Raspeti Hrist da im bude patron.

Papa se digne naglo, tako naglo, da je kardinal Martin ustao uzbuđen i prestrašen. Činilo se kao da je mladić pošao malo predaleko...

No papa sjede opet protegnuvši ruku.

— Bog te blagoslovio, sinko! Možeš otići... A Vaša će Uzoritost ostati još par časaka?

(Nastavit će se.)

Književnost

Ocjene novih djela.

De ecclesia Christi. Auctore Antonio Straub S. J. theologiae et philosophiae doctore, theologiae in c. r. universitate Oenipontana professore. Oeniponte. Typis et sumptibus Feliciani Rauch (L. Pustet). Volumen I. (XCII + 500) et II. (VI + 916).

U zgodan nas čas obradovao učeni profesor Straub svojim epohalnim djelom »de ecclesia Christi«.

Ta jedva da se koji dio dogmatike dandanas više napada nego li baš drugi dio fundamentalne teologije: Crkva Kristova.

Baur, Harnack, O. Pfleiderer i dr. baciše se na posao te hoće da dokažu, e naše Crkve utemeljitelj nije Isus Krist, dapače da On na to ni mislio nije. Crkva — vele — da se istom kašnje razvila u borbi za opstanak. (Dakle i ovdje evolucija **i selekcija!?**). Tko pročita 7 teza Straubovih prvog poglavlja o osnutku Crkve, morat će priznati, da je svaka teza čvrstim argumentima dokazana naprotiv pukim tvrdnjama spomenutih napadača.

Drugo nas poglavlje metodički vodi korak dalje, te nam pokazuje svrhu, vrhunaravno dostojanstvo, potrebitost i vječnost Crkve. Tude je izveden i vrlo praktični korolarij o pravoj i krivoj toleranciji.

Veoma je aktuelno i treće poglavlje: o osnutku vječne hierarhije crkvene; i to baš za naše doba, gdje se toliko viče proti svećenstvu i o klerikalizmu. Uzmi svećenstvo iz Crkve, pa si uništio Crkvu. Upravo poradi ove bitne sveze izmedu Crkve i njezine hierarhije biva, te je svaki protivnik svećenstva nužno protivnik i same Crkve. Nasuprot pak treba da odani sinovi Crkve iz laikata smatraju vazda stvar svećenstva kao takvoga i svojom vlastitom stvari.

Četvrto nam poglavlje predočuje narav crkvene vlasti uopće.

Peto poglavlje raspravlja o važnom pitanju: o nepogrešivosti Crkve.

Dobro nam dolazi ovo poglavlje napose stoga, što tu čitamo mnijenje jednog glasovitog učenjaka i o najnovijim stvarima, kao o raznim dokumentima Lava XIII. te Pija X. o modernizmu.

U šestom se poglavlju prispodablja Crkva s drugim društvima. Ovo je poglavlje puno praktičnih nauka, koje nam pokazuje odnošaj Crkve prema državi.

Sedmo poglavlje raspravlja o raznim znakovima (unitas, sanctitas, catholicitas, apostolicitas), po kojima se može prava Crkva raspoznati od krivih.

U osmom poglavlju dokazuje auktor nedostatnost znakova, što ih stavljaju protestanti za pravu Crkvu, te pokazuje, kako je samo rimo-katolička jedino prava i od Krista utemeljena Crkva.

Ovo je tek kratki pregled ovog opširnog i temeljitog djela. Vidi se kod svake rečenice, da ju je pisac dobro promozgao i da je nastojao iscrpivo građu obraditi.

No baš ova iscrpivost čini, da su rečenice obično dosta duge, a to smeta lakoći razumijevanja. Da je pisac bolje razdrobio rečenice, pa makar se na ovaj način broj stranica umnožio, posao bi čitatelja bio puno lakši, osobito u današnje doba, kad se u gimnazijama na žalost već ne uči tako temeljito latinski jezik.

Nekima se moguće sviđa, što spisatelj protivnike imenom ne nazivlje već obično veli »nonnemo« i sl. No nama se čini, da bi bolje bilo spomenuti ime, jer to čini stvar često jasnijom. Tako n. pr. gdje polemizuje o zadnjoj pomasti proti Kernu (II. p. 283—326). Tko ne zna za nazore Kernove u tom pogledu, taj može pročitati sve ove stranice, pa će na koncu morati reći: cui bono? — Nije ih razumio.

Čini nam se na dalje, da su nekoji odsjeci (n. pr. de materia extremae unctionis et poenitentiae, de iterabilitate s. unctionis, de potestate confirmandi etc.) za ovaj svezak preširoko obrađeni. Ova su pitanja u traktatu »de ecclesia Cristi« tek nuzgredna, pa im je pravo mjesto u specijalnoj dogmatici.

Napokon nam se čini, kao da pisac u nekim pitanjima, koja su još pod disputom, odviše autoritavno stavlja svoju zadnju.

Ovime smo podali kratki pregled krasnog djela Strauba. Manji nedostatci nijesu na uštrb objektivne vrijednosti ove znamenite knjige. Zato je svakome, tko se bavi apologetskom študijom, najtoplije preporučujemo.

Julius Bessmer S. J.: Philosophie und Theologije des Modernismus Freiburg i. B. 1912. Herdersche Verlagshandlung.

Još je g. 1907., 1908. i 1911. učeni isusovac B. objelodanio niz članaka, u kojima je prorešetao modernaške zablude. Nu htio je dati priručnik dušobrižnicima i pismenim svjetovnjacima i rastumačit im tri znamenite isprave: encikliku Pija X. **Pascendi**, Novi silab i antimodernašku prisegu. Stoga je pobrao one članke i proširio ih znatno, a donekle i preinačio. I evo, pod nama je omašno djelo, koje u 8° obuhvata 610 stranica.

Pisac je razdijelio djelo na tri odsjeka. U prvom razglaba modernizam prema papinskoj znamenitoj enciklici. Ponajprije crta posve kratko postanak i razvoj modernizma i glavnije modernaše, a zatim u 4 poglavlja prikazuje modernaški sustav prema enci-

klici, osvrćuć se posebice na Loisyja, pa agnosticizam, imanentizam i evolucionizam.

U drugom odsjeku raspreda pisac dekret Lamentabili ili Novi silab. U 7 poglavlja rešeta 65 osuđenih modernaških zabluda i pobija ih, koliko je potrebno, sa stajališta povijesnog i razumnoga. Konačno u 3. odsjeku radi o prisezi protiv modernizma, a dokazuje i opravdanost i potrebu te prisege.

Pisac je svoj zadatak izvršio. Podao je priručnik ne samo dušobrižnicima i naobraženim svjetovnjacima, već i svima, kojima treba kažiput u modernaškoj magli. A kako je modernizam skup svih hereza, Bessmerovo je djelo i zgodna moderna apologija katoličanstva. — Dašto, nije to djelo iscrplo svega, nije u svemu ni savršeno. Neke su stvari obrađene odviše kratko. Tako primjerice agnosticizam, imanentizam, evolucionizam. Baš bi onim, kojima je pisac svoje djelo namijenio, trebalo, ako i ukratko, razložiti bolje razvoj tih »izvana«. I neke su tvrdnje Novoga silata obrađene dosta mršavo. Ne bi škodilo, da se malo bolje obazreo na katoličku nauku, pa očevidno pokazao modernačko »katolištvo«. Nu i ovako je djelo Bessmero lijepo i uspjelo. Štiocu u velike pomaže dodano imensko i stvarno kazalo. Lijepo to djelo preporučujemo.

L. de la Vallée Poussin: Bouddhisme. Etudes sur l' histoire des religions 2. Paris. Gabriel Beauchesne & Cie, Rue de Rennes, 117. Fr. 4.

Ovo je djelo izašlo poodavno (još 1909.), nu dosele se ne mogosmo osvrnuti na nj, pa sada želimo na nj svrnuti pozornost. Zapravo je ovo skup predavanja, što ih je pisac, profesor u gandskom sveučilištu, držao u katoličkom institutu pariškom još 1908.

Istaknuvši u uvodu zanimanje i zanos za budizam i razloge, radi kojih bi trebalo budizam proučavati, osvrće se pisac u kratkim crtama na povijest budizma. Samo je djelo razdijelio na 4 poglavlja. U prvom poglavlju razglaba nauku Žakijamunija, i to najprije autentičnost vrela, pa metempsihozu, nagradu, nesupstancijalnost, nirvanu i dr.

U drugom poglavlju pretresa budističke metafizičke sustave, u trećem prikazuje filosofski i religijski budizam, a u četvrtom život budućega Bude, a u petom isporeduje budizam i tantrizam.

Sam pisac svoje djelo naziylje »Opinions sur l'histoire de la dogmatique«, a priznaje, da je u njemu dosta nedostataka, koje će s vremenom nadoknaditi. Uza sve je to djelo savjesno izrađeno.

Pisac je proučio razna vrela i djela, pa je podao vrlo zgodan pregled svakome, ko se ukratko želi upoznati s budizmom. A ko se upozna, morat će zajedno s učenim piscem dati pravo Bart. Saint-Hilaire: »Jedina je, ali neizmjerna usluga, što nam je može iskazati budizam, da nas svojim žalosnim kontrastom nađene, te još više uzmemo cijeniti neprocjenjivu vrijednost naše vjere«.

I s toga baš preporučujemo Bouddhisme.

Le Baron Carra de Vaux: La doctine de l'Islam. Paris 1909. G. Beauchesne. Fr. 4. Etudes sur l'histoire des religions, 3.

Prem je i ovo djelo izašlo poodavno, ne će biti s gorega upozoriti na nj. Danas su oči zapadnjaka uperene na Balkan, gdje dijele perje Jugoslaveni i Osmanlija, Križ i polumjesec. Lule Burgas, Čorlu, Čataldžu, Drinopolje, Skadar, Carigrad — pune stupce evropskih novina.

U znaku križa pobjeđuju naša braća, polumjesec tamni. A prem je polumjesec tjerao Evropi strah u kosti 500 ljeta, malo je ko poznavao pravo nauku islama, kojemu je polumjesec znakom. A slabo smo je poznavali i mi Hrvati, prem se dobar dio Hrvata klanja Muhamedu. Zato će djelo »La doctrine de l' Islam« u zgodan čas doći i nama.

Pisac u 10 poglavlja prikazuje nauku ortodoksnih moslima. Prikazuje muslimsku vjeru i jednoga Boga i postanak te vjere. Crta dnevne molitve, budući život, fatalizam. Raspreda o milostinji. Spominje muslimske legende o Isusu i B. D. Mariji. Raspravlja o sv. ratu. Prikazuje žalosni položaj žene i djece. Ističe misticizam muslimski, isporedujuć ga s kršćanskim; a konačno razglaba budućnost islama.

Pisac je islam dobro proučio, a u glavnom i prikazao tu religiju, koja je po njegovom sudu: »primitive et un peu barbare«. Preporučujemo svakome, ko želi upoznati islamsku nauku.

Fr. R. Garrigon-Lagrange: Le Sens commun, la Philosophie de l'etre et les Formules dogmatiques. Paris, 1909. Gabriel Beauchesne. Fr. 3.50.

Le Roy je izazvao u Franceskoj živu raspravu o vrijednosti dogmatskih formula. U raspravi je sudjelovao i pisac ovoga djela, koji je svoje članke prvom objelodanio u »Revue Thomiste«. Pisac nastoji riješiti problem o vrijednosti formula dogmatskih i dokazati, da dogmatska formula, izrečena i u filosofskom jeziku, nema drugoga značenja van ono, što joj ga daje »le sens commun« (općeno mišljenje, zdrav razum«).

U prvom dijelu ispituje autor najprije pragmatičku teoriju »zdravog razuma«. Pokazuje, da je u njoj primijenjen najradikalniji nominalizam, koji mora dovesti do toga, da se zaniječe ontološka vrijednost dogme. Usuprot toj teoriji dokazuje klasično shvatanje »zdravog razuma« u djelima Aristotelovim i sv. Tome. Spontani se razum pokazuje kao početna filosofija bića, oprečna filosofiji fenomena i postojanja. Samo prva filosofija dopušta objektivnu vrijednost načela istovjetnosti, ostale dvije moraju dopustiti mogućnost nesmisla i ostvarenog protuslovlja.

Time se pred očima razuma opravdava i filosofija bića i »zdravi razum«.

U drugome dijelu nastoji pisac dokazati, da su zdravu razumu (le sens commun), ovako shvaćenu, pristupačne dogmatske formule sv. Trojstva, Upućenja i t. d., dok se očevidno kose s filosofijom fenomena ili razvoja. Dogmatske formule ne diraju u slobodu ljudskoga duha već ga usavršuju, kao što natprirodno usavršuje prirodu. U knjizi je studija o vrijednosti modernaške kritike to-

mističkih dokaza, da Bog opstoji. Pisac se ne zadovoljuje suhoparnom kritikom, već nastoji utvrditi čvrsto istinu, da opstoji Bog apsolutno jednostavan i nepromjenjiv, različan od svijeta. Lagrangeovo će djelo dobro doći osobito mlademu naraštaju, koji se zanima za velike probleme.

V. Palunko, t. B.: Odgovor na kritiku »Malta ili Mljet« o mojoj Meliti. Zagreb, 1912. Tiskom Hrv. kat. tisk. društva.

Spomenuli smo, prikazujuć kritiku »Malta ili Mljet?«, što je napisao dr. R. Vimer, da je potkana ujedljivom žicom, ako i obiluje znanstvenom spremom. Presvijetlome se piscu »Melite« dalo na žao, što se proti njegovu nazoru digla dva domaća profesora. »Pa da su napala ozbiljnom kritikom, ni po jada, nego uvredama!« Da ne bi uz kritičare pristali i drugi, pisac se Melite dao na odgovor. Redom slijedi prigovore dra Vimera i odbija ih. Na gdjekojem mjestu izbija klin klinom, pa i sam piše ujedljivo.

Preporučujemo i ovaj odgovor (pretiskan iz »Bogoslovske Smotre«), kao što preporučismo i »Melitu« i kritiku Melite. Neka se bistre pojmovi!

Mirko Čunko: Priručnik za vođe hrvatskih katoličkih društava. Izdao Zbor duhovne mladeži zagrebačke. Zagreb, 1913. Tiskara Hrvat. kat. tisk. društva.

Dugo smo spavali. Prenuli smo se, kad je neprijatelj posijao kukolj po našoj njivi. I kad se prenusmo, dremovni ne znađasmo, što bismo počeli. Organizacija nam bijaše svima na ustima, a ne znađasmo, kako bi se organizovao narod. Svak je tražio upute i savjeta, pa je posao išao polako. Bila je prijeka potreba, da se izdade priručnik za organizatore. Hvala Bogu, evo ga. Osvanuo je baš u horu. A sadržava sve, što je za vođe najpotrebnije. Razdijeljen je na 4 glave. U prvoj se raspreda o društvima uopće, pa o organizaciji omladine i posebnim društvima: omladinskim, šegrtskom i djetićkom. U drugoj se glavi radi o osnutku društva, o agitaciji, o pravilima i t. d. U trećoj se razglaba o upravi društva, o knjigovodstvu, o knjižnici i o poslovanju blagajnika. U četvrtoj se glavi prikazuje život i rad društva: promicanje vjere i ćudoređa, dušobrižništvo, pučka prosvjeta, rad društva na polju narodnosnom i socijalnom, buđenje osjećaja za ljepotu, zabave i odmor. U dodatku se prikazuju ponajglavnija katolička društva. Dodana je i tablica za računanje kamata, a konačno pravila hrv. kat. prosvjetnog društva.

I vrijedni je pisac i marni Zbor zadužio hrvatski katol. svijet ovim vrlo praktičnim priručnikom, koji preporučujemo svim vođama naših društava, napose župnicima i kapelanima. Cijena mu je samo 1 K.

Episkop Silvestr: Pravoslavno dogmatično bogoslovie. Tom I. Prevod ot ruski. Izdanie na Sv. Sinod na blgarskata crkva. Bezplatna priturka na »Crkoven Vestnik« (inače je cijena djelu 3 L.) Sofija 1912. Pečatnica na S. M. Stajkov.

Sv. je Sinod bugarske nesjedinjene crkve izdao već u svojoj nakladi lijepi broj knjiga teološkog sadržaja, pak je evo i ovim djelom obogatio svoju nakladu.

Auktor je ovog djela pok. episkop Silvestar, čija djela uživaju veliki ugled u ruskoj bogoslovskoj literaturi. Djelo je izašlo g. 1877. a obasiže u originalu pet svezaka. Na bugarski ga prevedoše marni pregaoci na polju bogoslovske bugarske literature, arhimandrit Makarije, Dr Caukov i Bakalov.

Ovaj se prvi svezak dijeli u glavnom na dva dijela. **U prvom je dijelu** uz uvod u dogmatiku i historijat dogmatike, a prevodioci dadoše još na početku djela i nekrolog episkopa Silvestra. U historiji su dogmatike prikazani najglavniji dogmatičari i njihova djela od početka pa do prve polovine 19. vijeka. Auktor je imao pred očima u zadnjem dijelu historijata ponajpače ruske dogmatičare. Dobro bi bilo, da su prevodioci taj dio samostalno preradili i proširili, dodavši još i dogmatičare ostalih autokefalnih crkvi; još se je i kod pravoslavnih od prve polovine 19. vijeka dobrano na tom polju pokročilo. Uz historijat se pravoslavne dogmatike nalazi i historijat rimo-katoličke i protestantske dogmatike. Historijat rimo-katoličke dogmatike ide od raskola do prve polovice 19. vijeka. Do raskola je obrađen usporedo s pravoslavnom dogmaikom. Dobro bi bilo, da su i ova dva potonja historijata samostalno preradili i upotpunili. Skolastika se ne susreće baš najsimpatičnije.

U drugom se dijelu raspravlja o traktatu, de Deo Uno. Kod episkopa se Silvestra naziva »Bog u samom sebi«. Episkop Silvestar ima svoj način u dokazivanju i raspravljanju, mimoilazeć skolastičnu metodu, koja je uobičajena kod katoličkih dogmatičara. A baš zato je ta dogmatika za nas zanimljiva. On se obazire ponajviše na sv. oce, te mu njihove riječi služe kao premise, iz kojih vadi logički zaključak. To se najljepše opaža kod dokaza o opstojnosti Božjoj. Spomenute su još i protivničke teorije kao Leibnitzova, Kantova, Jakobijeva i ostale.

Djelo mnogo kvare mnoge tiskarske pogrješke, kojih ima u izobilju na svakoj stranici, osobito u tuđim riječima. Na to neka bolje pripaze prevodioci, kad budu izdavali ostale svezke. Što šta se još ima prigovoriti vanjskoj opremi i lošemu papiru, što međutim ne oduzimlje vrijednost djelu. Savjetovali bi prevodioce, da dodadu na koncu čitavog djela alfabetsko kazalo, kad ga već nijesu dodali u prvom svesku. Tim bi bilo djelo preglednije i praktičnije, pogotovo, ako bude služilo kao udžbenik u bogoslovskim učilištima.

Djelo preporučamo svima, koji znaju bugarski i zanimaju se za bogoslovsku literaturu naše braće nesjedinjene.

Vladimir Vučić.

Der neure Geisterglaube. Tatsachen, Täuschunge und Theorien. Von **Dr. Wilhelm-Schneider,** weil. Bischof v. Paderborn. Dritte, vermehrte Auflage. Bearbeitet von Dr. **Fr. Walter,** Professor an der Universität München. Verlag von **Ferdinand Schöningh in Paderborn** (1913.) VIII. u 610 Seiten. Cijena 10 M.

Duhoviti, sad već pokojni, njemački biskup Dr. W. Schneider obogatio je njemačku bogoslovnu i filosofsku literaturu prekrasnim djelima. Spomenut ću samo glasovito djelo »Das andere Leben« (u istoj nakladi), gdje nam pisac tako divne riše utjehu drugog života u ovoj dolini suza. I ovaj put šalje zaslužna knjižara F. Schöningha djelo Schneiderovo o vjeri u duhove, što ga nanovo obradio monakovski profesor Dr. Walter.

Spiritizam je moderna bolest naše inteligencije, koja se od vjere udaljila. Mi možemo i ovdje razlikovati više stupnjeva. Iz oholog se Kantova racionalizma rodio materijalizam, učinivši iz čovjeka nepogrešivog anđela. Ta, postavljen na svoje noge, čovjek je sam sebi gospodar, gospodar višeg i nižeg života, mora da sve sebi podloži, da iz svega vuče korist za svoj »ja«. I tako eto nas kod praktičnog materijalizma (str. 1.) No sada istom nastade boj! I »maleni« htjedoše uživati. Što se dogodilo? Masa se ujedinila u socijalizam pa udri po kapitalu. »Viši« se pobojaše za svoj »ja« i baviše se u naručaj Hartmanova te Schopenhauerova pesimizma str. 4.) Ali to boli, pa daj potraži neko biće bez tijela — ali sebi jednako, koje će te tješiti. Evo religije spiritizma! Čitav je inteligentni svijet u jedan mah napunio svoje salone medijima i odsada tražilo se pomoć kod duhova naših pokojnika.

Dužnost je dakle zdrave znanosti da ispita probleme spiritizma. Naš je pisac ovu temu upravo majstorski obradio. Iza uvoda riše on početke spiritizma kod poganskih naroda. Nije bilo nit će biti naroda, koji ne bi vjerovao u život preko groba. Iz te se vjere izrodio eksces, t. j. duh je ljudski tražio općenje sa svojim pokojnim zemljacima, prekoračivši granicu. Taj je spiritički eksces osobito zahvatio istočne narode (Samani, fakiri u Aziji: str. 33). Ostaci poganskog spiritizma nađoše u srednjem vijeku odziva u t. zv. vračarstvu (65 str.) Sad prelazi po malo autor na moderni spiritizam Andrewa, Jackson Davisa i Aksákowa, te razlaže njihovu nauku (str. 132.) o spiritizmu. Ova dvojica preteče su spiritizma u naprednom svijetu, naročito među inteligencijom. Da je spiritizam osobito ovdje naišao na čvrsto tlo, nije potrebno dokazivati. Kome nije poznata Mis Florence Cook (u Americi), te pojava duha »Katie King«, i istraživanja prof. Cookesa na polju spiritizma! — U petom je poglavlju pisac osobito prekrasno riješio pitanje o odnošaju spiritizma prema kršćanstvu (str. 227-270).

Etička je strana spiritizma, kako nam nebrojeni primjeri dokazuju, na niskom stupnju. Ona silna ubojstva, ona strastvena seksualna ljubav plod su općenja sa medijama u spiritizmu. (VI. poglavlje). Da je znanost obračunala sa spiritizmom, autor je jasno obrazložio u VII. poglavlju, gdje se spiritističke pojave iznose pred forum eksaktne i spekulativne znanosti. Ovdje pada spiritizam, vrijednost mu je puka »ništica«.

U drugom se dijelu Schneiderovog djela razlažu spiritističke teorije. Prvo mjesto zauzima t. zv. »teorija varke«. Za ovu je zauzet profesor Wundt. Nikakva objava duha, već puka varka gospodara

medija zasljepljuje prisutne. Možda bi bilo bolje, da je pisac ovu teoriju stavio na posljednje mjesto, jer bi to bio prilični udarac na sve ostale teorije. Slijedi **teorija halucinacije:** sve je iluzija i san, što se dade dokazati psihološkim činjenicama (str. 386.) Zatim »teorija mekaničkih, vitalnih i psihičkih sila« (str. 415), te nekoliko riječi o telepatiji. Ponešto zastarjela teorija jest teorija »magičke sile«, po kojoj čovjek kao »mali bog« opći sa duhovima (str. 450). — Bilo spiritista, koji htjedoše da nadu u ovom tajinstvenom labirintu neku »zlatnu sredinu«. T. j. spiritističke su pojave, pojave nekih neznanih, nepoznatih sila, koje nijesu, nit će ikad biti čovjeku dokučive. Posebno mjesto u spiritizmu zauzima »spiritistička teorija«. Dijeli se u tri dijela: a) općenje sa dušama pokojnika; b) spiritizam jest pojava đavla; i c) američki okultizam, dakle igra nekih posrednih duhovih bića (t. zv. geodemoni (510). Nešto sličnog čitamo u »Hamletu« velikog Shakespeare-a. — Veoma je interesantna teorija profes. Zöllnera. U njega su sve spiritističke pojave, bića u četirima dimenzijama. Sa četvrtom se dimenzijom već bavio More.. On ju je u svom djelu »Enciridion metaphynium« (1671.) nazvao »spinitudo essentialis« (Wesensdichtigkeit). Na tom polju poradiše također prof. Rieman (1826.—1866.), Mach i Helmholtz i mng. dr. Ovaj fizičko-geometrički pokušaj, protegnuše mistik Oetinger i prof. Zöllner na duševne moći. No ostadoše osamljeni. U ostalom ova teorija nije drugo doli prosta stafaža spiritizma (564.) Čuveni je autor prekrasno riješio svoju zadaću razloživši t. zv. demonsku teoriju čitavog spiritizma. Djelovanje je dobrih duhova u materijalnomu svijetu ovisi jedino o svevišnjoj volji Božjoj te imade svrhu, da proširi slavu Svevišnjega i spas ljudski (S. Thlg. I. 112. a. 1. c. a.) Budući da je spiritizam daleko od ovog cilja, autor imade pravo, kad veli, da su spiritističke pojave skopčane sa demonom. Ta vjera je u demonske sile zarazila veći dio našeg inteligentnog svijeta. Odbacivši osobnog Boga, dao se svijet na kult đavla, kako krasno piše sv. Pavao: Jer prezreše ljubav prema istini... zato dopusti Bog da bludnja gospodari, i da vjeruju laži (2. Tesal. 4.)

Mi djelo učenog dr. Schneidera od srca preporučujemo. Dobro će doći inteligentnim osobama. Ta i kod nas ima spiritizam svojih pristaša, i kod nas pada vjera u osobnog Boga, a njeno mjesto uzima vjera u demone i razne druge čarolije.

S. B. M.

Časopisi.

Bogoslovska smotra. G. IV. br. 1. Zagreb 1913. Dr Drag. Peček: Pontifikat Bonifacija VIII. — Petar Vlašić: »Sjedi ob desnu Boga Oca. — Dr. Rudolf Vimer: Istočni običaji i sv. Pismo. V. Zaruke. — Dr Josip Marušić: Indultum Leoninum et indultum Pianum. — Odredbe sv. Stolice. — Bilješke iz bogoslovske literature. — Recenzije. — Pregled časopisa.

Bogoslovski Glasnik. Sr. Karlovci, 1912. g. XI. knj. XXII. sv. 3—5. U ovim brojevima imade mnogo članaka to originalnih to prevedenih. Zanimljiv je Vitkovićev članak: Dabrobosanski mitropolit Gavrilo Avramović ili gomirsko ili žumberačko vladičanstvo. Pisac je u zgodnoj formi iznio sve, što misli, da bi moglo osvijetliti ovo zanimljivo pitanje. Iznio je i mnogi starinski rukopis iz gomirskog manastira, koji će dobro doći poznijim povjesničarima. Kako članak radi o osnutku manastira gomirskoga i o gomirskom vladičanstvu, moći će poslužiti i kojem našem crkv. povjesničaru. Dr Stefanović nastavlja Uvod u Sv. Pismo Novoga Zaveta, kad svrši radnju, obazret ćemo se na nju. Vladimir Dakić izrađuje po Stieglitzu i Veberu: Ogled iz katiheza za IV. razred osnovnih škola. Pisac je dobro učinio, što je posegnuo za Stieglitzovim katehezama, pak ih preradio u vrlo zanimljivoj formi i upleo u njih mnogo poučnog zrnca iz narod. pjesama. Ostale se radnje bave većinom crkvenim životom našega pravoslavnog sveštenstva. Šteta, što su premalo u ovom časopisu zastupane apologetske radnje. A baš takvih i najviše treba u današnje vrijeme. **V. V.**

Čas. L. VII. zv. 1. 2. Ljubljana, 1913. Dr A. Ušeničnik: Krščanski idealizem. — Dr J. Adlešič: Kulturni, gospodarski in socialni pomen stanovanjskega vprašanja. — Dr F. Stelè: Valvasor. — Dr Fr. Trdan: Iz zgodovine bogomilov. — Fr. Terseglav: Izlam. — Dr. Jos. Gruden: Konštantinov jubilej. - Dr. A. Ušeničnik: Monizem. Dr. Jure Adlešič: Stanovanjska politika v Belgiji, Angliji in Nemčiji. — Obzornik.

Luč g. VIII. br. 1.—12. U tih 12 brojeva ima lijep niz uspjelih, pa i krasnih, pjesama i zgodnih crtica, ima zrelih ocjena, a nađe se tu i tamo i lijepih misaonih članaka, u kojima se rešetaju suvremena pitanja. Napominjemo: Religija prema nacijonalizmu — Američke gospodarsko-političke prilike — Spaljivanje mrtvaca — Na putu do naše književnosti— (A kad će pisac nastaviti svoje članke u »H. S.«? Čekamo). — Naša trijeznost — Novine i kapital — Vjersko jedinstvo Slavena i novi položaj na Balkanu — Bit nacijonalizma — Naša kultura — Temelji modernizma — Jeus Johannes Joergensen — Giovanni Pascoli — Moderne Novine — Crteži iz francuske književnosti. —

Čini se, da je sadašnja »Luč« početak hrvatskoga katol. književnog lista. Savjesni urednici uvrštuju samo ono, što je zrelo. Polako će se okupiti i stariji književnici oko »Luči«, dok će se počbetarci vježbati u »Vilingaju«, i mi ćemo neopazice imati krasan časopis. Trebalo bi svakako nastojati, da dr Ljuba Maraković dođe u Zagreb, pa da zajedno s Grgcem (ako se i ne slažu u svemu) uređuje »Luč«. Mimogredice preporučujemo, da se malo bolje pripazi na čvrstoću i jedrinu jezika. Neka nam ne zamjeri osobito S. Filipović, kojemu je Beč pokvario jezik. (Hvala Bogu, da nije i srce!) Bez »Luči« ne smije biti poštene hrvatske kuće.

Serafinski perivoj. God. 27. br. 1.—3. Sarajevo, 1913. M. Talija: Religijozna skepsa i inosmjerni pravci u kršćanskoj Apologetici. — O. P. Vlašić: Još o plagijatorstvu Davorina Trstenjaka. — Dr. Jozo Dujmušić i bosansko-hercegovački Franjevci. — Dr. Jelenić: K problemu konkordata sa Srbijom. — Mirko Jukić: Jedan zaboravljeni odgovor. — Fra Jozo Zvonigradski: Historičko-geografičko (zašto ne: historijsko- geografijsko?) društvo bosanskih Franjevaca. — Vjesnik. — Književna smotra.

Voditelj v bogoslovnih vedah. L. 16. zv. 1. Maribor, 1913. — Kavčič: Simbolika v novem zakonu. — Pavlica: Socializem in pastirstvo. — Singer: Opravilnik gozdanjske župnije na Koroškem. — Vrhovnik: Iz zapuščine Antona Krempla. — Iz duhovnega pastirstva. — Cerkveni pregled. — Slovstvo.

Vrhbosna katoličkoj prosvjeti. G. 27. br. 1.-7. — Dr. F. Binički: Kršćanstvo i katolištvo. — Iv. Jablanović: Milanski Edikat tolerancije. — N. B.: Zašto smo još tako daleko? — † Josip, nadbiskup: Korizmena okružnica vjernicima. — Znamenit govor pape Pija X. — Jedan belgijski Vinko Paulski. — Ivan Jablanović: Šta nas uči komporativna filologija? — Pokret za uniju Bugarske g. 1860. — † Josip, nadbiskup: Okružnica svećenicima. — Dr Dragutin Kniewald: Milanski edikat i Konstantinov slavoluk. — Okružnica naših biskupa. — Dr A. Živković: Hajka francuska na biblijski zavod u Rimu. — A. B.: Katolička crkva u Grčkoj. — René Bazin: Kršćanska dobrotvornost. — A. M. Sporšić: Jedan prijedlog u hatar katol. publicistike. — Matija Manjarić: Naši »Salezijevci« i »Jerinimovci«. — Ivan Jablanović: Romanovići u Rusiji 1613.—1913. — Ambrozije Benković: Johannes Jörgensen. — A. B.: Katolička crkva u dosadanjoj Evropskoj Turskoj. — Z. D.: Narodne Novine protiv katoličke vjere i morala. — Vjesnik. — Prosvjeta. Osim toga i više lijepih pjesama, osobito biskupa Šarića.

Kako je prijašnji urednik, Msgr. Dr Dujmušić obolio, preuzeo je uredništvo vješti pisac dr A. Buljan. Želimo mu jednaku sreću i blagoslov u radu, kako su uživali njegovi predšasnici; a svim piscima preporučujemo, da mu olakšaju teret.

Crkoven Vestnik. Sofia 1912. Br. 38—62 i 1913. 1—13 osim ratnih vijesti donaša i drugih zanimljivih vijesti kao: Krstat i polumesecat. Najvazvišenijat dlg, Saglašenieto na Balkanite i crkvata, Od pobêda kam kultura. A donaša literarnih članaka, koji rade ponajviše o balkanskom ratu, kao n. pr.: Slučajni draski. Šte si dojde za Koleda, Nošten pohod, Pismo na blgarski geroj kam svojata majka. Radnje su bogoslovskog sadržaja rijetke, no držimo, kad rat mine, da će marljivo nastaviti saradnici „Crkovna Vestnika“, da nadoknade sve ono, što je zaostalo zbog rata. **V. V.**

Ateneum kapłańskie. Włocławek, 1913. R. 5. Z. 1.-3. Među raspravama su najznamenitije: Religia rzymska starożytna — Porównawcza historya religii — Anomizm J. M. Guyan — Zarys strofki hebrajskiej. — Obilate su: Sprawy religijne, pa Przegląd naukowy, Recenzye i Krytyki, Notatki bibliograficzne i dr. S ve-

likom će korišću čitati krasni taj časopis i svjetovnjak, a napose svaki svećenik.

Časopis katolického duchovenstva. L. 79. s. 1.-3. Praha 1913. Dr. Jos. Slaby: Pojďme až do Betlema — Dr. Jan Konečny: Moment konsekrační a Velebná Svátost ve vychodní církvi. — Dr. Frant. Reyl: Poměr individua ke společnosti. — Dr. Jos. Smrček: Společenské problemy v lištech sv. apoštola Pavla. — Dr. Fr. Kryštufek: Emancipace katolíku ve Velike Britanii a v Irsku. — Dr. Jos. Novotny: „Za svobodu svědomi". — Dr. Fr. Hranovsky: Svoboda a věda. — Dr. Jos. Slaby: Jericho.
Ima i drugih rasprava. Obilat je Směs i Literatura.

Museum. Časopis bohosloveň českoslovanskych. R. 47. č. 1. 2. Brno 1913. Osim pjesama, vijesti i dr. ima i obilje vrlo zgodnih članaka. Ističemo: Václav Beneš-Třebizsky jako kněz a vychovatel. — Voda viera. — Vyznam idei Cyrillo-Methodějské. — Roz mluva o Zmrtvychvstání Páně. — Preporučujemo osobito našim bogoslovcima. Ne bi škodilo, da se i njih koji češće javi u „Museumu".

Przegląd Powszechny R. 30. Nr. 349.—352. Osim obilatoga književnog pregleda i vjesnika imade tu sva sila rasprava. Ističemo samo one, koje mogu zanimati svakoga: Nowe drogi w wykształcenin przemysłowem. — Najnowsze teorye estetyczne — Z twórczości Roberta Hichensa. — Fakt powszechności religii w świetle pewności samorzutnej. — Emigracija ludu i program ochronny. — Religijny moment w belletrystyce naszejlo to jest scholastyka?

Niva, časopis posvjačena spravam cerkovnim i suspiljnim. R. 10. 10. č. 1.—8. Ljviv, 1913. Izmed lijepih članaka evo nekojih: Presv. Evharistija jako oseredok vihovanja. — Najstarši hristijanjski apoljogeti. - Nevrastenija jak vorog dušpastirja. - Značinje Evharistiji v žitju hristijanina. — Obilna je Cerkovna litopis i Vsjačina..

Ad Špaldák: Acta academiae Velehradensis. Pragae Bohemorum, 1911. A. VII. Nr. 1.—4. Ova su »Acta« zapravo nastavak časopisa »Litterae Slavorum theologicae«, što su ih izdavali dr. Podlaka i dr. Tumpach.
U svakom svezku imade rasprava i ocjena. Rasprave raspredaju većinom pitanja, kojima bi se moglo pospješiti jedinstvo istočne crkve sa zapadnom, a u ocjenama se prikazuje napredak bogoslovne knjige u svih Slavena. Upozorujemo na rasprave: M. Jugie: de Concept. Immacul. B. M. V. apud Russos saec. XVII. — Dr. Leonini: Quomodo Leonis XIII. studia veteris discordiae tollendae in Russia aestimata sint. — A: Salaville: De »quinivertice ecclesiastico corpore« apud S. Theodorum Studitam. Zanimljivi su i drugi članci.

Acta... A. VIII. Nr. 1.—3. A. Špaldák: Qua ratione probari tentantum sit »Filioque« potius dicendum esse quam »per Filium«. — A. Palmieri: De Orientalium in schismate defendendo peccatis. — Georgii Coresii, de processione Spiritus S. dialogus in latinum a G. Križanić conversus....
U oba je godišta obilat pregled djela, prikladnih da se prouče preporna pitanja i pospješi jedinstvo, a još obilatiji pregled slavenskih bogoslovnih djela. Držimo, e je baš sada svanuo čas, da se žilavo i živo poradi oko jedinstva Crkve medu našom raskolnom braćom; a mislimo, da bismo baš mi Hrvati imali biti most, koji će slavenski Istok sjediniti s Crkvom. Preporučujemo stoga »Acta acad. Velehr.« i sve nastojanje te akademije. Akademija medu inim izdaje i **Nomenclator literarius theologiae orthodoxae russicae ac graecae recentioris,** što ga je napisao Aur. Palmieri, O. S. A. Ko se god bavi raskolničkim pitanjem, dobro će mu doći.

Civiltà Cattolica Qu. 1501.—1507. Roma, 1913. Suvišno bi bilo nabrajati sve lijepe rasprave i ostalu sadržinu, pa samo spominjemo najzanimljivije: Le feste centenarie dell'editto constantiniano e il dovere dei cattolici. — Gli Evangeli secondo s. Marco e s. Luca giusta le risposte della commissione biblica. La stampa grande potenza. — Le apparizioni del corpo astrale. — La santità secondo W. James. — La conversione di Constantino Magno e la Chiesa all'inizio del secolo IV. — Il corpo mentale — La moderna teoria biochimica e le ultime ricerche scientifiche — La guerra di Constantino contro Massenzio e le apparizioni miracolose della Croce e del Salvatore...

Razòn y Fe. A. XII. Num. 137.—140. Već smo češće isticali, da je ovaj časopis u svakom pogledu jedan od najboljih i po gradivu i po obradbi. Teško bi bilo iscrpsti i sadržinu ovih svezaka. Evo nekih rasprava: Sobre las huelgas ante la Moral y el Derecho. — La educacion naturalista. — Sobre los elementos esenciales de la bienaventuranza formal. — La pena de muerte ante los eternos principios de verdad. — La pena de muerte ante el coeficiente de variabilidad.

Revue des sciences philosophiques et theologiques. A. VII. N. 1. Paris 1913. — Tri su rasprave: L'évolution de l'intellectualisme grec de Thales á Aristote. — Phases principales de l'histoire de l' ethnologie. — Premiers travaux de polémique thomiste. — Obilati su Bulletins. — Cronique i Recension des Revues.

Historisch-politische Blätter Bd. 151. H. 1—6. Vom Wesen christlicher Kunst. — Das Alter des Urmenschen. — Die Frauenbewegung im Lichte der öffentlichen Meinung. — Bemerkung zur modernen Kunst. — Politische Erziehnung. — Das übernatürliche das natürliche Recht der Kirche auf die Schule. — Die römische Frage. I drugi su članci lijepi, zaobljeni.

The Month No. 583.—586. London, 1913. The Work before the Catholic Social Guild. — Are divorce laws a social necessity? — The ancient church of Wales. — The Eve of catholic emancipation.

— Anglican Points of view i dr. Vrlo su obilata i zanimljiva **Miscellanea.**

Pastor bonus. Trier, 1912. Jhrg. 25. H. 1-3. i 1913. H. 4-5. Ova vrsna teološka smotra ulazi već u 25. god. U njoj je u izobilju mnogo članaka svih područja bogoslovije. A uz doktore ima i mnogobrojni niz suradnika župnika i kapelana. Prigodom 1600 godišnje bitke kod milvijskog mosta piše Dr. Willems: Der 28. Oktober — Ein Gedenktag des Christentums. Radnje je lijepo i opširno pisana, te nam doziva u pamet sve one dogodaje, koji su se zbili neposredno prije milanskog edikta. U njoj donaša takoder i milanski edikat u prijevodu. Kako se danas ponajviše napada sakramenat sv. pokore, baš u zgodan čas došao članak: Gegenwärtiger Stand der Forschung über Busse, Beichte und Beichtsiegel. Zanimljiva je radnja Dr. Lübecka: Das Kultusgebäude der Griechen, koja će zanimati sve prijatelje istočne liturgije. Radnju je autor nešto opširnije izradio nego u svojoj knjizi: Die christlichen Kirchen des Orients. Od ostalih su članaka zanimljivi Die Internationale Marianische Kongress zu Trier, Weihnachten, Roma locuta, a osobito je vrijedan članak: Rekrutenfürsorge auf dem Lande, da se promozga, pa da se i u nas što više pripazi na ovo zamašno pitanje. Zum Wiederaufblühen des Skotismus i dr. Od lanjske se godine nastavljaju zanimljive vijesti: Polykarpmartyrium i Die Sedisvakanz des Päpstlichen Stuhles und ihre Wirkungen. **V. V.**

Petrus-Blätter. Trier, 1913. 13—28 H. Kako već istakosmo, ovaj krasni tjednik donosi u svakom broju lijepih, jezgrovitih, čisto katoličkih članaka. Evo na razmišljanje: Sterne, Kompass und Steuermann. — Die politik des Kreuzes. — Der Vorkämpfer einer südslavischen Petrus-Garde. (Biskup Mahnić). — Die Liebe zum Papste. — Wo hollen wird stehen? — Auf den Pfaden der Jansenisten. — Die moderne Theosophie — eine Gefahr für unser Geistesleben. — Katholizismus und Patriotismus. — Frau und Politik.

Soziale Kultur. 33. Jahrg. Heft 1.—4. M. Gladbach, 1913. Kako je ova izvrsna socijalna smotra znala oko sebe okupiti svu silu vrsnih saradnika, kojih se pero odlikuje i učenošću i zanimljivošću, nema nikog, bavio se bilo kojom granom socijalnog pitanja, koji ne bi u njoj našao bilo štogod, što će ga zanimati. Da spomenemo samo nekoje rasprave.

U raspravi: Die staatliche Reglementierung der Prostitution und ihre Reforme, crta J. Weydmann prostituciju u Njemačkoj, koja tamo osobito cvate, a nailazi na zaštitu same države. Kori slab, bolje nikakvi nadzor nad prodajom ljudskog mesa, premda to užasnim svojim posljedicama donosi državi ogromnih šteta. Milijuni se troše na posljedice prostitutstva, koji bi se drukčije mogli potrošiti u kulturne svrhe. Država mirno gleda one stotine tisuća prostitutkinja, gleda, gdje javno ćudorede sve niže pada, a s njim dakako i sposobnost, energija naroda.

Dr Flügler raspravlja o dobrim i zlim stranama kartela, koji s jedne strane štite domaću produkciju, s druge pak strane uništavaju mali obrt. Dr Ditscheid u članku: Heidenmission und Deutschtum dokazuje, kako su Nijemci »srce u organizmu evropskih naroda« osobito pozvani da vrše kulturmu misiju u necivilizovanim krajevima. Nijemac je, ako itko, ustrajan, marljiv, hrabar, pa tako i sposoban da bude vijesnikom i nosiocem evropske kulture divljim i barbarskim narodima.

Osim ovih ima još sva sila drugih rasprava, tako: o uzgoju mladeži (preporučamo osobito onima, koji nastoje oko organizacije seljačke i obrtničke mladeži), o zadaći katol. štampe, o higijeni radničkih stanova i t. d., pa osobito zanimljiva Rundschau. **A. J.**

Stimmen aus Maria-Lach. Bd. 84. H. 1.—4. Freiburg i B. 1913. Dok se u Njemačkoj grmi protiv Isusovaca, oni rade, rade ko pčele osobito na književnom polju. Jedan je od najljepših plodova njihova rada krasni časopis »St. a. M.-L.«, časopis, koji ima malo premaca. Redovito donosi po nekoliko zrelih, zaobljenih rasprava, poviše recenzija duljih i kraćih, pa zanimljivih svaštica. Rasprave su u prvom redu namijenjene njemačkom općinstvu, nu s velikom korišću, osobito nekoje može svak čitati. Takih rasprava imade na pretek i u ova 4 sveska. Tako je primjerice znanstvena i lijepa: Die alleinseligmachende Kirche, pa Konstantins des Grossen Verdienste um das Christentum. (Te je zasluge istakao već i naš dr Marković u lijepom djelu: »Cesarizam i bizantinstvo«). Vrlo je zanimljiv književni prikaz Johann Sigurjonsson. Hrvate će zanimati osobito: Die Türkenkämpfe in der südslavischen Dichtung. Ako i nije pisac sve iscrpao, ipak je lijepo prikazao. U Jungindien und seine Stellung zur christlichen Kultur prikazuje pisac naprezanje misionara i otpor državne vlasti protiv kršćanstva. Za socijalno je pitanje zgodna: Rechte und Pflichten der öffentlichen Armenpflege.

Lijepa je i savremena rasprava: Der Ursprung der Gottesidee. Uzgojitelji će s korišću čitati: Schule und Haus. A i oni i svi drugi: Religion und Willensbildung. Iz rasprave se: Warum die Affen keine Menschen wurden? mogu naučiti i naši majmunorići, da se ljudi pretvaraju u majmune, a ne obratno. S vremenom ćemo se pojedinim radnjama zabaviti opširnije, a sada lijepi ovaj časopis preporučujemo svakome.

Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz. Jhrg. 66. H. 1. i 2. god. 1913. — donosi slijedeće radnje: Dr. Reinhold: Ein neues Buch über den Modernismus. Dr. Gspann: Göttlisches und menschliches Erkennen, göttliches und menschliches Wollen. (Nastavak vrlo interesantne dogmatske rasprave »Der Mensch- μικρόθεος «. Dr. Polz: Wer ist der Baltazar des 5. kapitels des Buches Daniel? Dr. Kopler: Die »johaneische« Stelle bei den Synoptikern und die Gottesshonschaft Jesu Christi. (eksegetsko-apolog. rasprava) P. Hermenegild O. M. Cap.: Soziale und charitative Befähigung des 3. Ordens des heilig. Franciskus. Hiersch: Die Jesuitenangst im Deutschen Reich.

Dr. Reinhold: Katholische Glaube und Geschichtswissenschaft. Gspann: Wirksamkeit der heiligen Sakramente nach der Lehre der Väter, sanktioniert durch das ex opere operato des Tridentimmus.

Dr. Eberharter: Die Erschaffung und der Sündenfall der ersten Menschen nach den jüdischen und moslemischen Sagen. Donosi takoder obilje recenzija i mnogobrojna pastoralna pitanja, koja su od osobite praktične vrijednosti. Svećenstvu ovaj časopis osobito preporučamo.

Primili smo: Fr. prof. Bulić: Bulletino di arheologija e storia dalmata a 34 Nr. 1.—12. Spalato. 1911.

Indice generale compilato da Enrico Celani vol. 24.—33. a. 1901.—1910. Prato, 1912.

Dr. Stephanus Székely: Bibliotheca apocrypha. Friburgi Brisgoviae, 1913. Herder.

Osim toga više raznih časopisa i hrvatskih i tuđih ne mogosmo prikazati.

Svaštice

Štrajk svećenikâ!

Povjesnica nije dosad mogla ubilježiti, da su ikad u kojoj biskupiji štrajkovali svećenici. No što je nepoznato nepristranoj povjesnici, bolje je poznato liberalnoj štampi, koja više puta pruži svojim čitateljima koji interesantan slučaj o katoličkom svećenstvu. Tako je i štrajk svećenika vrlo interesantan slučaj. «*Münchener Post*» je donijela naime u jednom ovogodišnjem broju vijest, da je 400 svećenika bolonjske biskupije poslalo svome biskupu memorandum, u kom traže poboljšanje svoga materijalnog položaja. Buduć nijesu dobili nikakvog odgovora, odlučiše svoju agitaciju pooštriti i eventualno provesti štrajk. Nadb. je generalni vikarijat u Bolonji dementirao ovu vijest, veleć, da je sva lažna. Kler njegove biskupije savjesno vrši svoje dužnosti i želi više nebesku, nego zemaljsku plaću. Stanovite novine javljajuć ovakove vijesti, da žele samo naškoditi ugledu njegove biskupije. Ovako se višeputa dogodi liberalcima; ali oni zato ne haju mnogo, oni i nadalje donašaju *interesantnih* vijesti o katoličkom svećenstvu, koje jedino opstoje u njihovoj mašti.

Na adresu „Narodnih Novina".

«Narodne Novine», kako se vidi u zadnje vrijeme, ne odabiraju za zabavno štivo svojih čitatelja takva djela, koja bi bila potpuno u skladu s kršćanskim moralom. Preljub, samoubojstvo, nemoral i slične stvari glavni su sadržaj većine podlistaka i romana u «Narodnim Novinama». Moguće imaju «Narodne Novine» posebni uzgojni pravac, pružajući svojoj publici ovakve duševne produkte. No ljuto se varaju, jer ovako ne će odgajati ni naroda ni inteligencije. Za sada poručujemo «Narodnim Novinama» da malo bolje pripaze na sadržaj onoga, što kane predati publici kao zabavno štivo. Ne udare li drugom stazom, tad ćemo i mi s »Vrhbosnom« udariti u druge diple. Doista žalosno, da novine koje nose naslov »Narodne«, mjesto da pružaju narodu zdravo i poučno štivo, pružaju mu pogubno i nemoralno štivo. I to su još službene novine vlade, koja zastupa Nj. kr. *Apostolsko* veličanstvo! Vlade, koja ima štititi ustanove drž. zakona, dakle i konkordata.

Još jednu. Zašto »Nar. Novine« oglasuju naredbe o suzbijanju pornografije, kad je same šire? Valjda »za obseniti prostotu!«

Natražnjaci!

Ko bi to drugi mogao biti već — popovi ili, ako hoćete, duhovnici, misnici, svećenici! I to ne vele samo zagriženi liberalci svih dlaka i pasmina, već i mi. Da, i mi se slažemo s liberalcima i dovikujemo svim i svakomu, pred kih svitli obraz pride ov naš list: popovi su natražnjaci.

— Nu lijepo društvo! Našla vreća zastoranj. Ultramontanska »Hrv. Straža« u kolu popožderskom.

Pa da! Mi opet velimo: natražnjaci! U imenu se potpuno slažemo s li-

beralima. Dijeli nas samo sitna različica: podmet, osobe, kojima podjeljujemo blagohotno red natražnjaštva. Ko je natražnjak po shvatanju liberala? Ko ne napreduje s duhom vremena, ko dakle nije suvremen, ili, ako želite baš, savremen.

Pa evo! za liberale su natražnjaci oni popovi, koji ne napreduju s duhom vremena i u duhu vremena t. j. u liberalnom radikalizmu: dakle svi oni, koji su osim sv. reda zadržali isto svećeničko, koji se ne oduševljuju za *narodnu* crkvu, koji ne tjeraju vjere i religije iz javnog života, ne blate pape i t. d., i t. d.

I za nas su natražnjaci i popovi i fratri i svjetovnjaci, koji stoje ko balzamovani ili posoljeni, pa ne vide i ne čuju, što se zbiva oko njih i ne nastoje napredovati s duhom vremena, ali zbilja napredovati.

Kao puhovi, što se zavuku zimi u duplja, zavukli su se u nas premnogi svećenici u duplja tričave politike i tjesnogrudnog strančarstva, pa od tuda ni za dlaku. Svijet se dijeli u dva tabora vjerski i protuvjerski. Stranke se vrstaju po socijalnim nazorima. A naši mudrijani gube vrijeme u dubokoumnim raspravama: jesu li veći patrioti ili popovi milinovci, frankovci, radićevci, koalicionaši ili madžaroni; treba li bolje potkaditi ovome ili onome političkome polubogu i t. d.? I onda još sve te djetinjarije nudaju siromašncme narodu, eda ga »osvijeste«. A narod se gloži i prepire, pa konačno na izborima glasuje pijan ili kupljen.

Da što, tako će nam slobodna i pomlađena Hrvatska pasti iz neba.

Natražnjaci svećenici i svjetovnjaci ne mogu pojmiti, da bi ko mogao raditi drukčije, no zapovijedaju njihovi središnji odbori, vijeća, klubovi itd. A pogotovo im je nepojmljivo, kako bi se ko usudio trgati krusku s lica političkim špekulantima. Evo živog primjera: Izašle su »Riječke Novine«, dnevnik čisto hrvatski i katolički. Natražnjaci se odmah uzeše propitkivati: ko to izdaje, zašto, ko stoji iza leđa i t. d.? I s time se kine i danas. Učenjaci su odgonenuli onu staru sfingu, ali natražnjaci ne mogu ove za njih kobne sfinge.

Nu to im ne bi dosta. Jer »R. N.« ne će da budu ničija trublja, jer ne mare za sićušne strančarske tričarije ni za lični kult, već hoće da budu opće hrvatsko i katoličko glasilo: natražnjaci se latiše starog oružja, klevete. Rasturiše vijest, da su »R. N.« bečko oruđe proti stranci prava. Drugi opet zagalamiše, da su srbofilska antiaustrijska trublja. I našlo se presvijetlih i velemožnih, koji »iz načela« vratiše »R. N.« A drugi se sablažnjuju nad pisanjem toga »najgnjusnijeg« lista. I tako dalje.

Neka samo natražnjaci žive u 17. vijeku. Šteta, da su se rodili malo okasno. Napredni im ljudi 20. vijeka mogu dobaciti jedino gorak posmijeh, znak žaljenja i samilosti. Nu kao Lot, što se nije osvrtao na svoju ženu, koja se pretvorila u slani stup, ni napredni se ljudi ne mogu ozbiljno osvrtati na tričave prigovore i petljanije natražnjaka, već naprijed s vremenom i sa svijetom. A hvala Bogu, naprednih ljudi ima i u Hrvatskoj lijepa četa. Tu su svećenici i svjetovnjaci, a osobito svježa, nepokvarena mladež hrvatska. Ova je četa osnovala mnogo toga pa i »Riječke Novine«. Osnovala ih je, ne da mlate praznu slamu, podržavaju stari jal i narod odvraćaju od ozbiljna rada, već da ujedine sve, što misli katolički i hrvatski. Kako se vidi dosele, Bog je dao obilje blagoslova iz početka, a taj će blagoslov uroditi dobrim plodom po sve Hrvatstvo.

Ova je četa jedina uzdanica Hrvatske, kojoj će s Božjom pomoći vratiti ono, što je ide po Božjem i ljudskom pravu. Nu najprije mora natražnjake spraviti u muzej starina.

„Blagoslovi i plodovi Luterove reformacije“.

Često se prigovara katol. Crkvi, da je osobito u 15. i 16. stoljeću bila rasadištem svega, samo ne kreposti; da je papinstvo bilo sve i sva, samo ne ono, što bi moralo biti; da se riječ Božja nije dostojno navješćivala i mjesto sv. Pisma i čiste Kristove nauke da su navješćivali svećenici i redovnici svakojake oproste, prodavali i trgovali svakojakim moćima i tako punili svoje džepove. A tada je došao Dr. Martin Luter i — — — učinio svemu kraj, spasio sv. Evanđelje, donio blagostanje cijelom rodu ljudskome.

Tako se i slično čuje danas često govoriti i to ne samo iz usta protestantskih nego i mnogih drugih, nepozvanih kojekakovića. I oni govore o »plodovima i blagoslovu« Luterove reformacije. Protestantima su navodno ti plodovi i jedan od uzroka, da se ne sjedinjuju s Rimom; onim kojekakovićima (obično liberalima, framasunima, demokratima, pa i našim »naprednima« i sl.) pako daju ti »plodovi« materijal, da mogu katoličku Crkvu učiniti objektom svakojakih kleveta i nazivati je leglom svakojakih opačina. — Ako bi se još i moglo dopustiti, da nekoji od Luterovih ortodoksnih sljedbenika i govore što takova iz »kršćanske revnosti« za »čisto evanđelje«, no ne znamo, radi česa se i radi koje babe zdravlja ovi drugi, što su se već davno raskrstili sa kršćanskom vjerom i Evanđelje prozvali produktom »halucinirane fantazije« i sličnim; ne znamo, velimo, zašto se ovi drugi često obaraju na katoličku Crkvu i uzdižu sve pod oblake Lutera i »plodove« njegove reformacije, a i ne pomišljaju bôni, da s tim svojim uzvisivanjem otkrivaju svoje veliko historijsko neznanje. Oni su, jadani, kratkovidni, usprkos tolikim naočalima i drugim pronašašćima i proizvodima današnje moderne optike.

Pa kakovi su bili plodovi reformacije Luterove? Čujmo, što govori ne katolik, već sam reformator Luter, pa zatim njegovi subojnici, sljedbenici i drugi savremenici njegovi. *)

Već godine 1522., dakle pet godina nakon javnog istupa i propovijedanja »čistog evanđelja«, piše *Luter* slijedeće: ....»Ili je moć Riječi još sakrivena ili je veoma malena i slaba u nama svima, što je meni upravo čudno. Jer, mi smo još isto onakovi, kakovi smo bili i prije: tvrdi, bez čuvstva, nestrpljivi, prkosni, pijančevanju i drugim raspuštenostima i razuzdanostima odani i naprasiti«.

Nešto malo poslije tuži se *Luter* slično: Čini se, kao da je naša Njemačka i poslije velikog svijetla evanđelja poprijeko đavlom opsjednuta. »Mladež je drska i divlja i ne da se odgajati; stariji su puni oholosti, škrtosti i drugih mnogih grijeha, koji se ne smiju ni spominjati...«.

---

*) Uzeto iz: L. v. Hammerstein: *Begründung des Glaubens* (Katholizis. u. Protestantismus). — Ovaj je učeni pisac pokupio izjave Lutera i dr. iz djela znamenitog njemačkog historičara J. Janssena (Geschichte des deutsch. Volkes) i drugih dokumenata i kritično obrađenih historijskih djela. — Mi od tih izjava navodimo ovdje samo nekoje.

Poznata je nauka Luterova o justifikaciji. — Naučao je naime, da je dovoljno samo vjerovati i mati čvrsto zaufanje, da Bog ne će zbog djelâ i muke Kristove grijehe vjernika kazniti, pa onda čovjek može griješiti kako ga je volja, samo ako vjeruje. — Princip: »pecca forte, crede fortiter« postavio je sam Luter. — Kakove su pako bile posljedice ove nauke o justifikaciji i kakov je odziv našla ta nauka kod jednostavnih seljaka, daje nam odgovor slijedeća Luterova izjava: »...Seljaci su sada »durch das Evangelium« postali divlji, jer mniju, da mogu raditi što hoće. Oni se ne straše, niti boje ikakova pakla, a kamoli čistilišta, nego kažu samo: »Ja vjerujem, pa ću radi toga biti spasen«. — Pa je to bilo sasvim i konsekventno prema Luterovoj nauci! — Ovakovi su seljaci barem pokazali da imadu više logike, nego isti dr. Luter.

Nekako slično jadikuje Luter nad plemstvom: »... Plemstvo govori: »Što mi stalo, ako uopće ne bi bilo ni jednog propovjednika, jer ja znam dobro, da čovjek može spašen i opravdan biti po Kristu; radi toga nije potreban meni nikakav propovjednik, jer znam, kako mogu biti spašen i kako Krista zazvati moram«. —

Luter je polemizirao i proti dobrim djelima. — A i ta je polemika urodila sličnim plodovima kao njegova justifikacija. — Čujmo samo reformatorove jadikovke:.... »Za vrijeme su papinstva činili ljudi svakojaka bedasta i nepotrebna bezbrojna djela i to sa velikim veseljem, voljom, marljivošću, pobožnošću i velikim troškovima. — U našim pako crkvama (naime novim, luteranskim), iz kojih je nauka s velikom marljivošću protjerana, postali su ljudi tako nemarni i lijeni dobro činiti, da se ne može izreći. — I što se više opominju, da dobro čine, da se međusobno ljube, a ne staraju se za svoj trbuh, postaju oni usuprot tome sve hladniji i nevaljaniji....«

Drugi put piše *Luter:* ....»Odmah kako su oni čuli nauku o slobodi, pozivlju se odmah na nju (nauku) i kažu: ako sam ja slobodan, mogu činiti, što me volja; ja mogu moje prodati onako skupo, kako ja hoću; jer mi ne ćemo biti naših dobrih djela radi spašeni, pa zašto da ja onda siromahu milostinju dajem? I ako oni tako riječima i ne kažu, kažu djelima...« Na koncu završuje Luter: »Oni su sedam puta gori sada pod imenom slobode, nego što su bili za vrijeme papinskog tiranstva«.

»Za vrijeme su papinstva bili ljudi blagi«, nastavlja dalje *Luter,* »i davali su rado, ali sada »unter dem Evangelium« niko ne daje ništa, nego guli jedan drugoga, i svaki bi htio sve imati. — I što se evanđelje dulje propovijeda, to ljudi dublje u skupost, lakomost, oholost i raskoš upadaju... kao da se đavao dvostruko uvukao u njih...«

Tako i slično izjavljuje se sam reformator Luter. — Imade tih izjava i jadikovki i više, no navedosmo samo nekoje.

Čujmo, što nam pripovijedaju Luterovi subojnici i učenici:

Juraj Steinhart, propovjednik u Ottersdorf-u, čuo je ondje, gdje narod govori: »O, samo ukraj s tom naukom; vrijeme je papinstva bilo lijepo, tada su bila lijepa vremena i sve dobro, otkada je pako to evanđelje došlo, nestalo je lišća i trave, sreće, kiše i blagoslova«.

Godine 1553. piše *Melanchton:*.... »Otkad je u narodu duboko uvriježeni crkveni auktoritet potkopan i više manje uništen, otada je nestalo svakog auktoriteta. — Kao što su na političkom polju postale pokrajine carstva klimave, isto se tako klima i ćudoredni i društveni život, stega i ćudoređe naroda sviju pokrajina. — Kod viših i nižih, na kneževskim dvorovima, u gradovima i na selima sve je podivljalo, kao da bi bilo, da izjavim poput Lutera, »in einem bösern Land, als Sodoma und Gomorrha«.

Neki Kristof *Marstaller* pripovijeda o »Notschrei-u« prostog puka: »Otkada luterska nauka, i otkada se propovijeda novo evanđelje, nema sreće ni života, i od tog vremena, kao da ne će nijedna zvijezda (moguće misli zvijezdu sreće) da svijetli, nego je samo rat, kuga, poskupljivanje, nerodica i tako slijedi nesreća za nesrećom«. Mislimo da će biti dosta tih izjava.

Lijepih li blagoslova i plodova reformacije! Čuli smo evo o njima iz ustiju ne samo savremenika, sljedbenika i učenika Luterovih, nego također iz ustiju samog reformatora Dra Martina Lutera. *fra Luketić.*

Preuzetno se ufati

u milosrđe Božje, zna se, da je grijeh proti Duhu svetome. Mi ne kanimo dokazivati težinu toga grijeha, već samo upozoriti na jednu pojavu, koja se pušta s vida. Hrvatsku je poplavila liberalna štampa i bezvjerski nazori. Hrvatska mladež i katolička glasila upozoruju na tu kugu, koja prijeti vjeri i Hrvatstvu. Pa što? I čuvari Siona znadu nabaciti: to je prolazno, to je samo oblačak. Crkve ne će uništiti paklena vrata. Vjerujemo, da Crkve ne će uništiti ni vrata paklena, jer je to obećao sam Bog. Nu ne možemo vjerovati, da Crkva ne će nastradati u pojedinim pokrajinama. Gdje je sada crkveni sjaj u domovini sv. Atanasija, Augustina, Ćirila jerusolimskoga, Vasilija i dr.? Ko je upropastio katoličtvo u onim stranama? Dobrim dijelom nevjernici i krivovjerci, ali dobrim dijelom (pa možda i više) baš čuvari Siona, koji su se preuzetno ufali u Božje milosrđe. Bog nije dužan tvoriti čudesa, gdje su dostatne prirodne sile i njegova milost. Prvi bo uzrok ne radi sam, što može po drugim uzrocima.

Ako u Hrvatskoj čuvari vjere dopuštaju, da »Obzor«, »Pokret« i slično smeće uništuje vjeru, nadajuć se, da će Bog učiniti čudo i iznenada sve obratiti, očito se preuzetno ufaju u milosrđe Božje. »Mahni sam rukom, mahni!« čuo je potoplac, koji je samo zvao Boga u pomoć. Nemojmo biti ovaki lijeni i preuzetni potoplaci!

„Savremenik" protiv — „Savremenika".

Paradokson, ali istina. U travanjskom broju o. g. piše dr. Jure Turić članak »Književnici protiv književnosti«. Kad ne bi bilo u tome članku one strelice uperene na »klerikalce«, čovjek bi na prvi mah pomislio, e se u dru. Turiću probudio opet onaj stari (bolje: mladi) Jure, koji je živo sudjelovao na hrv. kat. kongresu i t. d. Nu i kad se pozornije pročita čitav članak, opazit će se, istina, liberalni papci, ali će se i vidjeti, da dr. T. u »Savremeniku« čita bukvicu baš »Savremeniku«. Ko je i letimice progledao samo godište »Savremenika«, mogao je opaziti dosta bljutavština i smeća. A čujte dra. Juru: »Naš narod ne priznaje teoriju o književnosti bez ideje i bez tendencije... Ako bi našem narodu knjiga postala samo sredstvom, kojim goni od sebe dosadu, onda je i ne treba, jer mu velike književnosti i književna tržišta daju veći izbor senzacija, krvološtva i bluda i nevjerojatnih i nečuvenih dogadjaja... Ali naš narod traži u lijepoj knjizi ciljeve životu i razvoju, pa snagu, kojom će se boriti za svoje ciljeve. Isto tako i svaki ozbiljni i zreli književnik hrvatski, ako računa s narodnim životom, piše samo dotle, dok mu je taj cilj pred očima. Pa šta bi ga drugo poticalo na rad?

Ako je talent i čovjek rada, naći će drugdje obilniju zaradu, ako pak nije za drugi razumni rad, onda je i po knjigu i po narod najbolje, da se ostavi književnog rada, jer će učiniti više štete nego koristi, osobito medju nedozrelima, gdje lako »upali« još nečuveno i nevidjeno, kao i ono, što je »masno«... U modernom se svijetu digla borba za »slobodu« stvaranja; u bitnosti je cilj toj »borbi«, da se smiju seksualni pojavi, redovito iznakaženi bolesnom maštom prikazivati u umjetničkoj formi na užitak uvenulih i abnormalnih: a za nedozrele, da im raspiruje nagon i bolesnu maštu. Modernoj psihiatriji to je bolestan pojav. No još je češće to prosta spekulacija na račun iznemoglih i nedozrelih, protiv česa vojuju i fiziolozi i sociolozi poradi pogubnih posljedica. Kod nas — nit je — medju umjetnicima patološki pojav, a nije ni spekulacija, nego smiješna trka za tudjinštinom i strah, da ne bi pao na umjetnika žig natražnjaštva, klerikalizma i t. d.«

Quem Deus perdere vult, dementat. »Savremenik« je na uvodnom mjestu donio tu strašnu osudu svoju i svojih »umjetnika«, koji po riječima Turićevim nit su zreli nit ozbiljni nit računaju s narodnm životom, već su smiješni jopci, koji trče za tuđinštinom. Evala!

Želje francuskih slobodnih zidara u god. 1900.

Slobodni zidari zadaše dosta ljutih rana katoličkoj crkvi u svakoj državi, gdje se dobro ugnijezdiše. Ni katolička crkva u Francuskoj nije od njih ostala pošteđena. Zanimljivi su njihovi zahtjevi protiv katoličke crkve, koje su iznijeli. Ima ih više, a mi ćemo spomenuti samo nekoje. Propovijedi u tuđem jeziku i nariječju imaju se zabraniti. Pravo se poučavanja mora oduzeti kongregacijama. Narodna se zastava ne smije nakaziti (!) religijskim emblemima. Monopol se pogreba mora oduzeti crkvenom vijeću i povjeriti općinama. Religijski se zavjeti moraju sudbeno ukidati. Sve se državne bolnice moraju lajicizirati, a milosrdnice se moraju zamijeniti svjetovnim bolničarkama. Vojničkom se osoblju mora zabraniti, da polazi katolička društva. Učiteljima se mora zabraniti, da sudjeluju kod crkvenog pjevanja.

Iznijesmo samo ovo nekoliko njihovih skromnih željica. Držimo, da bi bilo suvišno pripominjati, da su se sve njihove želje ostvarile. Vrijedno je, da se i mi malko u ovo zamislimo; jer tko zna ne će li i nas počastiti za par godina, a moguće i prije, sličnim zahtjevima naši slobodni zidari!

Palestinska istraživanja i Sv. Pismo.

Iskopine nam u Palestini danomice potvrđuju istinitost sv. Pisma. Najviše rade oko iskopina njemačka, engleska i amerikanska društva. Od g. 1890. pak dalje iskopaše i otkriše mnogo toga. Tako otkriše Englezi stari grad Lahis i mnogo pisama s klinovitim pismom, pa stari filistejski grad Gat i maleni gradić Seleucijski, Maresu. Nijemci otkriše u starom kananejskom gradu 12 ploča s klinovim pismom iz doba amarnskih listova i iskopaše grad Jerihon s njegovim dvostrukim zidinama. Amerikani otkriše mnogo crijepovlja s raznim natpisima. Pak uza sve to ima ljudi »ozbiljnih«, koji i nadalje govore, da se u Sv. Pismu pripovijedaju same bajke za neuku djecu!

SADRŽAJ

IV.-V. sveska „HRVATSKE STRAŽE“.

